

Бердянський державний педагогічний університет

Центр міжнародно-правових досліджень

Громадська організація «ПРОЛІСОК-БЕРДЯНСЬК»

МАТЕРІАЛИ

**Міжнародної науково-практичної конференції
«АЗОВСЬКІ ПРАВОВІ ЧИТАННЯ – 2024»**

17-18 травня 2024 р.

**Запоріжжя
2024**

Упорядник:

Каменський Дмитро Васильович – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри правознавства Бердянського державного педагогічного університету.

«Азовські правові читання»: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 17-18 травня 2024 р. Запоріжжя: Бердянський державний педагогічний університет, 2024. 112 с.

Подані на конференцію матеріали публікуються виключно в авторській редакції.

УДК 340
ББК 67.0

ЗМІСТ

НАПРЯМ 1. НАУКОВІ ТЕЗИ УКРАЇНСЬКИХ ДОСЛІДНИКІВ

Дудоров О. О., Каменський Д.В. ДО ПИТАННЯ ПРО ОБ'ЄКТ ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ЗАХИСТ РОСЛИН (СТ. 247 КК УКРАЇНИ).....	6
Дудоров О.О., Письменський Є.О. ЩОДО ТЛУМАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ПІДАКЦИЗНИХ ТОВАРІВ ЯК ПРЕДМЕТУ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 204 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ.....	11
Мовчан Р.О. КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕЗАКОННУ ПОРУБКУ ЛІСУ, ВЧИНЮВАНУ «В ІНШИХ ОСОБЛИВО ОХОРОНЮВАНИХ ЛІСАХ» (Ч. 3 СТ. 246 КК УКРАЇНИ): ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ, ЗАКОНОДАВЧІ ПЕРСПЕКТИВИ.....	18
Таран О.В., Чернявський С.С. ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНОГО РОЗШУКУ У КОНТЕКСТІ ПРОЕКТУ ЗАКОНУ № 11223 ВІД 29 КВІТНЯ 2024 РОКУ.....	22
Данилевський А.О. КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ВИКРАДЕННЯ, ПРИВЛАСНЕННЯ, ВИМАГАННЯ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ, БОЙОВИХ ПРИПАСІВ, ВИБУХОВИХ РЕЧОВИН ЧИ РАДІОАКТИВНИХ МАТЕРІАЛІВ АБО ЗАВОЛОДІННЯ НИМИ ШЛЯХОМ ШАХРАЙСТВА АБО ЗЛОВЖИВАННЯМ СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	25
Дудорова К.Б. ДО ПИТАННЯ ПРО ЦИВІЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ АВТОРСЬКОГО ПРАВА (ЗА МАТЕРІАЛАМИ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ).....	28
Лисенко Т.В. ГЕРШ ЛАУТЕРПАХТ, ЯК ОСНОВОПОЛОЖНИК ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ ТА ІСТОРИЧНИЙ ПІДХІД.....	31
Мирошниченко В.О. ПРАВОВІ АСПЕКТИ МІЖНАРОДНОЇ СПІВПРАЦІ В ГАЛУЗІ ОСВІТИ.....	34

Михайліченко Н.В.
СУДОВИЙ ПРЕЦЕДЕНТ ЯК ДЖЕРЕЛО ПРАВА В РОМАНО-
ГЕРМАНСЬКІЙ ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ.....37

Петягіна І.Б.
ПРАВОВІ І НЕПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ
РЕЧОВИХ ПРАВ НА НЕРУХОМЕ МАЙНО.....42

НАПРЯМ 2. НАУКОВІ ТЕЗИ АСПІРАНТІВ ТА СТУДЕНТІВ-ПРАВНИКІВ

Борисевич М.О.
ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПРОВЕДЕННЯ НЕСТАНДАРТНИХ УРОКІВ У
ВИГЛЯДІ СУДОВИХ ЗАСІДАНЬ НА УРОКАХ З ПРАВОЗНАВСТВА.....46

Бондаренко А.Є.
ЗЛОЧИНИ ПРОТИ РОСЛИННОГО І ТВАРИННОГО СВІТУ: ЗАГАЛЬНА
ХАРАКТЕРИСТИКА.....49

Бородіна Л.В.
ПРОБЛЕМАТИКА ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ЗБРОЇ
ТА ІНДИВІДУАЛЬНИХ ЗАСОБІВ САМОЗАХИСТУ В УКРАЇНІ.....54

Воловик С.Д.
ОСОБЛИВОСТІ ОФОРМЛЕННЯ РІЗНИХ ТИПІВ ІТ-КОНТРАКТІВ.....57

Граб А.В.
ДО ПИТАННЯ СУБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ НЕЗАКОННОГО
ЗБАГАЧЕННЯ.....61

Грошовик В.О, Герасимова Д.А.
СВІТОВІ МОДЕЛІ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ: ЗАГАЛЬНА
ХАРАКТЕРИСТИКА.....65

Желязкова В.С.
ПРАВО НА ЖИТТЯ: МОМЕНТ ВИНИКНЕННЯ ТА ПРИПИНЕННЯ.....71

Клименко А.Г.
ЗАСТОСУВАННЯ МЕДІАЦІЇ У ЦИВІЛЬНИХ СПРАВАХ:
ПОСЕРЕДНІЦТВО У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ТРЕНДІВ.....74

Копілець В.В.
СУБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО
ЧАСТИНОЮ 1 СТАТТІ 203-2 КК УКРАЇНИ.....78

Крижанівська Є.В. НЕЗАКОННЕ ПОВОДЖЕННЯ ЗІ ЗБРОЄЮ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ.....	81
Луцій М.В. ДЕЯКІ АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ БАНКРУТСТВА СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ.....	84
Мішура М.В. ВПЛИВ ЯК ОСНОВНА ОЗНАКА СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 369-2 КК УКРАЇНИ.....	87
Рачкован Д.О. Федорчак І.В. ВПЛИВ ТЕХНОЛОГІЙ НА СУЧАСНУ ЗЛОЧИННІСТЬ: АНАЛІЗ КІБЕРЗЛОЧИНІВ ТА ЇХ ПРОТИДІЇ.....	91
Рудницький О.С. ЗАХОПЛЕННЯ ЗАРУЧНИКІВ В АСПЕКТІ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА.....	93
Снежинська І.І. ЖЕНЕВСЬКА КОНВЕНЦІЯ (III) У СВІТЛІ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ: ПОРУШЕННЯ НОРМ І ТРАНСФОРМАЦІЯ В ТЕРОР.....	99
Холявенко А.В. ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ У ВИГЛЯДІ ДОВІЧНОГО УВ'ЯЗНЕННЯ.....	101
Филина Д.О. ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ РОЗШИРЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВИЛ ВЕДЕННЯ ВІЙНИ У КІБЕРПРОСТОРІ.....	105
Яковець О.Є. ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В ТУРЕЦЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ.....	109

НАПРЯМ 1

НАУКОВІ ТЕЗИ УКРАЇНСЬКИХ ДОСЛІДНИКІВ

ДО ПИТАННЯ ПРО ОБ'ЄКТ ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ЗАХИСТ РОСЛИН (СТ. 247 КК УКРАЇНИ)¹

Дудоров О.О., доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінально-правової політики і кримінального права навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка,

Каменський Д. В., доктор юридичних наук, професор, професор кафедри правознавства Бердянського державного педагогічного університету

Рослинний світ як сукупність рослинних угруповань покриває більшу частину поверхні суші, а також він представлений у водоймах. У сучасних умовах значення рослинного світу для біосфери планети постійно зростає. Рослини є комплексом екологічної системи, вони поєднують земельні і водні ресурси, виконують життєво важливі екологічні функції (кліматорегулюючі, захисту довкілля, ґрунтозахисні, водоохоронні, санітарно-оздоровчі), а також є джерелом поповнення атмосфери киснем, середовищем життєдіяльності тварин, фільтрують відходи виробництва й очищують повітря [1, с. 236]. До основних видів природного рослинного світу з позиції його правового регулювання слід відносити природні лісові ресурси, природну рослинність, що не належить до лісових ресурсів, і рослинність сільськогосподарського призначення.

В Основних засадах (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2030 року (затв. Законом України від 28 лютого 2019 р.) зазначено, що, займаючи менше 6 відсотків площі Європи, Україна володіє близько 35 відсотками її біологічного різноманіття. Біосфера України нараховує більше 70 тис. видів флори і фауни, зокрема флори – понад 27 тис видів. Протягом останніх років спостерігається збільшення кількості видів як рослин, так і тварин, занесених до Червоної книги України. А тому пріоритетним завданням екологічної політики держави повинно бути,

¹ Тези підготовлено в межах виконання проекту Національного фонду досліджень України 0122U000803 «Підвищення ефективності кримінально-правової охорони довкілля в Україні: теоретико-прикладні засади».

зокрема: збереження та відновлення чисельності видів природної флори, рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів рослинного світу та типових природних рослинних угруповань, що підлягають охороні; забезпечення збереження, відновлення та збалансованого використання рослинного світу України.

До слова ст. 64 Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами передбачає необхідність наближення законодавства України до законодавства ЄС у сфері санітарних та фітосанітарних заходів, зокрема у сфері захисту рослин.

В Україні офіційно закріплено поняття «захист рослин» – це комплекс заходів, спрямованих на зменшення втрат урожаю та запобігання погіршенню стану рослин сільськогосподарського та іншого призначення, багаторічних і лісових насаджень, дерев, чагарників, рослинності закритого ґрунту, продукції рослинного походження через шкідників, хвороби і бур'яни (ст. 1 Закону України «Про захист рослин»). Отже, у широкому сенсі тут ідеться про захист рослинного світу від шкідливого впливу як природного, так і антропогенного характеру. Згідно зі ст. 6 згаданого Закону основними завданнями відповідного державного контролю з-поміж іншого виступають: організація обстеження сільськогосподарських та інших угідь, посівів, насаджень, рослинності закритого ґрунту, розробка прогнозів, виявлення і своєчасне інформування про наявність і розвиток шкідників та хвороб рослин, а також бур'янів; проведення підприємствами, установами, організаціями усіх форм власності та громадянами, діяльність яких пов'язана із захистом рослин, систематичних обстежень угідь, посівів, насаджень, рослинності закритого ґрунту, а також продукції рослинного походження на заселеність та зараження їх шкідливими організмами; запобігання масовому розмноженню та поширенню шкідливих організмів; своєчасне проведення профілактичних та винищувальних заходів щодо боротьби з шкідниками у місцях зберігання запасів продукції рослинного походження.

Суспільна небезпека кримінального проступку, передбаченого ст. 247 Кримінального кодексу України (далі – КК), зумовлена тим, що внаслідок недотримання вимог законодавства про захист рослин може бути заподіяна істотна шкода здоров'ю людей, лісовому господарству, різним галузям сільськогосподарського виробництва – рослинництву, садівництву, городництву, рослинному світу загалом [2, с. 388].

Як наочний приклад кримінально-протиправного посягання на рослинний світ можна навести вирок суду, на підставі якого агронома сільськогосподарського підприємства було засуджено за ст. 247 КК за незаконне застосування для знищення шкідників на посівах озимого ріпака інсектицидів з діючою речовиною «тіаметоксам» із використанням авіаційного методу обробітку, внаслідок чого сталося отруєння і масове знищення робочих бджіл, які збирали солодкі виділення капустиної попелиці на посівах ріпака. Пасічники, які не були у визначеному законом порядку

своєчасно попереджені про можливе застосування небезпечних для бджіл засобів захисту рослин за допомогою авіації, не вжили вчасно необхідних заходів щодо обмеження роботи бджіл, не здійснили ізоляцію останніх [3]. Ще як один приклад забороненого посягання на рослинний світ може навести незаконне збирання первоцвітів та їх подальшу реалізацію. Чимало з цих квітів, зокрема проліски, ніжні цикламени і підсніжники, що зазвичай збирають щороку в другій половині лютого, віднесені до зникаючих видів рослин та спеціально охороняються законом [2, с. 465].

Основним безпосереднім об'єктом кримінального проступку, передбаченого ст. 247 КК, є встановлений порядок захисту рослинного світу, зокрема в частині попередження і боротьби з шкідниками і хворобами рослин, а додатковими об'єктами – здоров'я населення, інтереси сільськогосподарського виробництва, лісового господарства тощо. Пропонований підхід що антисуспільної спрямованості порушення законодавства про захист рослин виходить, зокрема, із розташування досліджуваної кримінально-правової заборони у розділі VIII Особливої частини КК «Кримінальні правопорушення проти довкілля», а також змісту тяжких наслідків (оцінне поняття) як ознаки об'єктивної сторони складу кримінального проступку, передбаченого ст. 247 КК.

У літературі висувається конструктивна пропозиція доповнити цю статтю КК вказівкою на такий кваліфікований склад, як порушення законодавства про захист рослин, що призвело до знищення об'єктів рослинного світу у заповідниках або на територіях та об'єктах ПЗФ або занесених до Червоної або Зеленої книги або інших особливо охоронюваних об'єктів рослинного світу [4, с. 13]. Уточнимо лише те, що і заповідники входять до складу ПЗФ.

Своєю чергою, предметом розглядуваного екологічного делікту виступають рослини (лісові, сільськогосподарські, дикорослі, інші) та їхні природні властивості, а також плоди рослин – зерно, насіння, овочі, фрукти, коренеплоди тощо. Вважаємо помилковим віднесення до рослинного світу лише дикорослих рослин, як про це йдеться в деяких джерелах [1, с. 236].

Характеризуючи ознаки предмета аналізованого посягання, В. Матвійчук свого часу пропонував розширити його зміст за рахунок посилення на сорти тих рослин, що перебувають під загрозою зникнення [5, с. 127]. Така пропозиція нагадує використане у ч. 1 ст. 248 КК формулювання «види тваринного світу, що занесені до Червоної книги України» і, вочевидь, не позбавлена сенсу за умови конструювання складу кримінального проступку, передбаченого ст. 247 КК, як формально-матеріального; щоправда, для такого законодавчого кроку потрібна належна аргументація; чинна ж редакція цієї статті КК повністю охоплює всі можливі порушення вимог законодавства про захист рослин, що потягло тяжкі наслідки (матеріальний склад).

До речі, у висновку Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України на законопроект «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за порушення законодавства про захист рослин» (реєстр. № 4601 від 16.01.2021)

слушно зазначається, що без настання суспільно небезпечних наслідків саме по собі виготовлення, придбання, зберігання, транспортування з метою збуту та/або збут фальсифікованих засобів захисту рослин (а такі дії *de lege lata* можуть розцінюватись як порушення законодавства про захист рослин) не досягає рівня суспільної небезпеки, достатньої для визнання таких дій кримінальним правопорушенням.

Аналіз КК показує, що на сьогодні норми, покликані забезпечити охорону лісових відносин від найнебезпечніших посягань, головним чином відбиті в таких його положеннях, як: ст. 201-1 «Контрабанда лісоматеріалів та цінних порід дерев», ст. 245 «Знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу», ст. 246 «Незаконна порубка або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу» [6, с. 14]. Водночас окремі дослідники до кримінально-правових заборон, спрямованих на захист лісів, відносять і ст. 247 КК [7, с. 184]. З урахуванням того, що предметом цього кримінального проступку є, як уже зазначалось, і лісові рослини, а одним із додаткових об'єктів – інтереси лісового господарства, з таким підходом варто погодитись.

Рослини – це організми, які живляться органічними і неорганічними речовинами ґрунту, води і повітря та здатні створювати органічні речовини з неорганічних у природному стані, зокрема судинні рослини, мохоподібні, водорості, лишайники, гриби. Цікаво, що регулятивне законодавство оперує також поняттям «природні рослинні ресурси». Це – об'єкти рослинного світу, що використовуються або можуть бути використані населенням, для потреб виробництва та інших потреб (ст. 3 Закону України «Про рослинний світ»). За своєю екологічною, господарською, науковою, оздоровчою, рекреаційною цінністю та іншими ознаками природні рослинні ресурси згаданий Закон поділяє на дві групи: загальнодержавного та місцевого значення.

Так, до природних рослинних ресурсів загальнодержавного значення належать: а) об'єкти рослинного світу у межах: внутрішніх морських вод і територіального моря, континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони України; поверхневих вод (озер, водосховищ, річок, каналів), що розташовані і використовуються на території більш ніж однієї області, а також їх приток усіх порядків; природних та біосферних заповідників, національних природних парків, а також заказників, пам'яток природи, ботанічних садів, дендрологічних парків, зоологічних парків, парків-пам'яток садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення; б) лісові ресурси державного значення; в) рідкісні і такі, що перебувають під загрозою зникнення, судинні рослини, мохоподібні, водорості, лишайники, а також гриби, види яких занесені до Червоної книги України; г) рідкісні і такі, що перебувають під загрозою зникнення, та типові природні рослинні угруповання, занесені до Зеленої книги України. Своєю чергою, до природних рослинних ресурсів місцевого значення відносяться дикорослі та інші несільськогосподарського призначення судинні рослини, мохоподібні, водорості, лишайники, а також гриби, які не віднесені до природних рослинних ресурсів загальнодержавного значення.

Важливо додати, що в Україні декілька років тому було затверджено новий Перелік рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, та типових природних рослинних угруповань, які підлягають охороні і заносяться до Зеленої книги України (наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 17.12.2020 р. № 368). На сьогодні у цьому документі наведено 159 видів природних рослинних угруповань, під якими розуміється закономірне поєднання рослин на тій чи іншій території з певними взаємостосунками між ними і з властивими їм умовами місцезростання (фітоценоз).

Насамкінець зазначимо, що і Закон «Про рослинний світ» (ст. 40), і Закон «Про захист рослин» (ст. 21) містять імперативно-відсильний припис такого загального змісту: порушення законодавства про рослинний світ (про захист рослин відповідно) тягне за собою дисциплінарну, адміністративну, цивільно-правову або кримінальну відповідальність згідно із законами України. І далі подано досить деталізований (хоч і не закритий) перелік можливих видів правопорушень у цій сфері. Відповідно, вивченню ознак протиправного діяння, описаного у ст. 247 КК, та його суспільно небезпечних наслідків, будуть присвячені наші наступні публікації.

Використана література:

1. Екологічне право / за ред. А. П. Гетьмана. Харків: Право, 2013. 432 с.
2. Злочини проти довкілля: кримінально-правова характеристика: практ. пос. / О.О. Дудоров, Д.В. Каменський, В.М. Комарницький, Р.О. Мовчан / за ред. О.О. Дудорова. Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2014. 616 с.
3. Вирок Ямпільського районного суду Вінницької області від 18 серпня 2014 р. у справі № 231/3427/12. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/40169869> (дата звернення: 06.05.2024).
4. Іванова Н.Г. Запобігання злочинним посяганням на рослинний світ (за матеріалами Донецького регіону України): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2011. 18 с.
5. Матвійчук В.К. Теоретичні та прикладні проблеми кримінально-правової охорони навколишнього природного середовища: монографія. Київ: Національна академія управління, 2011. 368 с.
6. Дудоров О.О., Мовчан Р.О., Письменський Є.О. Кримінально-правова охорона лісу в Україні: монографія. Київ: Норма права, 2023. 520 с.
7. Попревич В.М. Сучасний стан та перспективи кримінально-правової охорони лісів України. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Право*. 2014. Вип. 8. С. 180–186.

ЩОДО ТЛУМАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ПІДАКЦИЗНИХ ТОВАРІВ ЯК ПРЕДМЕТУ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 204 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Дудоров О.О., доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінально-правової політики і кримінального права навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, член Науково-консультативної ради при Верховному Суді,

Письменський Є.О., доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри поліцейської діяльності Луганського навчально-наукового інституту імені Е. О. Дідоренка Донецького державного університету внутрішніх справ, член Науково-консультативної ради при Верховному Суді

Включення до Кримінального кодексу України (далі – КК) ст. 204 «Незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту підакцизних товарів» пояснюється прагненням законодавця відреагувати на багатоманітні негативні наслідки, спричинювані незаконним обігом фальшивих предметів, які імітують підакцизні товари. Суспільна небезпека такого обігу, не обмежуючись фіскальною складовою, полягає в заподіянні шкоди встановленому порядку виробництва та реалізації підакцизних товарів, розширенні тіньового сектору економіки, зниженні інвестиційної привабливості країни, посиленні позицій організованої злочинності, негативному впливі на здоров'я людей тощо. Злочин, передбачений ст. 204 КК, – це і прояв недобросовісної конкуренції, який не лише дискредитує торговельні марки легальних виробників підакцизних товарів, а й завдяки демпінговому ціноутворенню призводить до зменшення обсягів продаж таких виробників. А зниження рівня податкових надходжень з боку законослухняних товаровиробників через скорочення бази оподаткування – це знову ж втрати для бюджету.

Дані судової статистики засвідчують, що за інтенсивністю застосування серед усіх кримінально-правових заборон, розміщених у розділі VII Особливої частини КК, його ст. 204 традиційно входить у «трійку лідерів». За наявності спектру згаданих завдань, виконанню яких покликана сприяти активно затребувана практиками ст. 204 КК (захист фінансових інтересів держави в

частині справляння акцизного податку, впорядкування діяльності виробників і продавців підакцизних товарів, забезпечення безпеки споживачів таких товарів, захист засад добросовісної конкуренції тощо), чинна редакція цієї статті КК сформульована небездоганно, а її застосування пов'язане зі значними труднощами. Одним із спірних питань кримінально-правової характеристики розглядуваного злочину є тлумачення поняття підакцизних товарів як його предмету, що вчергове засвідчило звернення судді Великої Палати Верховного Суду (далі – ВС) О. Булейко (далі – звернення), яке надійшло до членів Науково-консультативної ради (далі – НКР) при ВС відповідно до ст. 434-2 КПК України і ст. 47 Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Суть поставленого питання якраз і полягає у з'ясуванні того, що є предметом злочину, передбаченого ст. 204 КК.

Родова група підакцизних товарів у чинній редакції цієї статті КК конкретизується у спосіб визначення таких його видів: спирт етиловий, спиртовий дистилат, алкогольний напій, пиво, тютюновий виріб, тютюн, промисловий заміник тютюну, пальне. Раніше у ст. 204 КК вказана група зводилася до таких видів підакцизних товарів, як алкогольний напій і тютюновий виріб, однак так само, як і сьогодні, не вичерпувалася ними. Відповідно до п. 14.1.145 ст. 14 Податкового кодексу України (далі – ПК) підакцизними є товари за кодами згідно з УКТ ЗЕД, на які цим Кодексом встановлено ставки акцизного податку. Вичерпний перелік підакцизних товарів міститься у ст. 215 ПК.

Предмет злочину, передбаченого ст. 204 КК, є обов'язковою ознакою його об'єкта. Такий висновок безпосередньо випливає зі змісту цієї кримінально-правової заборони, що встановлює відповідальність за вчинення окремих незаконних дій із підакцизними товарами. Отже, якщо стисло, то предметом розглядуваного злочину виступають різні підакцизні товари. При цьому КК не визначає, що слід розуміти під підакцизним товаром, і чи може використане в його ст. 204 поняття мати якесь інше значення порівняно з вимогами, встановленими щодо відповідних предметів у регулятивному законодавстві. Зважаючи на сказане, орієнтири щодо тлумачення ст. 204 КК у вказаній частині можна відшукати у науковому доробку дослідників у сфері кримінального права та судовій практиці.

Зокрема, як слушно наголошується у зверненні, свого часу Верховний Суд України (далі – ВСУ) в постанові від 5 вересня 2013 р. у справі № 5-15к13 запропонував своє визначення алкогольного напою як різновиду підакцизних товарів. Це визначення ґрунтувалося на врахуванні положень нормативно-правових актів про продукцію (товар), що належить до категорії підакцизних, і передбачало встановлення для потреб застосування ст. 204 КК відповідності поняття підакцизних товарів таким ознакам, як: 1) одержання шляхом спиртового бродіння цукромістких матеріалів або виготовлення на основі харчових спиртів; 2) вміст спирту етилового має становити понад 1,2 відсотки об'ємних одиниць; 3) визнання законом підакцизним товаром, до ціни якого включено акцизний податок; 4) належність до товарної групи Гармонізованої

системи опису та кодування товарів (далі – ГСОКТ) під одним з наступних кодів: 2204, 2205, 2206, 2208.

З цього судді ВСУ зробили висновок про те, що відсутність хоча б однієї з наведених ознак виключає можливість визнання алкогольного напою підакцизним товаром, а отже, предметом злочину, передбаченого ст. 204 КК. Своєю чергою, відповідальність за вчинення певного діяння повинна наставати тоді, коли йдеться *про один із видів продукції, яка за своїми товарними характеристиками узгоджується із законодавчим визначенням підакцизного товару* (курсив наш – О.Д., Є.П.). Якщо ж продукт (товар) за якимись ознаками подібний до підакцизних товарів, але не містить усіх ознак цього товару, то такий продукт не може визнаватись предметом злочину, передбаченого ст. 204 КК. Як наслідок, вказувалось на безпідставність кваліфікації за ч. 1 ст. 204 дій особи, яка з метою збуту незаконно виготовила з винограду алкогольний напій (вино), розлила його у пластикові пляшки ємністю 5 і 6 літрів, а згодом збула 23 літри цього напою.

У справі, яку розглянув ВСУ, ми як члени тогочасної НКР готували науковий висновок щодо того, чи є виготовлений засудженим алкогольний напій (вино) підакцизним товаром, утворюючи предмет злочину, передбаченого ч. 1 ст. 204 КК. Ключові положення нашого висновку зводилися до такого: 1) вина, виготовлені в домашніх умовах, не належать до підакцизних товарів, тобто до тих, до ціни яких згідно з чинним законодавством включається акцизний податок і до тих, яким присвоєно певний код УКТ ЗЕД. Це впливає, зокрема, з Преамбули Закону України «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів». Тому вино, виготовлене засудженим, є підстави вважати алкогольним напоєм, однак воно не належить до категорії підакцизних товарів; 2) оскільки в аналізованій ситуації не відбувалися виробництво й обіг підакцизного товару, то відсутнім є як об'єкт, так і предмет злочину, передбаченого ст. 204 КК; 3) одним з аргументів, що підтверджував слушність викладеної позиції, був факт відсутності належного маркування продукції, яку виготовляв засуджений. Завдяки такому маркуванню (атрибутиці) будь-який алкогольний напій стає впізнаваним як підакцизний товар. Натомість засуджений не маркував вино таким чином, щоб воно отримало вигляд підакцизного товару, що може свідчити і про відсутність умислу на збут вина як підакцизного товару. На користь положення про те, що засуджений не намагався видати вироблене ним у домашніх умовах вино за підакцизний товар, свідчила і та обставина, що алкогольний напій був розлитий у неналежну тару. Тобто засуджений не збував своє вино під виглядом легально виготовленого підакцизного товару, що виключало інкримінування йому ч. 1 ст. 204 КК.

Попри те, що ВСУ в постанові від 5 вересня 2013 р. врахував обстоювану нами позицію і підтвердив помилковість інкримінування ч. 1 ст. 204 КК України засудженому, який виготовляв вино в домашніх умовах з метою його збуту, запропоноване ВСУ загальне тлумачення поняття підакцизного товару

як ознаки складу злочину частково викликає заперечення. З одного боку, у розглядуваній ситуації треба враховувати положення регулятивного законодавства про відповідність, зокрема, алкогольних напоїв вимогам затверджених і зареєстрованих у встановленому порядку нормативних документів, які діють в Україні. З іншого, предмети, які імітують певні підакцизні товари, із зовнішнього боку лише нагадують їх і зазвичай виготовляються з порушенням належних технологій, без дотримання встановлених стандартів, норм, умов. Це стосується, наприклад, виготовлених кустарним способом із порушенням технології горілчаного виробництва алкогольних напоїв – водно-спиртових розчинів (сумішей), які не узгоджуються з вимогами державного стандарту в цій сфері. Тому, якщо буквально керуватися при застосуванні ст. 204 КК викладеною вище позицією ВСУ щодо дотримання встановлених стандартів, норм, умов (як ознаки підакцизних товарів), то це не виправдано трансформує аналізовану кримінально-правову заборону в «мертву» [1, с. 654-655].

Майже двадцять років тому М. Мінаєв висловлював подібні міркування, звертаючи увагу на те, що з одного боку, встановлення акцизного збору на певні товари передбачає їх відповідність технічним, санітарним, рецептурним та іншим вимогам, виготовлення з належної сировини (матеріалів) та додержання технологічних циклів. З іншого, незаконне виготовлення таких товарів, як правило, супроводжується грубим порушенням технології виробництва та інших вимог законодавства, що робить неможливим визнання їх підакцизними. Тому, оскільки невідповідність того чи іншого товару державним стандартам та іншим встановленим вимогам означає неможливість його віднесення до певної товарної позиції УКТ ЗЕД і обкладення акцизним збором, такий товар не може вважатись підакцизним і не є предметом злочину, передбаченого ст. 204 КК. Розуміючи, що фальшиві предмети, які імітують оригінальні підакцизні товари, здебільшого не відповідають всім законодавчо визначеним ознакам цих товарів, М. Мінаєв висував пропозицію у тексті КК вказати безпосередньо на певні (конкретні) види товарів [с. 14, 41-46].

Цілком очевидною є невдалість вживання у тексті ст. 204 КК податково-правового за своєю суттю поняття «підакцизні товари». Адже нелегальні замінники таких товарів (наприклад, алкогольні сурогати), як правило, не відповідають вимогам державних стандартів, а тому, виходячи з «букви закону», не можуть визнаватись підакцизними товарами, як цього прямо вимагає ст. 204 КК. Формальний підхід до визначення ознак предмета злочину, передбаченого цією статтею КК, здатен завести практику у глухий кут.

У підготовленому у 2015 р. ВСУ «Аналізі правозастосування судами норм закону про кримінальну відповідальність щодо незаконного виготовлення, зберігання, збуту або транспортування з метою збуту підакцизних товарів (деякі проблемні питання (ст. 204 КК))» суголосно зазначалось, що у більшості випадків незаконно виготовлені алкогольні напої, які визнавались предметом відповідного злочину, не були підакцизними,

оскільки не відповідали усім законодавчо визначеним ознакам підакцизних товарів [3, с. 23].

В юридичній літературі з цього приводу підкреслюється, що предметом злочину, передбаченого ст. 204 КК, виступають не підакцизні товари, як вважає законодавець, а їх нелегальні замінники, аналоги підакцизних товарів. Обов'язковими ознаками вказаних аналогів є незаконність їх виготовлення (фальсифікат) і неможливість включення до їх ціни акцизного податку (непідакцизність). Водночас стверджується, що вказівка у тексті ст. 204 КК на підакцизні товари, а не на їхні антиподи не справила істотного впливу на правозастосовну ситуацію лише через професійну звичку правників оперувати юридичними фікціями [с. 55, 194, 197-198].

Погоджуємось з колегією суддів ВС у тому, що визначення поняття підакцизного товару, запропоноване ВСУ у постанові від 5 вересня 2013 р., необґрунтовано звужує обсяг кримінально-правового змісту поняття предмету злочину, передбаченого ст. 204 КК, що нівелює підстави криміналізації відповідних діянь і кримінально-правову охорону відносин, поставлених під захист за допомогою цього кримінального закону. Неправильно ототожнювати ознаки алкогольного напою (підакцизного товару) як продукту законної підприємницької діяльності, визначення якого дано в ПК і Законі України «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів», та алкогольного напою (підакцизного товару) як предмету злочину, передбаченого ст. 204 КК.

Тут доречно згадати, що у підготовленому ВСУ Узагальненні практики розгляду судами кримінальних справ про злочини у сфері господарської діяльності, передбачені статтями 204, 205, 209, 212, 216 та 218 КК, слушно зазначалось таке: якщо виходити з того, що алкогольні напої є підакцизним товаром лише за умови їх сертифікації та включення до ГСОКТ, то всі інші алкогольні напої як непідакцизні товари не можуть виступати предметом злочину, передбаченого ст. 204 КК. Автори Узагальнення пропонували сформулювати її таким чином, щоб предметом передбаченого нею злочину були товари, виробництво яких має здійснюватись у спеціальних умовах належними суб'єктами та які за умови дотримання встановленого порядку (зокрема, вимог відповідних технологій та сертифікації) можуть бути віднесені до підакцизних товарів.

Розуміючи, що фальшиві предмети, які імітують оригінальні підакцизні товари, не відповідають усім законодавчо визначеним ознакам таких товарів, вітчизняні дослідники пропонують різні варіанти усунення бланкетності в цьому разі, а саме відмови від використання в тексті КК податково-правового за своїм характером поняття «підакцизні товари». Як варіант вирішення проблеми одним з авторів цих рядків висувалась пропозиція назву, частини 1 і 2 ст. 204 КК після слів «підакцизних товарів» доповнити словами «або товарів, які імітують підакцизні товари». У такий спосіб до оригінальних товарів вдалося б прирівняти (у плані кримінальної відповідальності)

предмети, які з зовнішнього боку лише нагадують оригінальні підакцизні товари і виготовляються з порушенням належних технологій, без дотримання встановлених стандартів тощо [5, с. 89, 408].

Як бачимо, порушена у зверненні проблема сигналізує про давно назрілий виклик для суб'єктів формування кримінально-правової політики і потребу вдосконалення ст. 204 КК з тим, щоб вона максимально повно та справедливо забезпечувала правову охорону відповідних цінностей (правовідносин). Показово, що ця заборона вже неодноразово зазнавала змін, але одне з найбільш суперечливих питань, якому фактично і присвячено цей висновок, досі лишається не розв'язаним. Принагідно зауважимо, що, на нашу думку, проблема оптимізації кримінального законодавства, покликаною забезпечувати протидію обігу фальсифікованих товарів, не повинна обмежуватись підакцизною групою товарів і не може бути вирішена без вдосконалення закріпленої у ст. 227 КК заборони щодо реалізації недоброякісної продукції.

З огляду на перманентну інертність дій законодавця, його невміння вчасно та якісно реагувати на гострі проблеми, що постають у сфері застосування кримінального законодавства, а також зважаючи на сучасні правоінтерпретаційні можливості ВС як найвищого органу судової влади, існує потреба сформуванню такої правової позиції, яка до внесення необхідних законодавчих змін сприятиме більш ефективній протидії діяльності з незаконного виготовлення та обігу підакцизних товарів. Цілком очевидно, що позиція, відбита в постанові ВСУ від 5 вересня 2013 року, має недоліки, оскільки не виправдано звужує поняття підакцизних товарів, які утворюють предмет злочину, передбаченого ст. 204 КК. Для потреб її застосування зміст поняття підакцизних товарів не може повністю збігатися з тим, який випливає з положень регулятивного законодавства. Адже ці положення здебільшого орієнтовані на правомірну діяльність із виготовлення та обігу певної групи товарів.

До слова, визнавши водно-спиртову суміш із вмістом етилового спирту 37,6% об'ємних одиниць, виготовлену не промисловим способом, а в домашніх умовах, підакцизним товаром, одна з колегій суддів ВС вирішила, що предметом злочину, передбаченого ст. 204 КК, можуть бути, зокрема, алкогольні напої, які виготовлені незаконно з порушенням технології чи з неправомірним використанням знаку для товарів і послуг, чи копіювання форми, упаковки, зовнішнього оформлення, а так само прямим відтворенням товару іншого підприємця з самовільним використанням його імені. Цей висновок було зроблено з урахуванням системного тлумачення ст. 204 КК і положень ст. 1 Закону України «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів» [6]. На нашу думку, попри зроблений ВС наголос на безпідставності відступу від правового висновку, сформульованого в постанові ВСУ від 5 вересня 2013 р. у частині розуміння предмету злочину, передбаченого ст. 204 КК (мовляв, водно-спиртова суміш відповідала всім

чотирьом ознакам, визначеним у висновку ВСУ), ВС фактично переглянув цей висновок, що заслуговує схвальної оцінки.

З огляду на викладене, позиція колегії суддів ВС, відображена у зверненні, має рацію. Як і судді цієї колегії, вважаємо, що визначальне значення для потреб кваліфікації за ст. 204 КК має те, що спиртовмісний напій має об'ємну частку спирту, притаманну алкогольним напоям, а особа, яка вчиняє дії з ним, видає його за той, що відповідає всім ознакам продукту, отриманого в результаті законної господарської діяльності. Потрібно змінити підхід, відбитий у постанові ВСУ від 5 вересня 2013 р., до тлумачення підакцизних товарів як поняття, що у ст. 204 КК позначає предмет злочину. При цьому легальне визначення алкогольних напоїв, що відноситься до групи підакцизних товарів, має враховуватися обмежувально – лише в тій частині, що позначає фактичні вміст і спосіб одержання таких напоїв. Водночас їх формальні характеристики (відповідність державним стандартам тощо) не повинні братись до уваги.

Проведене дослідження дозволяє зробити висновок про те, що з погляду застосування ст. 204 КК алкогольними напоями треба вважати ті, що відповідають таким ознакам: 1) їх одержання відбувається у спосіб спиртового бродіння цукромістких матеріалів або виготовлення здійснюється на основі харчових спиртів; 2) вміст спирту етилового становить понад 1,2 відсотки об'ємних одиниць; 3) вигляд продукції має імітувати (копіювати) легально виготовлений алкогольний напій (зокрема, через використання підробленої акцизної марки), а винний повинен здійснювати протиправне поводження з нею (продукцією) як із визначеним законом підакцизним товаром, належним до відповідної товарної групи ГСОКТ. Поняття алкогольних напоїв як підакцизного товару для потреб кваліфікації за ст. 204 КК слід тлумачити комплексно – із зверненням до нормативно визначених ознак цієї категорії товарів і водночас враховуючи призначення кримінально-правової заборони, покликаної забезпечувати протидію обігу незаконно виготовлених (нелегальних) алкогольних напоїв. Ідеться про такі товари, які можуть вважатись підакцизними як за нормативними (юридичними) ознаками відповідності, так і з огляду на фактичну належність до відповідної категорії товарів з ознаками імітування підакцизної продукції. Отже, поняття підакцизних товарів як предмету злочину, передбаченого ст. 204 КК, утворює певний гібрид, що поєднує його нормативні (позиція ВСУ) та фактичні (позиція колегії суддів ВС) ознаки.

Використана література:

1. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. та допов. Київ: ВД «Дакор», 2019. 1368 с.

2. Мінаєв М.М. Кримінальна відповідальність за незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту підакцизних товарів (ст. 204 КК України): дис... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2005. 232 с.

3. Аналіз правозастосування судами норм закону про кримінальну відповідальність щодо незаконного виготовлення, зберігання, збуту або транспортування з метою збуту підакцизних товарів (деякі проблемні питання (ст. 204 КК)). *Вісник Верховного Суду України*. 2015. № 12. С. 23. С. 21–26.

4. Мамотенко О.П. Кримінально-правові засоби протидії незаконному поводженню з товарами у сфері акцизного оподаткування: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Запоріжжя, 2019. 227 с.

5. Дудоров О.О. Проблеми кримінально-правової охорони системи оподаткування України: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2007. 528 с.

6. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 14 листопада 2018 р. у справі № 750/3335/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78297703> (дата звернення: 6.05.2023).

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕЗАКОННУ ПОРУБКУ ЛІСУ, ВЧИНЮВАНУ «В ІНШИХ ОСОБЛИВО ОХОРОНЮВАНИХ ЛІСАХ» (Ч. 3 СТ. 246 КК УКРАЇНИ): ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ, ЗАКОНОДАВЧІ ПЕРСПЕКТИВИ²

Мовчан Р.О., доктор юридичних наук,
професор, професор кафедри
конституційного, міжнародного і
кримінального права Донецького
національного університету імені
Василя Стуса

Як відомо, у ч. 3 ст. 246 Кримінального кодексу України (далі – КК) передбачено відповідальність за дії, передбачені ч. 1, вчинені в одному зі спеціальних місць: 1) заповідниках або 2) на територіях чи об'єктах ПЗФ, або 3) в інших особливо охоронюваних лісах. При цьому маємо звернути увагу на те, що, на відміну від визначень «заповідників» та «територій і об'єктів ПЗФ», у вітчизняному правовому просторі відсутня чітка законодавча дефініція поняття «інших особливо охоронюваних лісів», що на практиці призводить до неоднакового тлумачення цієї ознаки з боку правозастосовних органів. Далі спробуємо більш детально розкрити зміст цієї проблеми та запропонувати шляхи її вирішення.

Загалом із урахуванням закріпленої в ст. 246 КК диференціації відповідальності і положень лісового законодавства (див., наприклад, Порядок поділу лісів на категорії та виділення особливо захисних лісових ділянок,

²Тези підготовлено за підтримки Національного фонду досліджень України в межах реалізації проекту з виконання наукових досліджень і розробок «Підвищення ефективності кримінально-правової охорони довкілля в Україні: теоретико-прикладні засади» (державний реєстраційний номер 0122U000803).

затв. постановою КМУ від 16 травня 2007 р. № 733) до інших особливо охоронюваних лісів (оцінне поняття) є підстави відносити, зокрема, ліси, що мають наукове чи історичне значення (розташовані на території згаданих історико-культурних заповідників, меморіальних комплексів тощо), рекреаційно-оздоровчі ліси, ліси генетичних резерватів, виділені у встановленому порядку за своїми типовими фітоценотичними, лісівничими та лісорослинними показниками для певного району з метою збереження цінних частин популяції виду, підвиду, екотипу лісової породи, а також субальпійські деревні і чагарникові угруповання (розташовані у межах відкритої гірської місцевості – полонин, яйл), угруповання субальпійського поясу.

Проаналізувавши матеріали судової практики, можемо констатувати, що найчастіше «іншими особливо охоронюваними лісами» визнаються рекреаційно-оздоровчі ліси.

Наприклад, 9 січня 2019 р., перебуваючи на території виділу 4 кварталу 29 Ворошилівського урочища ДП «Марганецьке лісове господарство», лісові насадження якого відносяться до захисних лісових насаджень – рекреаційно-оздоровчих лісів, тобто до особливо охоронюваних лісів, Особа-1 здійснив незаконну порубку 8 дерев породи «акація біла» загальною вартістю 1 210,64 грн, тим самим спричинивши вказаному ДП шкоду на зазначену суму. Дії Особи-1 кваліфіковано за ч. 3 ст. 246 КК як незаконна порубка дерев, вчинена в інших особливо охоронюваних лісах [1].

Так само кваліфіковано дії:

– Особи-2, який 14 березня 2020 р., перебуваючи за межами населеного пункту на території лісових насаджень Осичанського лісництва ДП «Савранське лісове господарство», маючи на меті здійснити незаконну порубку лісових насаджень в особливо охоронюваних лісах, які виконують рекреаційні функції, здійснив незаконну порубку трьох сиророслих дерев породи «акація», відокремивши стовбури дерев від коріння [2];

– Особи-3, який 5 січня 2019 р., перебуваючи на території виділу 3 кварталу 29 Ворошилівського урочища ДП «Марганецьке лісове господарство», лісові насадження якого відносяться до захисних лісових насаджень – рекреаційно-оздоровчих лісів, умисно відділив від кореня стовбури одного дерева породи «акація» та шести дерев породи «дуб звичайний», вчинивши їх незаконну порубку, заподіявши матеріальну шкоду інтересам держави в особі вказаного ДП на загальну суму 8 394,99 грн [3].

Нерідко підставою для інкримінування ч. 3 ст. 246 КК стає вчинення незаконної рубки у «звичайних» захисних лісах.

Наприклад, Особа-1 8 лютого 2022 р., у прибережній захисній смузир. Івотка в межах Івотського старостинського округу Шосткинської міської територіальної громади самовільно спиляв 7 сиророслих дерев породи «вільха», відділивши їх від кореня. На думку суду, Особа-1 вчинив незаконну порубку дерев в інших особливо охоронюваних лісах, що стало підставою для інкримінування йому ч. 3 ст. 246 КК України [4].

Так само кваліфіковано дії Особи-2, який 6 січня 2019 р., перебуваючи в лісовому масиві на території 4 та 8 виділів 1 кварталу Кримоцького лісництва ДП «Радомишльське ЛМГ» на відстані близько 2 км від смт. Біла Криниця Радомишльського району Житомирської області, що належить до категорії захисних лісів, які виконують функцію захисту навколишнього природного середовища від негативного впливу природних та антропогенних факторів, здійснив незаконну порубку 5 дерев породи «сосна звичайна», чим, на думку суду, вчинив незаконну порубку лісу в особливо охоронюваних лісах [5].

Водночас хотілося б ще раз наголосити на тому, що чинному регулятивному (лісовому) законодавству невідоме поняття «особливо охоронювані ліси». Тому віднесення до них лісів, згаданих у прикладах із практики правозастосування, є результатом відповідного тлумачення, яке, що природно, поділяють не всі судді.

Особа-1 вчинив незаконну порубку дерев на території урочища «СоцМісто», унаслідок чого було зрубано 21 сироросле дерево породи «акація біла», які відносяться до 2 категорії лісів – рекреаційно-оздоровчі ліси, та мають вигляд єдиного лісового масиву, чим спричинив державі істотну шкоду на загальну суму 25 262,01 грн [6].

Один із судів Закарпатської області розглядав справу щодо Особи-2, який 25 травня 2019 р. вчинив незаконну рубку лісу в лісах, які відносяться до лісів уздовж берегів річок та є захисними, чим було спричинено шкоду в розмірі 49 892 грн [7].

В іншому випадку до суду надійшли матеріали справи щодо Особи-3, який обвинувачувався у незаконній порубці дерев у лісовому масиві рекреаційно-оздоровчих лісів в урочищі Дичанського лісництва ДП «Криворізьке лісове господарство», що спричинило матеріальну шкоду в розмірі 33 036, 96 грн [8].

Як бачимо, у цих ситуаціях підсудним інкримінувалося вчинення незаконної порубки або у захисних, або у рекреаційно-оздоровчих лісах. Однак, попри наявність цього факту, у згаданих вище і багатьох інших аналогічних справах кримінально-правова оцінка дій винних здійснювалась не за ч. 3, а за ч. 1 ст. 246 КК, у якій з-поміж іншого згадується про порубку дерев у захисних та інших лісових насадженнях, тобто тих самих захисних та рекреаційно-оздоровчих лісах. При цьому в урядовому Порядку поділу лісів на категорії та виділення особливо захисних лісових ділянок на сьогодні уніфіковано правовий статус усіх захисних лісів, що не дає підстав для визнання, наприклад, лісових насаджень лінійного типу «простими» захисними насадженнями (ч. 1 ст. 246 КК), а, скажімо, лісових ділянок уздовж берегів річок, навколо озер, водоймищ тощо – «іншими особливо охоронюваними лісами» (ч. 3 ст. 246 КК).

Отже, маємо підстави резюмувати, що використання у ч. 3 ст. 246 КК оцінного і невизначеного в регулятивному законодавстві поняття «інші особливо охоронювані ліси» призвело до виникнення неприпустимої ситуації, коли ідентичні дії (незаконна рубка деревини в захисних або рекреаційно-

оздоровчих лісах) кваліфікуються за різними частинами ст. 246 КК з різними передбаченими в них санкціями. Водночас показово, що склад злочину, передбаченого ч. 3 ст. 246 КК, є формальним, а в деяких справа ця норма застосовувалась і тоді, коли незаконна порубка деревини в захисних або рекреаційно-оздоровчих лісах не спричинила істотної шкоди, наявність якої є обов'язковою ознакою складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 246 КК, який за конструкцією є матеріальним.

Отже, в одних випадках за ч. 1 ст. 246 КК були кваліфіковані дії осіб, які вчинили незаконну рубку деревини в захисних або рекреаційно-оздоровчих лісах, що призвело до заподіяння шкоди в розмірі, наприклад, 25 262,01 грн, 33 036, 96 грн, 49 892 грн тощо; в інших вже за ч. 3 ст. 246 КК були кваліфіковані ідентичні за змістом дії, наслідком яких стало заподіяння майнової шкоди в розмірі 1 210,64 грн, 8 394,99 грн тощо.

Як бачимо, викладення ч. 3 ст. 246 КК в її чинній редакції призвело не лише до диференціації кримінальної відповідальності за приблизно однакові за ступенем своєї суспільної небезпеки діяння, а й до того, що нерідко дії, які спричинили набагато меншу (аж до 50 разів) шкоду, караються значно суворіше (ч. 3), ніж аналогічні дії, що заподіяли шкоду в значно більшому розмірі (ч. 1). Зазначені обставини засвідчують необхідність нормативного втручання в цю неприпустиму ситуацію, що на сьогодні означає очевидно несправедливе застосування кримінального закону. Парламентарії мають або видалити з ч. 3 ст. 246 КК вказівку на «інші охоронювані ліси», або нормативно визначити, які саме ліси є іншими охоронюваними.

Використана література:

1. Вирок Марганецького міського суду Дніпропетровської області від 26 лютого 2019 р. у справі № 180/270/19.
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80089053>
2. Вирок Любашівського районного суду Одеської області від 12 червня 2020 р. у справі № 512/240/20.
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89768904>
3. Вирок Марганецького міського суду Дніпропетровської області від 14 березня 2019 р. у справі № 180/90/19.
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80437885>
4. Вирок Шосткинського міськрайонного суду Сумської області від 24 листопада 2022 р. у справі № 589/1116/21.
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108027987>
5. Вирок Коростишівського районного суду Житомирської області від 10 квітня 2019 р. у справі № 289/176/19.
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81050904>
6. Вирок Держинського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від 15 липня 2021 р. у справі № 210/3528/21.
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98328640>

7. Вирок Тячівського районного суду Закарпатської області від 13 серпня 2019 р. у справі № 307/2372/19.
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83600760>

8. Вирок Криворізького районного суду Дніпропетровської області від 2 липня 2021 р. у справі № 177/633/21.
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98046210>

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНОГО РОЗШУКУ У КОНТЕКСТІ ПРОЕКТУ ЗАКОНУ № 11223 ВІД 29 КВІТНЯ 2024 РОКУ

Таран О.В., доктор юридичних наук,
професор, професор кафедри
кримінального процесу Національної
академії внутрішніх справ,

Чернявський С.С., доктор юридичних
наук, професор, проректор Національної
академії внутрішніх справ

Відповідно до статті 281 КПК слідчий, прокурор оголошує розшук підозрюваного, якщо під час досудового розслідування його місцезнаходження невідоме або він виїхав та/або перебуває на тимчасово окупованій території України чи за межами України та не з'являється без поважних причин на виклик слідчого, прокурора за умови його належного повідомлення про такий виклик.

До оголошення підозрюваного в розшук слідчий, прокурор зобов'язаний вжити заходів щодо встановлення його місцезнаходження.

Отже, умовами для оголошення у розшук є: 1) набуття статусу підозрюваного; 2) місцезнаходження особи невідоме; 3) особа виїхала та/або перебуває на тимчасово окупованій території України; 4) особа перебуває за межами України; 5) слідчим, прокурором здійснено виклик особи та повідомлено про нього; 6) особа не з'являється на виклик; 7) слідчий, прокурор вжили заходів для встановлення місцезнаходження особи.

Про оголошення розшуку виноситься окрема постанова, якщо досудове розслідування не зупиняється, або вказується в постанові про зупинення досудового розслідування, якщо таке рішення приймається, відомості про що вносяться до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Законодавець не надає визначення поняття «розшук», «міжнародний розшук», КПК України також не передбачає диференціації розшуку за територією, видами, формами, суб'єктами тощо.

У постанові про оголошення розшуку слідчий, прокурор самостійно визначають який саме розшук має здійснюватися.

Тривалий час проблема оголошення у міжнародний розшук викликає дискусію, зміст якої у тому як визначити момент оголошення особи у міжнародний розшук. Якщо з часу винесення відповідної постанови, то виникає проблема підтвердження фактичного здійснення такого розшуку (зазвичай, Інтерпол або в рамках двосторонніх або багатосторонніх міжнародних договорів), якщо з моменту такого підтвердження, то КПК України цього не вимагає.

Спроба вирішення цієї проблеми, серед іншого, пропонується у проекті Закону про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо міжнародного співробітництва під час кримінального провадження [1].

У пояснювальній записці зазначено, що запропоновані зміни до статей 281, 282, 335 КПК мають на меті усунення недоліків процесуального регулювання оголошення особи у міжнародний розшук, оскільки у законодавстві відсутнє визначення поняття «міжнародний розшук», що впливає на ефективність міжнародного співробітництва з метою застосування процедури екстрадиції.

Запропоновані зміни дозволять нормативно і процесуально визначити момент початку міжнародного розшуку [1].

Отже, проектом пропонується частину першу, другу статті 281 КПК України викласти в такій редакції:

«1. Якщо під час досудового розслідування місцезнаходження підозрюваного невідоме або він виїхав та/або перебуває на тимчасово окупованій території України та не з'являється без поважних причин на виклик слідчого, прокурора за умови його належного повідомлення про такий виклик, слідчий, прокурор оголошує розшук, такого підозрюваного. **Якщо існують достатні підстави вважати, що така особа виїхала та/або перебуває за межами України, слідчий, прокурор оголошує такого підозрюваного в міжнародний розшук.**

До оголошення підозрюваного в слідчий (курсив мій, О.Т.), прокурор зобов'язаний вжити заходів щодо встановлення його місцезнаходження.

2. Про оголошення розшуку вноситься окрема постанова, якщо досудове розслідування не зупиняється, або вказується в постанові про зупинення досудового розслідування, якщо таке рішення приймається, відомості про що вносяться до Єдиного реєстру досудових розслідувань. **Особа вважається оголошеною в розшук (міжнародний розшук) з моменту винесення постанови» [1].**

Як убачається, ця частина проекту у запропонованій редакції не вирішує питання щодо вжиття реальних заходів зі здійснення міжнародного розшуку, а також однозначно визначає достатність постанови про оголошення в розшук як єдиної підстави для визначення його початку.

У проекті не пропонується поняття «міжнародний розшук» та «розшук». Проте є ознаки відповідної диференціації, а саме:

розшук – якщо під час досудового розслідування місцезнаходження підозрюваного невідоме або він виїхав та/або перебуває на тимчасово окупованій території України та не з'являється без поважних причин на виклик слідчого, прокурора за умови його належного повідомлення про такий виклик;

міжнародний розшук – якщо існують достатні підстави вважати, що така особа виїхала та/або перебуває за межами України.

При цьому, з буквального розуміння тексту проекту норми, для міжнародного розшуку умова належного повідомлення про виклик та належне повідомлення про такий виклик не передбачається.

Крім того, у правозастосуванні, ймовірно, виникне проблема однакового розуміння формулювання «достатні підстави вважати, що вона виїхала та/або перебуває за межами України» зокрема те, які підстави є достатніми і в чому вони полягають. Для порівняння, у частині першій ствердно зазначається, що підозрюваний виїхав та/або перебуває на тимчасово окупованій території України, що у деяких випадках об'єктивно більш складно достеменно з'ясувати.

Звертає увагу те, що абзац другий частини 1 у редакції проекту (порівняльна таблиця) не містить слова «розшук» та/або «міжнародний розшук», у тексті проекту закону змін до цього абзацу також не передбачено, а отже, залишається чинна редакція. У ній йдеться про те, що до оголошення підозрюваного в розшук слідчий, прокурор зобов'язаний вжити заходів щодо встановлення його місцезнаходження. Таким чином до оголошення підозрюваного у міжнародний розшук такий обов'язок не передбачено.

Зміни до ст.282, 335 КПК України стосуються узгодження термінології, тому тут не розглядаються.

Потрібно також виявити передбачливість щодо можливих наслідків невжиття (неналежного вжиття) заходів щодо повідомлення особи, особливо у спеціальному кримінальному провадженні (спеціальне досудове розслідування, спеціальне судове провадження), адже це є порушенням статті 6 ЄКПЛ.

Отже, проект у частині регулювання процедури і умов оголошення у міжнародний розшук та здійснення такого розшуку не містить дієвого способу вирішення проблем і нормативно закріплює сумнівну, з точки зору вжиття реальних заходів розшуку, норму про момент оголошення в міжнародний розшук, що визначається винесенням відповідної постанови та фактично звільняє уповноважених суб'єктів від обов'язку здійснювати виклик та повідомляти про такий виклик особу щодо якої існують достатні підстави вважати, що вона виїхала та/або перебуває за межами України.

Використана література:

1. Проект Закону про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо міжнародного

**КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ВИКРАДЕННЯ,
ПРИВЛАСНЕННЯ, ВИМАГАННЯ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ, БОЙОВИХ
ПРИПАСІВ, ВИБУХОВИХ РЕЧОВИН ЧИ РАДІОАКТИВНИХ
МАТЕРІАЛІВ АБО ЗАВОЛОДІННЯ НИМИ ШЛЯХОМ ШАХРАЙСТВА
АБО ЗЛОВЖИВАННЯМ СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ В УМОВАХ
ВОЄННОГО СТАНУ**

Данилевський А.О., кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри бойового та логістичного забезпечення Київського інституту Національної гвардії України

Кримінальні правопорушення у сфері незаконного обігу зброї характеризуються підвищеним рівнем суспільної небезпеки, зважаючи на характер предмета таких кримінальних правопорушень, який відноситься до джерел підвищеної небезпеки, а також той факт, що досить часто такі кримінальні правопорушення стають першим етапом для вчинення інших, більш тяжких правопорушень з використанням зброї як знаряддя їх вчинення.

В умовах повномасштабної збройної агресії з боку російської федерації і введення на території України воєнного стану це питання набуває особливої гостроти, адже жертви кримінальних правопорушень можуть ставати більш вразливими, а захист з боку держави в особі правоохоронних органів – менш дієвим, адже як правильно зазначається в літературі, найбільша небезпека воєнного стану полягає в неможливості належним чином забезпечувати різними державними засобами найвищі соціальні цінності від посягань: людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку[1, с. 1241] Тому реакція держави на вчинення таких правопорушень повинна бути адекватна новим умовам.

Питанням кримінальної відповідальності за незаконне поводження зі зброєю присвятили свої роботи М.Л. Комісаров, В.О. Навроцький, Т.І. Пономарьова, С.А. Риб'янець, О.М. Сарнавський, О.І. Соболев, В.П. Тихий, П.Л. Фріс, М.І. Хавронюк та інші. Проте постійні зміни в законодавстві та запровадження правового режиму воєнного стану обумовлюють необхідність подальших досліджень у цій сфері.

Метою цієї роботи є дослідження кримінальної відповідальності за викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними

шляхом шахрайства або зловживанням службовим становищем в умовах воєнного стану.

Запровадження правового режиму воєнного стану суттєво вплинуло на кримінальне законодавство України. Так, у відповідь на численні випадки мародерства у перші дні повномасштабного вторгнення було прийнято Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство» від 3 березня 2022 року № 2117-ІХ, яким частини 4 статей 185-187, 189, 191 КК України були доповнені кваліфікуючою ознакою «в умовах воєнного або надзвичайного стану»[2]. Проте, як нами уже зазначалося в інших публікаціях, такі зміни характеризуються відсутністю системного підходу до використання такої кваліфікуючої ознаки. Суспільна небезпечність посягання на власність в умовах воєнного стану пов'язана перш за все з вразливістю жертв такого правопорушення, а не способом заволодіння таким майном, тому підходи до використання такої кваліфікуючої ознаки повинні бути системними. Саме тому такою кваліфікуючою ознакою повинні бути доповнені й інші статті, які передбачають відповідальність за кримінальні правопорушення проти власності [3, с. 116].

На нашу думку, те саме стосується і кримінального правопорушення, передбаченого у статті 262 КК України. Не зважаючи на те, що це кримінальне правопорушення знаходиться у розділі ІХ Особливої частини КК України «Кримінальні правопорушення проти громадської безпеки», а отже, законодавець бачить родовим об'єктом цього кримінального правопорушення саме громадську безпеку, більшість дослідників доходять висновку, що додатковим обов'язковим безпосереднім об'єктом цього кримінального правопорушення виступають відносини власності [4, с. 107; 5, с. 81]. Саме тому, а також зважаючи на можливість використання зброї для вчинення інших кримінальних правопорушень, ми вважаємо, що викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживанням службовим становищем повинно також передбачати таку кваліфікуючу ознаку, як вчинення кримінального правопорушення в умовах воєнного стану. Крім того, підвищена суспільна небезпека викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин, вибухових пристроїв чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства, вчиненого в умовах воєнного стану, на нашу думку обумовлена й тим фактом, що в таких умовах зазначені предмети є не просто майном чи джерелом підвищеної небезпеки, але й виступають головним знаряддям для захисту та оборони громадян від ворога та мародерів.

Позиції, що на ступінь суспільної небезпеки незаконного поводження зі зброєю впливає воєнний чи інший особливий стан, дотримуються і автори проекту нового Кримінального кодексу України. Так, у статті 7.3.3. «Ознаки, що підвищують тяжкість злочину на один ступінь» вони зазначають, що

однією з кваліфікуючих ознак таких кримінальних правопорушень є вчинення злочину в особливий період чи в умовах надзвичайного стану [6].

До таких висновків схиляє і порівняння зазначеного кримінального правопорушення з аналогічними кримінально-правовими нормами. Так, у статті 410 КК України передбачено, що викрадення, привласнення, вимагання військовослужбовцем зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна, а також заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем, вчинені в умовах воєнного стану, тягнуть за собою покарання у виді позбавлення волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років. Можна заперечити, що таке суворе покарання пов'язане з тим, що суб'єктом цього кримінального правопорушення є військовослужбовці, які в умовах воєнного стану повинні захищати країну та її громадян, проте порівняння санкцій статей 262 та 410 КК України показує, що вони несуттєво відрізняються за суворістю покарання, а отже вплив суб'єкта кримінального правопорушення на типове покарання на думку законодавця є мінімальним.

Враховуючи викладене, вважаємо доцільним доповнити текст частини 3 статті 262 України після слів «якщо вони вчинені» словами «в умовах воєнного стану або ...». Такі зміни відповідатимуть принципам справедливості та співрозмірності покарання суспільній небезпечності кримінального правопорушення.

Використана література:

1. Оробець К. М. Кримінальні правопорушення, вчинені в умовах воєнного стану: суспільна небезпечність та законодавче закріплення. *The Russian-Ukrainian war (2014–2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects: Scientific monograph.* Riga : «Baltija Publishing», 2022. С. 1240-1246.

2. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство : Закон України від 3 березня 2022 року № 2117-IX. *Офіційний вісник України.* 2022. № 32. Ст. 1691.

3. Данилевська Ю.О., Данилевський А.О. Щодо використання воєнного стану як кваліфікуючої ознаки кримінальних правопорушень проти власності. *Забезпечення публічної безпеки і порядку в умовах воєнного стану: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Кропивницький, 1 липня 2022 року).* Донецький державний університет внутрішніх справ. Кропивницький, 2022. С. 115-118.

4. Соколовський В. Л. Громадська безпека як об'єкт злочину: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2017. 262 с.

5. Голубош В. В. Кримінальна відповідальність за злочини проти громадської безпеки, предметом яких є зброя, бойові припаси, вибухові речовини та вибухові пристрої (статті 262, 263, 263-1, 264 КК України) : монографія. Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2020. 340 с.

6. Кримінальний кодекс України : контрольний текст проєкту (станом на 25.02.2024 року). URI: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2024/02/26/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-25-02-2024.pdf>.

ДО ПИТАННЯ ПРО ЦИВІЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ АВТОРСЬКОГО ПРАВА (ЗА МАТЕРІАЛАМИ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ)

Дудорова К.Б., кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри правознавства Бердянського державного педагогічного університету

Ст. 54 Конституції України гарантує громадянам свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності. Правове регулювання відносин щодо набуття та захисту особистих немайнових та майнових авторських прав здійснюється главами 35, 36 Цивільного кодексу України (далі – ЦК), Законом України від 1 грудня 2022 р. «Про авторське право і суміжні права». Нормативними актами передбачено правові наслідки порушення авторських прав. Однак неправильне тлумачення і застосування законодавства призводить до помилок у судовій практиці. Проілюструю цю тезу на прикладі однієї резонансної цивільної справи.

У лютому 2018 р. ОСОБА_1 звернулася з позовом до Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет» (далі – ДВНЗ «УжНУ»), ОСОБИ_2, про порушення особистих та майнових авторських прав та стягнення компенсації. Позов був мотивований тим, що ОСОБА_1 є автором автореферату дисертації на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук на тему «Корпоративна відповідальність в парадигмі глобального управління». Автореферат опублікований у 2013 р. кафедрою міжнародного менеджменту Державного вищого навчального закладу «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана».

Позивачу стало відомо, що на сайті ДВНЗ «УжНУ» було розміщено навчально-методичний комплекс «ІНФОРМАЦІЯ_2» для студентів II курсу факультету міжнародної політики, логістики та менеджменту, який знаходиться у вільному доступі. Автором згаданого навчально-методичного комплексу зазначено ОСОБУ_4, кандидата економічних наук, доцента кафедри міжнародного бізнесу, логістики та менеджменту університету. При порівнянні автореферату позивача з розміщеним університетом текстом навчально-методичного комплексу вбачається, що ОСОБА_2 використано

частину автореферату у порушення вимог Закону України «Про авторське право і суміжні права».

На думку позивача, діями відповідачів порушено її немайнові та майнові авторські права, оскільки жодного дозволу на використання автореферату відповідачам не надавалося. ОСОБА_1 просила: зобов'язати ДВНЗ «УжНУ» вилучити з обігу та знищити всі примірники навчально-методичного комплексу «ІНФОРМАЦІЯ_2» за авторством ОСОБИ_4; зобов'язати ДВНЗ «УжНУ» розмістити на його офіційному сайті вибачення певного змісту; зобов'язати ОСОБУ_2 припинити порушення авторських прав ОСОБИ_1; стягнути з ДВНЗ «УжНУ» на користь ОСОБИ_1 компенсацію за порушення немайнових прав в розмірі 10 мінімальних заробітних плат, що складає 32 тис. грн і компенсацію за порушення майнових прав в розмірі 10 мінімальних заробітних плат, що складає 32 тис. грн; стягнути з ОСОБИ_2 на користь ОСОБА_1 за порушення немайнових прав в розмірі 10 мінімальних заробітних плат, що складає 32 тис. грн і компенсацію за порушення майнових прав в розмірі 10 мінімальних заробітних плат, що складає 32 тис. грн.

Рішенням Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області від 19 жовтня 2021 р., залишеним без змін постановою Закарпатського апеляційного суду від 21 березня 2023 р., позовну заяву ОСОБИ_1 було залишено без задоволення. Судові рішення мотивовані тим, що відповідачами не були порушені авторські права позивача, оскільки законом передбачена можливість відтворення уривку з твору без згоди автора за певної умови, а саме, якщо цей твір створено для навчання, а інший твір, у якому відтворюється уривок, також створений для досягнення цієї цілі.

ОСОБА_1 подала касаційну скаргу, яку було частково задоволено постановою Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду (далі – КЦС ВС) від 17 січня 2024 року у справі № 308/7570/18-ц (757/7570/18-ц) [1].

Рішення судів першої і апеляційної інстанцій в частині позовних вимог ОСОБИ_1 до ДВНЗ «УжНУ», ОСОБИ_2 про зобов'язання розмістити на офіційному сайті вибачення та припинити порушення авторських прав КЦС ВС змінив, виклавши їх мотивувальні частини в редакції своєї постанови. КЦС ВС зазначив, що вказані вимоги не присікають порушення цивільних прав та/або інтересів і не відновлюють їх. Тому вказані позовні вимоги не є належним способом захисту прав і в їх задоволенні необхідно було відмовити з цієї підстави.

Рішення судів 1 і 2 інстанцій в частині позовних вимог ОСОБИ_1 до ДВНЗ «УжНУ», ОСОБИ_2 про зобов'язання вилучити з обігу та знищити всі примірники навчально-методичного комплексу, стягнення компенсації за порушення немайнових та майнових прав КЦС ВС скасував. Позовні вимоги ОСОБИ_1 до ОСОБИ_2 про стягнення компенсації за порушення немайнових та майнових прав КЦС ВС задовольнив і стягнув з ОСОБИ_2 на користь ОСОБИ_1 компенсацію за порушення немайнових прав в сумі 32 тис. грн та компенсацію за порушення майнових прав в сумі 32 тис. грн.

Справу в частині позовних вимог ОСОБИ_1 до ДВНЗ «УжНУ» про зобов'язання вилучити з обігу та знищити всі примірники навчально-методичного комплексу, стягнення компенсації за порушення немайнових та майнових прав КЦС ВС направив на новий розгляд до суду першої інстанції.

Позиція Верховного Суду обґрунтована у постанові від 17 січня 2024 р. Зокрема, КЦС ВС послався на ч. 3 ст. 426 ЦК, згідно з якою використання об'єкта права інтелектуальної власності іншою особою здійснюється з дозволу особи, яка має виключне право дозволяти використання об'єкта права інтелектуальної власності, крім випадків правомірного використання без такого дозволу, передбачених законом. КЦС ВС наголосив на тому, що твір може бути вільно, без згоди автора та інших осіб, та безоплатно використаний будь-якою особою, зокрема, як цитата з правомірно опублікованого твору або як ілюстрація у виданнях, призначених для навчання, за умови дотримання звичаїв, зазначення джерела запозичення та імені автора, якщо воно вказане в такому джерелі, та в обсязі, виправданому поставленою метою (п. 1 ч. 1 ст. 444 ЦК в редакції, чинній на момент виникнення спірних відносин).

Згідно з ч. 1 ст. 14 Закону України від 23 грудня 1993 року № 3792-ХІІ «Про авторське право і суміжні права» (далі – Закон № 3792-ХІІ, в редакції на час виникнення спірних правовідносин) автору належить таке особисте немайнове право, як право вимагати визнання свого авторства шляхом зазначення належним чином імені автора на творі і його примірниках і за будь-якого публічного використання твору, якщо це практично можливо. Згідно з п. 10 ст. 21 Закону України № 3792-ХІІ без згоди автора (чи іншої особи, яка має авторське право), але з обов'язковим зазначенням імені автора і джерела запозичення, допускається відтворення твору в цілях і за умов, передбачених статтями 22-25 цього Закону.

Відповідно до пп. «г» абз. 2 ч. 1 ст. 52 Закону № 3792-ХІІ при порушеннях будь-якою особою авторських прав, передбачених ст. 50 цього Закону, суб'єкти авторського права мають право подавати позови до суду про відшкодування збитків (матеріальної шкоди), або стягнення доходу, отриманого порушником внаслідок порушення ним авторського права, або виплату компенсацій. КЦС ВС зазначив, що компенсація підлягає стягненню у разі доведення факту порушення прав суб'єкта авторського права, зокрема при плагіаті. Для задоволення вимоги про стягнення компенсації достатньо наявності доказів вчинення особою дій, які кваліфікуються як порушення авторського права.

КЦС ВС підкреслив, що умовою для правомірності цитування є зазначення імені автора твору та джерела, з якого та чи інша цитата запозичується, що має вказати на походження процитованого твору, який використовується без дозволу автора. Протилежністю використанню твору як позитивної дії є плагіат [1].

На мою думку, помилкові рішення у розглядуваній справі судів першої та апеляційної інстанцій свідчать про доцільність функціонування Вищого суду з питань інтелектуальної власності, який мав бути створений в нашій державі

ще у 2017 р. згідно зі ст. 31 Закону України від 2 червня 2016 р. «Про судоустрій і статус суддів». Планувалося, що цей спеціалізований суд працюватиме і як суд першої інстанції.

Рішення КЦС ВС від 17 січня 2024 р. набуло широкого розголосу. Вважаю, що його обговорення в юридичному та освітньому середовищах сприятиме правильному застосуванню законодавства у сфері інтелектуальної власності, а також слугуватиме повчальним уроком для плагіаторів, їх роботодавців, інших правопорушників. Невідворотною має бути не тільки дисциплінарна відповідальність за ігнорування правилами академічної доброчесності, а й цивільна відповідальність за порушення авторського права.

Використана література:

1. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 17 січня 2024 року у справі № 308/7570/18-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117473137> (дата звернення: 09.05.2024).

ГЕРШ ЛАУТЕРПАХТ, ЯК ОСНОВОПОЛОЖНИК ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ ТА ІСТОРИЧНИЙ ПІДХІД

Лисенко Т.В., кандидатка юридичних наук, доцентка кафедри правознавства Бердянського державного педагогічного університету

Знаючи історію, цінуючи її можна говорити про майбутнє та розвиток суспільства. Держава існує для захисту людських прав. Ця високоморальна норма набула всесвітнього визнання.

Проаналізувавши наукову міжнародну та національну базу, слушно зазначити, що 10 грудня 1948 року була прийнята Загальна декларація прав людини [7]. Цей основоположний документ дав поштовх розвитку прав людини у всіх країнах світу. Більшість держав, у тому числі Україна, ратифікували цей історичний, важливий документ.

Дана тема є актуальною, тому що історію створення міжнародного законодавства необхідно знати, бо нація, яка не знає історії не має майбутнього. Метою є з'ясувати внесок Герша Лаутерпахта, як основоположника законодавства у сфері захисту прав людини. Адже його дослідження покладені в нормативну базу Основних законів багатьох країн. Під час вивчення питання розглянута міжнародна та національна правова база. Цією темою у своїх дослідженнях цікавились П. Рабінович [1], В. Гутник

[6] , Shestack, J. [2], MushkatR. [1] тощо. При дослідженні використані загальнонаукові та юридичні методи.

Слушно зазначає український вчений П. Рабінович, що "...у червні 1945 р. до бібліотек різних країн надходить видана у США монографія одного зі знаних у світі фахівців із міжнародного права – професора Кембріджського університету (Велика Британія) «Міжнародний білль прав людини»" [4; 1, с.3]. Герш Лаутерпахт є автором, цієї книги. Поява монографії є історичною подією. Адже саме ця книга стає фундаментальним документом для багатьох країн світу, адже лягла в основу Загальної декларації прав людини.

П. Рабінович підкреслює, що Герш Лаутерпахт тоді працював жив у Лондоні. Варте уваги те, що він народився в Україні, у невеличкому містечку Жовква, на північ від Львова. А навчався у 1915-1919 роках на юридичному факультеті Львівського університету Яна Казимира [5, с. 752] (зараз це ЛНУ імені Івана Франка), там відкрита його меморіальна дошка. Провівши аналіз, з'ясовано, що Герш Лаутерпахт навчався, також у Віденському університеті. Професор втратив близьких під час Голокосту, слушно стверджувати, що переживши це він найкраще усвідомлював важливість та цінність людських прав.

Дослідник П. Рабінович доречно звертає увагу на те, що вже у Передмові монографії «Міжнародний білль прав людини» автор розкриває надію на майбутнє що «...ідея Міжнародного білля прав людини є більше ніж життєво необхідною частиною структури світу» [1, с. 4]. Дійсно, праці юриста міжнародника, увійшли в історію та стали фундаментом для розвитку міжнародного та національного права з прав людини по всьому світу.

П. Рабінович, у своїй науковій праці, провівши аналіз, підкреслює, що "...не минуло й двох років, як Комісія – на виконання відповідної резолюції Генеральної Асамблеї – починає готувати проект «Міжнародного білля прав людини» (цей документ ООН згодом дістав остаточну назву «Загальна декларація прав людини»)». У Комісії Секретаріат включив до складу документу монографію Герша Лаутерпахта та у своїх особливих пропозиціях запропонував розробникам документу «Загальна декларація прав людини» взяти її в основу (детальніше це можна вивчити в архівних документах ООН)» [1, с. 4].

Саме Герш Лаутерпахт розробив концепції міжнародного захисту прав людини та стверджував що усі країни зобов'язані гарантувати людські права, адже вони мають глобальний характер [2, с. 558], та заперечував, що універсальні загальноприйняті принципи, які лежать в основі міжнародного правопорядку є недосяжними [3, с. 1029].

Професор Герш Лаутерпахт зробив величезний вклад у науку міжнародного права, теорію держави та права, він залишив за собою величезну наукову історичну спадщину. Його погляди щодо прав людини значно випереджували час. Це легендарна людина, яку варто згадувати та пам'ятати. Слушно зазначає В. Гутник, що Міжнародне співтовариство після прийняття Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, Загальної

декларації прав людини 1948 р., а також Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права 1966 р. не розглядало перелік та процес гарантування прав людини [6, с. 252].

Проводивши дослідження, знайшли порівняння вченим Рабінович П. статей «Міжнародного білля прав людини» та Загальної декларації прав людини, і дійшли висновку, що дійсно монографія Герша Лаутерпахта лягла в основу основоположного документу з прав людини, але його ім'я на нашу думку, в створенні зазначеного документу повинно згадуватись, в усіх країнах світу. Це людина легенда, яка має право на особливу увагу.

Варто звернути увагу, що в науковій літературі, в пресі, в інтернеті говориться про комісію з створення Загальної Декларації з прав людини, про Елеонору Рузвельт, як голову редакційного комітету, але необхідно звернути увагу, що вклад Герша Лаутерпахта в цей документ є також величезним, він створив основу, його ім'я завжди повинно пов'язуватись з цим документом. Його наукова спадщина має досліджуватись в майбутньому. Ця людина заслуговує на особливу повагу та увагу його нащадків і дослідження його праць повинні бути фундаментом ще багатьох авторів та вчених.

Використана література:

1. Рабінович П. Професор Г. Лаутерпахт – автор ідеї та першого проекту Міжнародного білля (Загальної декларації) прав людини. Особа. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 4. С. 3-10. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vapny_2013_4_3

2. Shestack, J. (1998). Globalization of Human Rights Law. *University of New Brunswick Law Journal*, 47, 558-568.

3. Mushkat, R. (2002). Culture and International Law: Universalism v. Relativism. *Singapore Journal of International & Comparative Law*, 6, 1028-1042.

4. Lauterpacht H. (1945). *An International Bill of the Rights of Man* / H. Lauterpacht. Columbia University Press. N. Y., 230 p.

5. Sands P.A *Memory of Justice: The Unexpected Place of Lviv in International Law – A Personal History*

/ Philippe Sands // *Case Western Reserve Journal of International Law*. – 2011. – Vol. 43, №3. P. 739-758.

6. Gutnyk Vitalii Contribution of Hersch Lauterpacht to the Development of International Protection of Human Rights. *Problems of Legality*, (162). Vilnius University. Lithuania 239–255. DOI: <https://doi.org/10.21564/2414-990X.162.285449>

7. Загальна декларація прав людини (1948). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015

ПРАВОВІ АСПЕКТИ МІЖНАРОДНОЇ СПІВПРАЦІ В ГАЛУЗІ ОСВІТИ

Мирошніченко В.О.,

к.п.н., доцент кафедри правознавства
Бердянського державного педагогічного
університету

У світі, де глобалізація стає все більш невід'ємною частиною нашого життя, міжнародна співпраця в галузі освіти набуває величезного значення. Пандемія COVID-19 підкреслила потребу в співпраці між країнами у сфері освіти для забезпечення безпеки студентів та стабільності освітнього процесу. Швидкі технологічні зміни та виклики, пов'язані з цифровою трансформацією, створюють потребу у глобальній координації для впровадження нових методів навчання та моніторингу якості. Міграційні процеси через зміни клімату та розростання військових конфліктів стають все більш поширенішими, і це відповідно вимагає розробки міжнародних стандартів для визнання освітніх кваліфікацій та спрощення процедур мобільності викладачів і здобувачів освіти.

У сучасному світі, міжнародна співпраця в галузі освіти відіграє критичну роль у розвитку суспільства та гармонізації світових стандартів навчання. Одним з ключових аспектів такої співпраці є взаємне визнання дипломів та кваліфікацій між країнами. Міжнародні конвенції, такі як Конвенція про визнання кваліфікацій у вищій освіті в європейському регіоні (Лісабонська конвенція), створюють правові механізми для сприяння цій взаємодії.

Конвенція про визнання кваліфікацій у вищій освіті в європейському регіоні [1] (Лісабонська конвенція) є ключовим правовим документом, спрямованим на сприяння міжнародній співпраці в галузі освіти. Ця конвенція була укладена в рамках Ради Європи та набула чинності в 1999 році. Основна мета конвенції – створити систему взаємного визнання академічних кваліфікацій та ступенів між країнами-учасницями. Конвенція передбачає встановлення національних центрів інформації про визнання кваліфікацій для сприяння мобільності студентів та професіоналів. Країни-учасниці зобов'язані прийняти національні положення, що відповідають принципам конвенції. Один із ключових аспектів Лісабонської конвенції – принцип відповідності, згідно з яким визнання кваліфікацій не може бути відмовлено, якщо вони відповідають національним стандартам. Ця конвенція також встановлює механізми вирішення спірних питань, пов'язаних з визнанням кваліфікацій. Зокрема, створюються національні центри контакту для консультації з питань визнання. Участь у цій конвенції допомагає країнам розширити доступ до освіти та підвищити конкурентоспроможність своїх вишів на міжнародному ринку. Попередній аналіз показує, що за останні роки більшість країн-членів Ради Європи приєдналися до цієї конвенції. Це свідчить про важливість та актуальність її положень для сучасної міжнародної освітньої практики.

У цьому контексті також варто згадати про ще одну подібну міждержавну угоду – Глобальну конвенцію про визнання кваліфікацій вищої освіти ЮНЕСКО 2019 року [2]. Ця нова конвенція є важливим міжнародним правовим інструментом, спрямованим на полегшення міжнародного визнання академічних кваліфікацій на всіх континентах. Одним з ключових моментів конвенції є наголос на важливості розширення доступу до вищої освіти та підтримки мобільності студентів та фахівців у межах міжнародного освітнього простору. Конвенція визначає загальні принципи визнання кваліфікацій, такі як взаємне визнання, відповідність та достатність. Вона також установлює механізми співробітництва між державами-учасницями для забезпечення ефективного визнання кваліфікацій та розвитку взаємоприйнятних процедур. Конвенція враховує принципи рівності та недискримінації, що забезпечують, що всі особи мають рівний доступ до вищої освіти та можуть використовувати свої кваліфікації у всіх державах-учасницях. Документ також передбачає створення національних центрів інформації для надання консультацій щодо визнання кваліфікацій та сприяння мобільності. Конвенція ЮНЕСКО також визначає права та обов'язки студентів, викладачів та інших учасників освітнього процесу, що є важливим аспектом забезпечення якості та рівності в освіті. Загалом, конвенція створює рамки для сприяння глобальній мобільності та співробітництва в галузі вищої освіти, сприяючи розвитку освітніх систем та підвищенню їхньої ефективності на міжнародному рівні.

Глобальна конвенція отримала свою 20-ту Ратифікацію 5 грудня 2022 року та набрала чинності 5 березня 2023 року[3]. Глобальна конвенція встановлює універсальні принципи справедливого та прозорого визнання вищої освіти та пропонують шляхи для подальшого навчання та працевлаштування. Положеннями про нетрадиційні методи навчання Глобальна конвенція також сприяє визнанню кваліфікацій, попередніх періодів навчання та навчання, отриманих дистанційно. Крім того, це сприяє визнанню кваліфікації біженців, навіть у тих випадках, коли немає документальних підтверджень.

Для країн, які вирішать бути юридично зобов'язаними з текстом Конвенції (держави-учасниці), ця Глобальна конвенція ЮНЕСКО буде потужним інструментом запобігання відтоку мізків, оскільки ці країни займаються створенням механізмів для полегшення визнання в своїх країнах кваліфікацій, отриманих за кордоном. У свою чергу, це також сприятиме поверненню на батьківщину академічних діаспор, які здобули кваліфікацію за кордоном.

Крім того, в Європі ще існують й програми обміну, зокрема такі як програма Еразмус+, вони допомагають студентам та педагогічним працівникам отримувати досвід навчання та викладання в різних країнах. Завдяки цим ініціативам, студенти мають можливість розширити свої знання та розвинути міжкультурну компетентність.

Програма Еразмус+ є однією з найбільш важливих і успішних ініціатив Європейського Союзу в галузі освіти, яка надає можливості для навчання, навчання працівників та співпраці між установами освіти в різних країнах. Правові основи програми Еразмус+ знаходяться в ряді регулятивних актів Європейського Союзу, зокрема в Порядку дій, затвердженому Європейською Комісією. Але основним документом, що регулює програму, є Регламент Європейського Парламенту та Ради про програму «Еразмус+» [4]. Він визначає подальше продовження, цілі, обсяг фінансування та умови участі. Ці два документи визначають основні напрями програми, такі як навчання, стажування, молодіжні обміни, співпраця між вишами та інші види проектів. Вони також установлюють процедури відбору учасників, визначають права та обов'язки учасників програми та механізми здійснення фінансової підтримки. Зокрема, Регламент передбачає створення Національних агентств для виконання програми на національному рівні та Європейської Комісії як головного органу управління програмою на європейському рівні. Крім того, важливим елементом є інформаційна система та база даних, яка дозволяє відслідковувати реалізацію проектів та сприяє прозорості та обміну досвідом між учасниками програми. Правові норми ЄС стосовно освіти, що регулюють програму, забезпечують додержання принципів рівності, дії в рамках прав людини та забезпечення якості освіти. Таким чином, програма Еразмус+ стала важливим інструментом сприяння міжнародній співпраці та мобільності в галузі освіти в Європейському Союзі.

Ще одна програма «Горизонт Європа» є ключовим інструментом Європейського Союзу для фінансування наукових досліджень та інновацій. Правові основи цієї програми закріплені у відповідному Регламенті Європейського Парламенту та Ради [5]. Цей Регламент визначає мету програми, основні напрями фінансування та умови участі для учасників. Він також встановлює процедури з відбору проектів для фінансування та механізми реалізації фінансової підтримки. Документ також передбачає створення спеціальних органів та механізмів управління програмою на різних рівнях, що забезпечують ефективне використання ресурсів та відповідність програми стратегічним цілям Європейського Союзу в галузі науки та інновацій. Таким чином, правові основи програми «Горизонт Європа» створюють необхідний юридичний каркас для розвитку наукових досліджень, для спільної освіти та інновацій в Європейському Союзі.

Міжнародна співпраця в галузі освіти є необхідною для забезпечення якості та доступності освіти в умовах глобалізації. Взаємне визнання дипломів та програми обміну створюють основу для такої співпраці. Проте, необхідно продовжувати розвивати правові механізми та ініціативи, спрямовані на розвиток міжнародної освіти, зокрема шляхом створення більш узгоджених міжнародних стандартів та збільшення міжкультурного обміну. Тільки через такі заходи можна забезпечити відповідь на виклики сучасного світу та забезпечити всім громадянам різних держав рівний доступ до якісної освіти.

Використана література:

1. Конвенція про визнання кваліфікацій з вищої освіти в європейському регіоні. Лісабон, 11 квітня 1997 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_308#Text (дата звернення: 12.05.2024)
2. Глобальна конвенція про визнання кваліфікацій вищої освіти ЮНЕСКО 2019 року. URL: <https://www.unesco.org/en/legal-affairs/global-convention-recognition-qualifications-concerning-higher-education?hub=66535> (дата звернення: 12.05.2024)
3. Глобальна конвенція про вищу освіту. URL: <https://www.unesco.org/en/higher-education/global-convention> (дата звернення: 12.05.2024)
4. REGULATION (EU) 2021/817 OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 20 May 2021 establishing Erasmus+ the Union Programme for education and training, youth and sport and repealing Regulation (EU) No 1288/2013. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32021R0817> (дата звернення: 14.05.2024)
5. REGULATION (EU) 2021/695 OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 28 April 2021 establishing Horizon Europe – the Framework Programme for Research and Innovation, laying down its rules for participation and dissemination, and repealing Regulations (EU) No 1290/2013 and (EU) No 1291/2013. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2021/695/oj> (дата звернення: 14.05.2024)

СУДОВИЙ ПРЕЦЕДЕНТ ЯК ДЖЕРЕЛО ПРАВА В РОМАНО-ГЕРМАНСЬКІЙ ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ

Михайліченко Н.В.,

старший лаборант кафедри
правознавства Бердянського
державного педагогічного
університету

Романо-германська правова система має свої ознаки та особливості, а її становлення та розвиток відбувалися на основі римського права. Вона характеризується особливою значимістю закону в правовій системі джерел права; чітким поділом на публічне та приватне право; романо-германська правова система характеризується кодифікованим характером права [1, с. 103].

При всьому практичному напрямі правознавства у Франції у XIX ст. французькі юристи не визнавали за судовою практикою значення форми права. Це пояснюється тим, що суд у Франції не був зв'язаний юридично ні власними рішеннями, ні рішеннями вищих судових інстанцій, у тому числі і

роз'ясненнями касаційного суду. Крім того, у Франції закон ніде не надає судовій практиці значення форми права і що таке значення судової практики не відповідало б духу конституції французької республіки [5, с. 234].

Аналогічно в цей період було з визнанням судової практики як джерела права в Австрії і в Германії. Згідно діючому законодавства, Прусьському Лендрехту 1774 р. і Австрійському цивільному укладенню 1811 р., судова практика не тільки не признавалася офіційно як самостійна форма права, але, навпаки, в законодавчому порядку всіляко заборонялося користуватися судовими прецедентами як джерелом права [5, с. 176].

Проте, не дивлячись на офіційні заборони і в цілому негативне відношення в Німеччині, Франції і в інших європейських країнах цього періоду до судової практики як до джерела права, в юридичній літературі того часу робилися спроби з посиланням на рецепцію римського права і інші чинники запровадити судову практику як джерело права в європейську і, зокрема, німецьку правову систему [5, с. 177].

Не наважуючись прямо поставити судову практику в один ряд з законом і звичаєм, автори, що виступали за визнання судової практики як джерела права, розвивали ідеї про наявність в ній правових норм набагато меншої юридичної сили і значення її в порівнянні з нормами законів та звичаїв [2, с. 14].

У романо-германському (континентальному) типі правових систем, де нормативно-правовий акт є основним джерелом права збільшується питома вага судових прецедентів. Хоча і дотепер, у правових системах цього типу відсутня як концепція прецедентного права, так і уподібнена практика застосування прецедентних рішень судами. І це не дивно, адже у романо-германському типі правових систем існує концептуально чіткий розподіл між правотворчою, правозастосовною та право тлумачною діяльністю. Більше того, юридична практика століттями формувалася так, що законодавчі положення доповнювалися актами офіційного тлумачення та судової практики, яка формувалася в межах діючих джерел права і для їх ефективного застосування. Акти тлумачення та судова практика створювали та створюють додаткові норми, які доповнюють чинну систему норм. Наприклад, у Нідерландах (де нормотворчі функції судової влади дещо вищі, ніж в інших правових системах континентального права) судові прецеденти, в яких дається інтерпретація положень Конституції, законодавчих актів та міжнародних договорів, включені до системи джерел права. Хоча використовуються суддями в основному з метою з'ясування змісту законів. Водночас суди не зобов'язані дотримуватися попередніх судових рішень.

У правових системах континентального права судові рішення не зв'язують суддів. Проте, вищі суди, в процесі офіційного тлумачення закону чи у касаційній процедурі, вправі доповнити, уточнити або змінити нечітко сформульовану або створити відсутню норму права. Самостійним джерелом права визнаються і рішення органів конституційного правосуддя (конституційних судів), які створюються у процесі здійснення ними

нормотворчих функцій: конкретизації та інтерпретації конституційних норм, а також створення нових правових норм.

В юридичній літературі, водночас, підкреслюється, що сталою в наш час у системах загального права є тенденція посилення ролі закону, особливо у сфері публічного права. Відбувається своєрідна конкуренція між судовим прецедентом та законом. Судові прецеденти відігравали та відіграють важливу роль і в становленні міжнародного права, нових принципів та норм права в конкретних його галузях та інститутах. Стаття 38 Статуту Міжнародного Суду серед джерел права називає судові рішення, як додатковий засіб для визначення правових норм (із застереженням, що міститься у статті 59 Статуту) [6].

Водночас, у статті 59 підкреслюється, що «рішення Суду є обов'язковими лише для сторін, які беруть участь у справі і лише по даній справі». Тобто, в аналогічній справі Суд може врахувати попереднє рішення і використати аргументи чи навіть рішення, але лише за умови, що таке рішення буде сформульоване по новому в даній справі. Отже, судові рішення у міжнародному праві розглядають як непрямі, додаткові джерела права, а їх використання в аналогічних справах часто залежить від розсуду суду. Проте, на думку деяких вчених, норми цілої низки міжнародних конвенцій, актів склалися ще в середині ХХ ст. і на сьогодні потребують перегляду та доповнення. Потребують корекції і позиції щодо судових прецедентів.

Особливе місце у правовій системі Ради Європи займають рішення Європейського суду з прав людини. Прецеденти Суду створюються і діють в межах Конвенції про захист прав людини та основних свобод 1950 р. та протоколів до неї, засновані на інтерпретації її норм та використовуються у зв'язку з ними.

В юридичній літературі висловлюється думка про те, що ці рішення не відповідають класичній доктрині прецедентного права (case law) і є більш близькими до континентального поняття «судова практика» (jurisprudence). Адже судова практика на континенті тісно пов'язана з діючими джерелами права. Отже, ці рішення є уподібною, послідовною позицією судів з тих чи інших питань правозастосування. Суд при розв'язанні конкретних справ посилається на попередні рішення, проте він не зобов'язаний дотримуватися їх в обов'язковому порядку. Суд неодноразово висловлювався з приводу того, що він «не зв'язаний своїми попередніми рішеннями». Хоча рішення, в яких висловлені правові позиції Суду користуються особливим авторитетом і використовуються Європейським Судом та національними судами як критерії (типові зразки) ефективності застосування конвенційних норм та національних норм права. Вони є своєрідними правовими стандартами уподібненого застосування права. І хоча правові позиції це переважно «практико-правові» засоби, їх вплив на розв'язання справ є досить вагомим [7, с. 397].

В юридичній літературі, серед інших, висловлюється також думка, що рішення Європейського суду з прав людини можуть вважатися джерелом

міжнародного права. Уподібнене розуміння та застосування права Європейського Союзу забезпечують Суд ЄС та Трибунал першої інстанції. Суд ЄС відіграє важливу роль не тільки у застосуванні та тлумаченні права ЄС, але й у правотворенні. Завдяки його діяльності право ЄС в значній мірі набуло прецедентного характеру. Значну частину прецедентних рішень суду ЄС складають попередні рішення. Ці рішення не стосуються юридичного спору, який розглядають національні суди. Вони містять роз'яснення (тлумачення) спірних положень права ЄС або визначають дійсність актів вторинного права ЄС. Фактично Суд встановлює критерії, що дозволяють розв'язати спір чи визначити процесуальні умови прийняття позову до розгляду Судом ЄС. Досить часто у рішеннях Суду ЄС фіксуються нові принципи та норми права ЄС, які використовуються як джерело аж до включення їх в нові Установчі договори. Нові норми та принципи створюються шляхом тлумачення діючих нормативно-правових приписів, що містяться у джерелах права ЄС у ході розгляду справи. Так, принцип верховенства права ЄС у свій час не мав відображення в установчих договорах. Він був встановлений рішенням Суду Європейського Співтовариства по справі «Flaminio Costa V Enel» 1964 р., в якому Суд зафіксував наступне: «Інкorporація у правові системи кожної держави учасниці положень права Співтовариства, а також більш загальних положень, що виходять як з букви, так і духу Договорів ЄС робить для держав-учасниць неможливим надання пріоритету односторонньому та наступному акту національного права перед системою права, що створена ними на основі взаємності» [3, с. 17].

Цей принцип був підтверджений у наступних рішеннях Суду ЄС, а також інших джерелах права, зокрема, і в Договорі про встановлення Конституції для Європи. Так, у ст. 1-6 констатується, що «Конституція та право, створене інститутами Союзу в ході здійснення наданої йому компетенції за юридичною силою має перевагу щодо права держав-учасниць». А в Декларації до ст. 1-6, яка є додатком до Заключного акту Міжурядової конференції 2003-2004 рр. до Договору, фіксується, що ст.1-6 відображає існуючу судову практику Суду Європейських Співтовариств та Трибуналу I інстанції. Рішення Суду є обов'язковими для Суду ЄС та Суду першої інстанції, а також для національних судів держав-учасниць. І хоча судова практика в ЄС є самостійним джерелом норм, а суди відіграють специфічну нормотворчу роль в ЄС (що збережено і Договором про Конституцію для Європи), прецедентні рішення є своєрідним доповненням до діючих джерел права, на основі яких вони приймалися і знаходяться на одному з ними ієрархічному рівні. Водночас Договір про Конституцію для Європи надає перевагу законодавчим актам, зокрема, законам. В цьому проявляється їх подібність з континентальним правом [7, с. 399].

Рішення конституційних судів держав ЄС та Європейського Суду в доктрині розглядаються як прецеденти, але не як класичне прецедентне право держав англосаксонської правової сім'ї. Так, колишній суддя Європейського

Суду від України М. Буроменський зазначає, що під прецедентами, застосовуваними судом, потрібно розуміти не самі справи, а ті основоположні принципи в тлумаченні та застосуванні Конвенції, які були вироблені під час розгляду справ і викладені в рішеннях. Але, на його думку, навряд чи можна стверджувати, що Суд завдяки прецеденту творить право, оскільки Конвенція йому такого права не надає. Суд не підміняє законодавця. Цим відрізняється прецедент Європейського Суду від прецеденту в англійському праві, де суддя за певних обставин може виступати, по суті, в ролі законодавця [3, с. 15].

Дослідження історії розвитку конституціоналізму ЄЕС дають цікавий емпіричний та теоретичний матеріал для аналізу доктрини прецеденту [4, с. 126]. У період з кінця XIX до середини XX ст. у Верховному Суді було розроблено дві протилежні доктрини «жорсткої» та «живої конституції», теоретичним компонентом яких стала проблема правила. Аналіз доктрини «живої конституції» свідчить, що вона логічно пов'язана з більш повільною трактовкою правила та більше орієнтована на емпіричні факти (саме в цей період був створений науковий напрям дослідження юридичної логіки судочинства та правової доктрини, який одержав назву «прагматизм»).

Для сучасної доктрини прецеденту Європейського Суду характерною є дискусійність питання щодо правила обов'язкової сили прецеденту. Як вважає М. Буроменський, Європейський Суд юридичне не зв'язаний із своїми попередніми рішеннями, проте практика Суду свідчить про поважне ставлення до них [1, с. 16].

Аналіз рішень Європейського Суду дозволяє зробити висновок, що він часто використовує попередні рішення для обґрунтування своєї позиції та розв'язання справи; скарги, що направляються до Суду, як правило, містять посилання не лише на статті Конвенції, але й на інтерпретаційні положення, створені Судом. Докладний теоретичний аналіз цієї проблеми зробив Л. Вільдхабер [3, с. 15]. Він наводить приклади рішень, в яких Суд дотримується прецедентів, але подає й протилежні – де Суд відходить від них. Його висновки можна узагальнити таким чином: суд повинен слідувати прецедентам регулярно, але не постійно, для досягнення однаковості, послідовності, визначеності та передбачуваності, окрім випадків, коли спостерігається явна необґрунтованість чи невідповідність конкретним фактам.

У державах ЄС рішення конституційних судів і судів загальної та спеціальної юрисдикції ґрунтуються на так званому способі тлумачення правових норм, у зв'язку з яким суди вповноважені тлумачити норми права лише в межах конкретних юридичних справ. Суди загальної юрисдикції не мають права ухилятися від застосування позицій конституційних судів, крім того, вони мають право обґрунтовувати свої рішення попередніми рішеннями конституційних судів. Таке ставлення судів загальної юрисдикції до рішень конституційних судів не ґрунтується на положеннях національного законодавства, яке не закріплює відповідних повноважень. Також законодавство не всіх країн ЄС надає конституційним судам право

«офіційного тлумачення». Конституції, як правило, закріплюють лише обов'язків характер рішень конституційних судів. Зрозуміло, що фактичне ставлення судів загальної юрисдикції та юридичної практики до рішень конституційних судів ґрунтується не на нормах позитивного права, а на традиціях юридичної практики, на європейській традиції поваги до судової влади.

Таким чином, для сучасної романо-германської правової системи наявною є тенденція посилення позицій судів в тлумаченні законів, а також потреби у визнанні їх суб'єктами нормотворення поряд з іншими правотворчими суб'єктами.

Використана література:

1. Дмитрієв А. І. Порівняльне правознавство. Київ : Юрінком, 2003. 438 с.
2. Квятковська Б. І. Судовий прецедент. Деякі теоретичні аспекти. Серія Право. Випуск 21. Частина 2. Том 1.
3. Корчевна Л. Українське право і романо-германська традиція. *Право України*. 2005. №7. С.12-15.
4. Опіщенко Н. М. Правова система: проблеми теорії. Київ : Юрінком, 2002. 420 с.
5. Право Європейського Союзу: основи теорії : підручник / за заг. ред. І. В. Яковюка. Харків : Право, 2021. 360 с.
6. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду від 26 червня 1945 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/ru/995_010
7. Шевчук С. В. Щодо обов'язковості рішень Конституційного Суду України у контексті доктрини судового прецеденту. *Право України*. 2000. № 2. С. 45-48.

ПРАВОВІ І НЕПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ РЕЧОВИХ ПРАВ НА НЕРУХОМЕ МАЙНО

Петягіна І.Б.,

старша викладачка кафедри
правознавства Бердянського
державного педагогічного
університету

Ми, українці, завжди в житті дотримуємося принципу: що – моє, то – моє. Право приватної власності визначено ст. 41 Конституції України і є непорушним [1].

Якщо ретельно вивчати правовий аспект набуття права власності на нерухоме майно, то слід керуватися положеннями Цивільного кодексу

України, який визначає, що таке право виникає з моменту державної реєстрації [2]. А єдиною державною інформаційною системою, що забезпечує обробку, збереження та надання відомостей про зареєстровані речові права на нерухоме майно, у тому числі і право власності, а також їх обтяження, є Державний реєстр речових прав на нерухоме майно [6]. Тобто, якщо в зазначеному реєстрі відсутня інформація про нерухомість, то, здається, що право власності особи можна ставити під сумнів. На жаль не всім відомо, що якщо людина володіє нерухомим майном, право власності на яке набуто до 2013 року, то інформація щодо власника і власності у Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно відсутня! А чи всім про це відомо? Справа в тому, що до 2013 року реєстрація права власності на нерухоме майно проводилася в реєстрі прав власності на нерухоме майно, який зараз вважають архівною складовою частиною Державного реєстру речових прав на нерухоме майно. Реєстрацію права власності на квартири, житлові будинки, нежитлові приміщення та інше нерухоме майно проводили комунальні підприємства (бюро) технічної інвентаризації із видачею відповідних документів (витягів із реєстру прав власності на нерухоме майно) або проставленням відповідних штампів на відповідних документах (договорах, свідоцтвах), на підставі яких особа отримувала об'єкт у власність. Виникає питання: а чому, якщо Закон України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» набрав чинності у серпні 2004 року, продовжувалася реєстрація у іншому реєстрі – Реєстрі прав власності на нерухоме майно? Можливо, мав місце конфлікт інтересів утримувачів зазначених реєстрів. Але дуалізм реєстрів(іншим словом це складно назвати!), один із яких в подальшому виявився хибним, привів громадян до дуже серйозної проблеми, особливо, в теперішній час. Не зрозуміло, чому неможливо поєднати (додати, підтягнути) інформацію двох реєстрів? З рівнем цифровізації в Україні все гаразд і лозунг «Держава в смартфоні» – не пусті слова. Успішно працюють важливі платформи і сайти, отримання державних послуг за допомогою «Дії» стало зручним і звичним. А от чому не поєдналися реєстри і чому дані про право власності на нерухомість на даний час треба підтверджувати самим власникам і вносити відповідну інформацію до єдиної державної реєстраційної системи - Державного реєстру речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, поки не зрозуміло. Якщо людина почне процедуру внесення відповідного запису в реєстр, крім документів, що посвідчують особу, вона повинна надати документи про право власності на нерухомість з відміткою або витягом із «старого» реєстру. Але, враховуючи теперішні обставини, що склалися в Україні, документи можуть бути втрачені під час евакуації або інших військових подій. Отримати виписки із архівів підприємств (бюро) технічної інвентаризації не завжди можливо, так як багато документів залишилося на окупованій території або було втрачено внаслідок подій, які не залежать від волі українського народу. А якщо взяти до уваги документи про підстави набуття права власності на нерухоме майно (житло) в процесі приватизації (80-90 роки ХХ століття), то така інформація не відображалася ні в якому

реєстрі. І в разі втрати таких документів відновити їх майже неможливо, тільки-но звертатися до судових органів про встановлення юридичного факту наявності права власності на певну нерухомість, якщо вона збереглася в натурі [5]. Тобто люди, які з будь-яких підстав втратили правовстановлюючі документи на нерухомість, придбану до 2013 року, а якщо ця нерухомість була ще й зруйнована (міста Маріуполь, Херсон, Авдіївка тощо), то, щоб мати можливість скористатися своїм конституційним правом на вирішення житлової проблеми і мати право на відшкодування матеріальної шкоди або отримати відповідну фінансову допомогу від України, необхідно звертатися до судових органів. Зрозуміло, що відсоток таких справ в судах України після завершення воєнних дій зросте в рази.

Однією із суттєвих вимог при реєстрації (онлайн в тому числі), якщо мова йдеться про сумісну (спільну або часткову) власність, є заява всіх співвласників або наявність їх представника з нотаріально посвідченою довіреністю [2]. А як можна зареєструвати нерухомість в Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, якщо хтось із співвласників відсутній, загинув або вважається зниклим безвісті? В такому разі можуть виникати серйозні правові проблеми, пов'язані зі спадкуванням [2, 7, 9].

До того ж слід пам'ятати, що з нерухомим майном, яке не зареєстровано в Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно, не можна вчиняти ніяких правочинів [2, 6, 7, 8, 9]!

Не можна обійти увагою і таку процедуру, як мобілізація нерухомого майна. Зрозуміло, що у відповідності з діючим законодавством на підставі рішення місцевої військової адміністрації для потреб ЗСУ під час військового стану у громадян можуть бути вилучені житлові приміщення або інша нерухомість. А чи будуть на підставі рішень військових адміністрацій робитися якісь примітки в Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень? В період мобілізації власник тимчасово позбавляється права володіти, користуватися і вільно розпоряджатися своїм майном, але не позбавляється обов'язку його утримувати, так як за ним зберігається право власності на нього. Всі пам'ятають, що власність зобов'язує [2]. І хто повинен буде оплатити комунальні послуги, які, напевно, будуть надаватися до відповідної мобілізованої будівлі [2]? І чи можна буде розраховувати в подальшому на відшкодування державою цих витрат? На жаль, законодавством України ці правовідносини не врегульовані належним чином. Виплата будь-якої грошової компенсації можлива в подальшому на протязі 3-х років з моменту закінчення воєнного стану рівними частинами. І при наявності фінансових ресурсів в бюджеті України.

А як бути зі сплатою податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, ставка за яким може складати 1,5% від розміру мінімальної заробітної плати за встановлений період, і зараховується до місцевих бюджетів відповідних територіальних громад [4]? Якщо повернутися до наявності двох різних реєстрів, в яких зареєстровано нерухоме майно, то нерухомість із реєстру, який вівся до 2013 року і на теперішній момент є

архівним, не підлягає оподаткуванню? І фізична особа – власник нерухомого майна, яка не знає, що треба самостійно внести відповідну інформацію в Державний реєстр речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, який є єдиною державною інформаційною системою, що забезпечує обробку, збереження та надання відомостей про зареєстровані речові права на нерухоме майно, і, відповідно, не сплачує встановлений податок, якщо вона має обов'язок і повинна його сплачувати. Тобто таке майно із попереднього реєстру «не бачить» податкова служба і не надсилає встановленого законодавством повідомлення [4]. А людина, не знаючи про необхідність сплати податку, попадає в коло порушників фінансової і податкової дисципліни і може бути притягнута до відповідної відповідальності.

Проаналізувавши маленьку, на погляд законодавця, невідповідність у наявності двох реєстрів, які не можуть поєднати в Міністерстві юстиції України і зробити єдиний базовий реєстр, а також відсутність обробленої і заведеної до цього реєстру інформації щодо майна, яке перейшло у власність осіб в процесі приватизації минулого часу, можна дійти до невтішного висновку, що і для мирного часу така ситуація створила б не аби які проблеми! А у військовий час вона стає ще більш шкідливою. Нові, іноді зовсім неприємні юридичні факти породжують нові правовідносини, які повинні бути врегульовані нормами права належним чином, щоб не залишалось в законодавстві України білих плям і сірих зон.

Використана література:

1. Конституція України від 28.06.1996 року, Закон N 254к/96-ВР
2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 N 435-IV
3. Житловий кодекс України від 30.05.1983 року N 5464-X
4. Податковий кодекс України від 02.12.2010 року N 2755-VI
5. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 N1618-IV
6. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Закон України від 01.07.2004 року N1952-IV
7. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 року N3425-XII
8. Про затвердження Порядку ведення Державного реєстру речових прав на нерухоме майно: Постанова КМУ N1141 від 26.10.2011 року
9. Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України: Наказ Міністерства юстиції України N 296/5 від 22.02.1912 року

НАПРЯМ 2

НАУКОВІ ТЕЗИ АСПІРАНТІВ ТА СТУДЕНТІВ-ПРАВНИКІВ

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПРОВЕДЕННЯ НЕСТАНДАРТНИХ УРОКІВ У ВИГЛЯДІ СУДОВИХ ЗАСІДАНЬ НА УРОКАХ З ПРАВОЗНАВСТВА

Борисевич М.О., магістрант Бердянського державного педагогічного Університету

Науковий керівник: Мирошніченко В.О., кандидат педагогічних наук, доцент Бердянського державного педагогічного університету

У ст. 1 Конституції України [1] закріплено, що Україна є зокрема правовою державою. Реалізація такого задекларованого статусу та дійсне функціонування нашої держави неможливе без наявності повноцінного громадянського суспільства, в якому кожен громадянин чітко усвідомлює всю повноту своїх прав та обов'язків та, у тому числі, здатний до ефективного захисту своїх законних прав та інтересів.

Одним із способів захисту своїх прав та інтересів є їх захист судом. Водночас, сучасна система середньої освіти України фактично обходить стороною надважливі для дорослого життя знання з питань участі в судових процесах та захисту своїх прав судом. Програма з правознавства для 9 кл. (загальний рівень) [2] взагалі не приділяє уваги цьому питанню, а програма профільного рівню для 10-11 кл. [3] приділяє цьому питанню лише 2 теми, формуючи загалом лише теоретичні знання.

Автором протягом трьох років з 2021 р. на базі КЗО «Міський юридичний ліцей наукового спрямування при Університеті митної справи та фінансів» ДМР (м. Дніпро) реалізується проект «Тренувальні судові засідання» для здобувачів освіти старшої школи (11 клас). Проект реалізується в межах окремого модулю (IV чверть) дисципліни «Організація судових та правоохоронних органів України».

Основа уроків в межах цього проекту – це нестандартні уроки у вигляді судових засідань. Фактично, заняття зводяться до повноцінної імітації судової діяльності та низки послідовних судових процесів, в яких беруть участь здобувачі освіти.

Здобувачі освіти як учасники проекту беруть участь у судових справах з цивільних, сімейних, трудових та земельних правовідносин в межах цивільного процесу на підставі приписів Цивільного процесуального кодексу України. Вибір саме цивільного процесу для проведення такого роду тренувальних судових засідань не є випадковим. Справа в тому, що на стереотипному рівні серед пересічних громадян України, які не мають

спеціалізованої юридичної освіти, у тому числі і серед учнів, судова діяльність сприймається у першу чергу в кримінально-правовій площині. Дещо хибні уявлення про судові процеси, сформовані кінематографом та телебаченням, призводять до помилкового сприйняття складної системи судоустрою та правосуддя в Україні лише крізь призму кримінального процесу. Так, навіть при аналізі цивільних правовідносин учнями застосовуються невідповідні до таких правовідносин кримінально-правові та наближені до них поняття та категорії, як вирок, підзахисний, обвинувачений, притягнути, штраф (саме як вид кримінального покарання) тощо.

Водночас, цивільний процес є значно більш поширеним, а в середньостатистичного громадянина України значно більше шансів протягом свого життя взяти участь саме в розгляді цивільної справи, а не кримінального провадження. Це підтверджується і пошуковою видачею Єдиного державного реєстру судових рішень, який за період 2023 р. знаходить більше 600 тис. рішень в цивільних справах, і лише 126 тис. вироків [4].

Аналогічні шанси зберігаються і для тих здобувачів освіти, які оберуть собі юридичні професії, особливо в приватній юридичній практиці. Це пов'язано із тим, що молодий юрист, в силу встановленої у ст. 131² Конституції України [1] адвокатської монополії, не зможе на старті своєї кар'єри до отримання адвокатського свідоцтва брати участь у кримінальних провадженнях. Перший досвід судового представництва, як правило, здобувається в межах цивільних малозначних справ, в яких дозволяється представництво не адвокатом, рідше — адміністративних та господарських.

Реалізація проєкту «Тренувальні судові засідання», очевидно, вимагає наявності певних пререквізитів, низки сформованих навичок і компетентностей у здобувачів освіти. Це, зокрема, вміння орієнтуватися в нормативно-правових актах, шукати в них потрібну інформацію та застосовувати її, розуміти систему судоустрою України, її інстанційні та юрисдикційні принципи побудови, знати основи цивільного (зокрема, договірної), спадкового, сімейного, трудового та земельного права. У ході вивчення дисципліни також викладачем акцентується увага на вмінні розробляти правову позицію, писати позовні заяви, заяви по суті справи, заяви та клопотання з процесуальних питань, готувати адвокатські запити, виступи в судових дебатах та запитання учасникам справи тощо. Також мають бути наявні знання з основ цивільного процесу, його етапів та стадій, правил представництва та поведіння в суді.

Реалізація проєкту розпочинається з розподілу здобувачів освіти за ролями серед найбільш мотивованих та активних здобувачів: судді, помічники суддів, секретарі судового засідання, адвокати, експерти. За достатньої кількості учасників також можуть бути розподілені ролі судового пристава, спеціаліста, нотаріуса тощо. Решта учнів отримують ролі сторін (позивачі, відповідачі), третіх сторін, свідків.

Після розподілу за ролями, адвокати розбиваються на пари «адвокат позивача – адвокат відповідача», адвокатам позивача викладачем видаються

фабули справ (цивільні, у тому числі договірне та спадкове право, трудові, сімейні та земельні), а також обмеження у справах (наприклад, неможливість посилатись на певний доказ, викликати свідків тощо), що робить імітацію більш реалістичною. При розподілі справ слід ураховувати індивідуальні здібності та нахили конкретних адвокатів – здобувачів освіти.

Після отриманої фабули адвокати можуть проконсультуватись з викладачем щодо формування правової позиції, отримати від викладача підказки щодо норма права, на які варто звернути увагу. Після цього адвокат приступає до написання позовної заяви, готує усі необхідні докази, ордер, та «подає» їх до суду, тобто передає викладачу.

Викладач разом із здобувачами освіти – суддями та помічниками — вивчає позовну заяву із додатками та вирішує питання про відкриття провадження по справі, або залишення позовної заяви без руху до усунення недоліків. До виготовлення відповідних ухвал залучаються здобувачі – судді та помічники. Після відкриття провадження позовна заява із додатками передається адвокату відповідача для підготовки відзиву. Написання інших заяв по суті справи (відповіді, заперечення) не рекомендується, адже це може призводити до затягування процесу.

Для проведення самих тренувальних судових засідань слід підготувати у закладі освіти залу судових засідань. Ураховуючи матеріально-технічне та аудиторне забезпечення середньостатистичного закладу середньої освіти навряд слід сподіватись на окремо виділену та повноцінно оформлену аудиторію виключно для цілей тренувальних судових засідань, адже такого роду імітаційні зали судових засідань в Україні мають лише одиничні юридичні виші. Водночас мінімально схожим на справжню залу судових засідань приміщення можна зробити за допомогою наявного у закладі інвентарю (столи, стільці, трибуна тощо) за умови використання для цих цілей достатньо просторого приміщення (великий клас, актовка, лекційна чи конференц-зала). Орієнтовно імітаційна зала судового засідання може виглядати наступним чином. З одного боку (бажано, на певному підвищенні) – 1-2 столи чи парти зі стільцями для складу суду, окремий стіл чи парта зі стільцем – для секретаря судового засідання. З протилежної сторони приміщення стільці для вільних слухачів (фактично, для усіх здобувачів освіти, які не зайняті в справі). По боках — столи та стільці для сторін, посередині – трибуна (для допиту експерта, свідків тощо). За можливості, для підвищення реалізму, можна також використовувати ноутбуки, настільні мікрофони, статуетки Феміди, великі збірники чи коментарі законів і кодексів, Державний Прапор України тощо.

При розгляді самої справи необхідно дотримуватись реалістичного сценарію, тобто за можливості максимально слідувати приписам ЦПК України. Утім автор з власного досвіду рекомендує незначний відступ від правил цивільного процесу – розгляд справи в першій інстанції колегією із трьох суддів (викладач та двоє учнів), а не одноособово. Це дозволяє, з одного боку, забезпечити контроль з боку викладача за судовим процесом та

дотримання усіх необхідних процедур в умовах недостатніх знань учнів в галузі цивільного процесу, а з іншого боку – залучити здобувачів освіти до процесу ухвалення рішення по справі.

Проведення такого роду тренувальних судових засідань дозволяє значно підвищити інтерес здобувачів до правової освіти, підвищити їх рівень правової свідомості як майбутнього члена громадянського суспільства, надати можливість здобути перший досвід участі у судових засіданнях в цілком безпечних та контрольованих умовах, без жодних фінансових та репутаційних ризиків, продемонструвати реальну роботу суду, зруйнувавши сформований телебаченням та кінематографом помилковий образ судового процесу.

Використана література:

1. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 15.05.2024).

2. Ремех Т. Основи правознавства. 9 клас. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. *Міністерство освіти і науки України*. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/2022/08/15/navchalna.programa-2022.osnovy.pravoznavstva-9.pdf>(дата звернення: 15.05.2024).

3. ПРАВОЗНАВСТВО (профільний рівень). Програма для 10-11-х класів ЗНЗ. *Освіта.UA*. URL:https://osvita.ua/school/program/program-10-11/58887/#google_vignette(дата звернення: 15.05.2024).

4.Єдиний державний реєстр судових рішень. URL:<https://reyestr.court.gov.ua/>(дата звернення: 15.05.2024).

ЗЛОЧИНИ ПРОТИ РОСЛИННОГО І ТВАРИННОГО СВІТУ: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Бондаренко А.Є., здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 4 курсу гуманітарно-економічного факультету Бердянського державного педагогічного університету

Науковий керівник: Каменський Д.В., доктор юридичних наук, професор Бердянського державного педагогічного університету

Особливе місце у системі еколого-правової відповідальності займають злочини проти довкілля – передбачені кримінальним законом суспільне небезпечні діяння, які посягають на навколишнє природне

середовище чи його окремі сфери (повітря, землю, надра, води тощо). Вони описані у розділі VIII Особливої частини Кримінального кодексу України (далі – КК) [3]. Термін «довкілля» та словосполучення «безпечно для життя і здоров'я довкілля» визначено Конституцією України [2].

Доцільно визначити об'єкт злочинів проти довкілля як блага, що охороняються кримінальним законом, – навколишнє природне середовище, його об'єкти та екологічна безпека, як стан довкілля, за якого забезпечується запобігання погіршенню екологічної обстановки та виникненню небезпеки для здоров'я людей. Відтак, злочини проти довкілля мають своїм родовим об'єктом суспільні відносини, що забезпечують охорону довкілля, його наукове обґрунтоване раціональне використання і відтворення природних ресурсів, охорону нормального екологічного стану біосфери [4].

За своїм безпосереднім об'єктом усі злочини проти довкілля можуть бути поділені на такі групи: 1) злочини проти екологічної безпеки (статті 236, 237, 238 і 253 КК); 2) злочини у сфері землевикористання, охорони надр, атмосферного повітря (статті 239, 2391, 2392, 240, 241 і 254 КК); 3) злочини у сфері охорони водних ресурсів (статті 242, 243 і 244 КК); 4) злочини у сфері лісовикористання, захисту рослинного і тваринного світу (статті 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251 і 252 КК).

Серед норм, які складають розділ VIII Особливої частини КК «Злочини проти довкілля», доцільно виділити дві групи: по-перше, норми, що встановлюють відповідальність за посягання на навколишнє середовище в цілому та носять загальний характер; по-друге, норми, що охороняють окремі елементи чи об'єкти довкілля. До першої групи належать статті 236-238 КК та ст. 253 КК, де закріплені загальні склади злочинів проти довкілля. Норми другої групи встановлюють відповідальність за посягання на окремі види об'єктів довкілля і побудовані за принципом та структурою загальних норм, з виділенням у них способів злочинного посягання, характеристики охоронюваного природного об'єкта та наслідків.

Більшість складів злочинів проти довкілля сконструйовані як матеріальні, тобто передбачають заподіяння реальної шкоди тим чи іншим природним об'єктам, здоров'ю і життю людей тощо. У випадках, коли таку шкоду важко визначити кількісно, треба використати оціночні ознаки: великі шкоди та інші тяжкі наслідки. Інколи характер шкоди можна визначити, виходячи з особливих властивостей предмета посягання, скажімо, рідкісні тварини, занесені до Червоної книги. При деяких посяганнях на природу встановити, а тим більше довести розмір заподіяної шкоди дуже важко або навіть неможливо. Наприклад, забруднення моря шкідливими речовинами може завдати шкоди різним видам живих організмів, здоров'ю людей, зіпсувати пляжі та інші місця відпочинку. Частина цієї шкоди може виявитись відразу, частина – через певний проміжок часу і зовсім в іншому місці. У подібних випадках як критерій криміналізації треба брати не розмір заподіяних збитків, а масштаб впливу на навколишнє середовище, який визначається кількістю шкідливих речовин, викинутих у море, річку, атмосферу. Екологічним

законодавством передбачаються такі способи (методи) обчислення шкоди, заподіяної екологічними правопорушеннями:

нормативний – визначення розмірів плати і стягнення платежів за забруднення навколишнього природного середовища;

витратний – відповідальність за порушення екологічного законодавства;

таксовий – застосування такс для обчислення розміру шкоди заподіяної внаслідок незаконного природокористування;

розрахунковий – обчислення збитків, заподіяних природним ресурсам і народному господарству порушенням правил використання та охорони природних ресурсів.

Треба враховувати також критерії криміналізації, що стосуються змісту самого діяння та ситуації його скоєння. Це такі ознаки, як спосіб, знаряддя і засоби вчинення посягання на природу, та місце, час і обстановка даного посягання. Так, підвищену суспільну небезпеку становить незаконне полювання на тварин способом масового знищення звірів, або за попереднім зговором групою осіб.

Під знаряддями злочину у багатьох статях про відповідальність за посягання проти довкілля треба розуміти предмети чи технічні засоби, які умисно використовувалися їх власником чи співучасниками злочину для незаконного полювання, рибальства, порубки дерев тощо, а також для полегшення вчинення зазначених дій: рушниця, вибухівка, рибальські сіті, транспортні засоби (останні можуть бути визнані знаряддям злочину не тільки тоді, коли вони використовувалися безпосередньо в процесі полювання чи рибальства, а й коли без їх використання вчинення злочину було б неможливим чи надто складним).

Суб'єктами злочинів проти довкілля можуть бути особи, які досягли 16-річного віку. У випадках притягнення до кримінальної відповідальності за ці злочини службових осіб, які вчинили їх із використанням свого службового становища, їх дії за наявності до того підстав мають кваліфікуватися також за відповідними статтями КК, якими передбачено відповідальність за злочини у сфері службової діяльності, крім ст. 238, ч. 2 ст. 248 КК (п. 3 ППВСУ від 10 грудня 2004 р. № 17) [4].

Цивільні позови про відшкодування шкоди, заподіяної довкіллю, слід керуватися нормами природоохоронного законодавства, а у випадках, коли це питання не врегульоване зазначеним законодавством, – відповідними положеннями ЦК, зокрема главами 19 та 82. Необхідно також враховувати роз'яснення ППВСУ (зокрема, «Про практику розгляду судами цивільних справ за позовами про відшкодування шкоди» від 27 березня 1992 р. № 6 [8], «Про практику застосування судами земельного законодавства при розгляді цивільних справ» від 16 квітня 2004 р. № 7) [7; 4].

Кримінальна відповідальність за екологічні злочини – стан розвитку суспільних відносин, в якому реалізуються засоби кримінально – правового покарання осіб, винних у здійсненні екологічного правопорушення з високим

рівнем екологічного ризику і екологічної безпеки для НПС, природних ресурсів, життя і здоров'я людей.

Викладене вище відбиває процес активного формування законодавства у сфері екологічної безпеки і висвітлює напрями для подальшого зближення принципів правового забезпечення екологічної безпеки в Україні та країнах ЄС, інших міжнародно-правових документів [6, с. 96].

Злочини проти довкілля (екологічні злочини) можуть бути визначені як передбачені кримінальним законом винні суспільно небезпечні діяння (дії або бездіяльність), що посягають на довкілля та його компоненти, раціональне використання та охорона яких забезпечують життєдіяльність людини, а також екологічну безпеку населення і територій, і полягають у безпосередньому протиправному використанні природних об'єктів або у протиправному впливі на них, що призводить до негативних змін стану та якості довкілля. Уточнимо хіба що лише те, що злочини проти довкілля можуть полягати у використанні не тільки природних об'єктів.

Родовий об'єкт злочинів проти довкілля – такий стан навколишнього природного середовища та його окремих компонентів, за якого відсутня небезпека для життя і здоров'я людей, забезпечуються охорона, раціональне використання і відтворення природних ресурсів, дотримується належний екологічний стан біосфери.

Як зазначається у преамбулі постанови Пленуму ВСУ від 10 грудня 2004 р. № 17 «Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля», злочини та інші правопорушення проти довкілля посягають на конституційне право громадян на безпечне довкілля, а також на порядок охорони, використання, збереження і відтворення природних ресурсів, порядок забезпечення екологічної безпеки, запобігання й усунення негативного впливу господарської та іншої діяльності людини на навколишнє природне середовище, збереження генетичного фонду живої природи, ландшафтів та інших природних комплексів, унікальних територій, а також природних об'єктів, пов'язаних з історико-культурною спадщиною.

Безпосередні об'єкти злочинів проти довкілля стосуються різних елементів функціонування навколишнього природного середовища. Наприклад, основним безпосереднім об'єктом порушення законодавства про континентальний шельф України (ст. 244 КК) виступає встановлений порядок використання, освоєння й охорони континентального шельфу України та його природних багатств. Додатковими об'єктами розглядуваних злочинів виступають, зокрема, життя і здоров'я людини, здоров'я населення, власність. Переходячи до аналізу предмета злочинів проти довкілля, варто зважати на те, що у цих злочинах предмет посягання завжди слід розглядати у зв'язку з об'єктом і поряд з ним. Адже ізольований аналіз предмета не дозволяє з'ясувати ті відносини, яким заподіяно шкоду, та, як наслідок, породжує помилки у кваліфікації.

Предмет злочинів проти довкілля (природні ресурси) – це речі матеріального світу, що становлять собою елементи довкілля природного

походження, які перебувають у природному стані, мають просторову визначеність, екологічну значущість, юридичну відокремленість, особливий правовий статус і потенційно здатні набувати ознак товару [5, с. 87].

З точки зору чинного КК України до числа предметів злочинів проти довкілля належать не тільки природні ресурси, а і неприродні (створені людиною, ті, що мають штучне походження) об'єкти, хоч у переважній більшості випадків саме елементи довкілля, які мають природне походження, відіграють таку роль. Як предмети зазначених злочинів можуть виступати: підприємства, споруди, пересувні засоби та інші об'єкти, у зв'язку з неправильним використанням яких настає загибель людей або інші тяжкі наслідки (ст. 236 КК); землі, поверхневий шар земель (статті 239, 239-1, 239-2, 254 КК); надра і корисні копалини загальнодержавного значення (ст. 240 КК); атмосферне повітря (ст. 241 КК); водні об'єкти (ст. 242 КК); море (ст. 243 КК); континентальний шельф і його природні багатства (ст. 244 КК); окремі об'єкти рослинного світу (ст. 245 КК); дерева і чагарники (ст. 246 КК); рослини та плоди рослин (ст. 247 КК); дикі звірі та птахи (ст. 248 КК); водні живі ресурси (ст. 249 КК); риби і дикі водні тварини (ст. 250 КК); тварини продукти, сировина і корми тваринного походження (ст. 251 КК); території, взяті під охорону держави, та об'єкти ПЗФ (ст. 252 КК); проекти, інша аналогічна документація, в якій відсутні дані про обов'язкові інженерні системи захисту довкілля для споруд, що вводяться в експлуатацію, а також безпосередньо такі споруди без зазначених систем (ст. 253 КК) [1, с. 219].

Використана література:

1. Злочини проти довкілля: кримінально-правова характеристика: [практ. пос.] / О. О. Дудоров, Д. В. Каменський, В. М. Комарницький, М. В. Комарницький, Р. О. Мовчан / за ред. О. О. Дудорова; МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2014. 518 с.

2. Конституція України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>

3. Кримінальний кодекс України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

4. Кримінальне право. Особлива частина: мультимедійний навчальний посібник / А. Савченко, Е. Кісілюк, О. Процюк, І. Вартилицька, О. Микитчик, О. Кришевич, та ін. URL: http://www.naiu.kiev.ua/books/mnp_krum_pravo_osob/Files/Lekc/T9/T9_P1.html

5. Орбець К. Кримінальна відповідальність за незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2012. 243 с.

6. Основи держави і права України: Підручник / За ред. проф. В. Ортинського, проф. В. Грищука, М. Мацька. Київ : Знання, 2008. 583 с.

7. Про практику розгляду судами земельного законодавства при розгляді цивільних справ: Постанова Пленуму Верховного суду України №7 від 16 квітня 2004 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/va007700-04>

8. Про практику розгляду судами цивільних справ за позовами про відшкодування шкоди: Постанова Пленуму Верховного суду України №6 від 27 березня 1992 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0006700-92>

ПРОБЛЕМАТИКА ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ЗБРОЇ ТА ІНДИВІДУАЛЬНИХ ЗАСОБІВ САМОЗАХИСТУ В УКРАЇНІ

Бородіна Л.В.,

студентка 5 курсу Навчально-наукового гуманітарного інституту Національної академії Служби безпеки України,

Науковий керівник: Каменський Д.В.,

доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінального права та кримінології

навчально-наукового гуманітарного інституту Національної академії Служби безпеки України

Зброя - інструмент або пристрій, створений для здійснення фізичного впливу на об'єкти або осіб. Метою використання зброї може бути: захист об'єктів від загроз вторгнення або людей від загроз нападу, самозахист; виконання бойових задач, включаючи завоювання території, стратегічних об'єктів, знищення ворожих сил, дезорганізацію противника; відсіч та стримування збройної агресії РФ проти України під час дії правового режиму воєнного стану.

Індивідуальні засоби самозахисту (далі - ІЗС) призначені для забезпечення особистої безпеки та захисту від можливих нападів чи загроз. Зброя та ІЗС є речами матеріального світу, а значить можуть перебувати у власності громадян та бути об'єктами вільного цивільного обігу.

Звертаючись до основного закону - Конституції України - знаходимо, що правовий режим власності на речі встановлюється законом - ст. 92. Цивільний Кодекс України (далі - ЦК України) визначає, що види речей, у випадку обмеження їх вільного обігу (що включає введення особливих правил обігу речі, наявність спеціальних правил її використання, введення дозволів) встановлюються законом - ст. 178 [3].

На поточний час закону, який би забороняв або обмежував в Україні обіг таких речей, як зброя та ІЗС немає і, якщо дотримуватися положень статті 178 ЦК України, зброя може вільно перебувати у власності однієї особи та передаватися шляхом здійснення цивільних правочинів іншій особі. Адже, на цей час в жодному законі не визначено, що перебування зброї в обігу не допускається або обмежується і можливе виключно за дозволом.

Кримінальним кодексом України (далі - КК України) у розділі кримінальних правопорушень проти громадської безпеки передбачено відповідальність за: «Незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами» - стаття 263; «Незаконне виготовлення, переробка чи ремонт вогнепальної зброї або фальсифікація, незаконне видалення чи зміна її маркування, або незаконне виготовлення бойових припасів, вибухових речовин чи вибухових пристроїв» - стаття 263-1.

Уже в першій частині ст. 263 КК України читаємо, що відповідальність настає за носіння, зберігання, придбання, передачу чи збут вогнепальної зброї – без передбаченого законом дозволу [2 с. 695].

Виходячи з вимог КК України, розуміємо, що має бути конкретний закон, який передбачає процедуру / правила отримання дозволу і, у випадку порушення норм цього закону, може наставати відповідальність, передбачена ст. ст. 263, 263-1 КК України.

Річ у тім, що без існування спеціального закону виникає загальна проблема правового режиму використання зброї та ІЗС в цивільному обігу та проблема притягнення до відповідальності за кримінальні правопорушення, передбачені вищезгаданими статтями КК України.

Варто зазначити, що в Україні правовий режим зброї та ІЗС наразі регулюється:

- «Інструкцією про порядок виготовлення, придбання, зберігання обліку, перевезення та використання вогнепальної зброї, пневматичної і холодної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими та аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії, та зазначених патронів, а також боєприпасів до зброї та вибухових матеріалів», затвердженої наказом МВС від 21.08.1998 року № 622.

- Наказом Міністерства внутрішніх справ України від 01 березня 2022 року № 170 “Про особливості видачі громадянам України дозволу на придбання.

- Постановою Верховної Ради України за №2471-ХІІ від 17 червня 1992 року «Про право власності на окремі види майна».

- «Положенням про дозвільну систему», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України №576 від 12 жовтня 1992 року.

Серед наведеного - жодного закону.

Що ж із законами: проєкт закону “Про право на цивільну вогнепальну зброю” № 5708 одержано Верховною Радою України 25.06.2021 (від 21.02.2023 року очікує на друге читання);

проект закону «Про право на самозахист та володіння цивільною вогнепальною зброєю» № 5708-1 одержано Верховною Радою України 12.07.2021 (знятий з розгляду за надто сміливі ідеї).

Питання переведення суспільних відносин правового режиму зброї та ІЗС в площину законодавства обговорюється в Україні з часів проголошення незалежності. Україна є єдиною країною в Європі, яка досі не має спеціального закону, який регулював би використання та обіг вогнепальної зброї для населення.

Експерти і політики ведуть дискусії щодо доцільності надання українцям дозволу володіти вогнепальною зброєю.

Дискусії пов'язані з відсутністю прозорих реєстрів та статистика, які дозволили б встановити точну кількість зброї у населення.

Варто звернути увагу на зауваження спеціалістів про ризики необережного та легковажного поводження цивільного населення зі зброєю. До прикладу, пересічні громадяни не завжди в змозі адекватно сприймати ситуацію та відрізнити реальну загрозу від уявної, а в стані афекту, емоційного напруження, шоку тощо, реакція такої людини може бути непередбаченою та призвести до нерозумного поводження зі зброєю і створити критично небезпечну для оточення ситуацію.

Висновки. Правовий режим зброї та ІЗС потребує вирішення низки питань організаційного та процесуального характеру.

Законопроект 5708 «Про право на цивільну вогнепальну зброю» здатний вирішити багато з них [1 с. 3]: визначити поняття права власності на зброю; сформулювати підстави набуття права власності на зброю; створити перелік видів зброї та ІЗС; заснувати електронний реєстр власників зброї; визначити уповноважені органи для роботи з реєстрами; визначити права та обов'язки суб'єктів правовідносин за цим законом; передбачити державний контроль за обігом зброї.

Використана література:

1. Верховна Рада України, проект закону 5708 від 25.06.2021. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/27190> (дата звернення: 07.05.2024)

2. Кримінальний кодекс України : науково-практичний коментар. За заг. ред. І. М. Копотун. К. Видавець ТОВ “Центр видавничої літератури” 2024. URL: <https://jurkniga.ua/contents/naukovo-praktichniy-komentar-kriminalnogo-kodeksu-ukrayini.pdf> (дата звернення: 07.05.2024)

3. Цивільний кодекс України : науково-практичний коментар. URL: <http://mego.info/матеріал/науково-практичний-коментар-цивільного-кодексу-україни-том-1-харитонов-2011р> (дата звернення: 07.05.2024)

ОСОБЛИВОСТІ ОФОРМЛЕННЯ РІЗНИХ ТИПІВ ІТ-КОНТРАКТІВ

Воловик С.Д.,

здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти четвертого року навчання спеціальності 081 Право Бердянського державного педагогічного університету

Науковий керівник:

Мирошніченко В.О., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри правознавства Бердянського державного педагогічного університету

У сучасному світі інформаційних технологій (ІТ) контракти відіграють важливу роль в організації та регулюванні відносин між різними учасниками ІТ-ринку. Ці документи служать важливими інструментами для встановлення юридичних і комерційних умов, які визначають зобов'язання та відповідальність сторін у процесі розробки, впровадження та підтримки інформаційних систем, програмного забезпечення та супутніх послуг. Основне завдання контракту – зафіксувати домовленості між замовником (компанія-клієнт, покупець) та виконавцем (компанія-вендор, продавець). Мета клієнта (покупця) – покласти максимум ризиків виконання на вендора (продавця), залишаючи за собою можливість додаткових заохочень у вигляді зафіксованих бонусів [1].

ІТ-контракти використовуються в різних ситуаціях, включаючи розробку програмного забезпечення, аутсорсинг ІТ-послуг, надання обладнання, хмарні служби та ліцензування програмного забезпечення. У будь-якому випадку контракт допомагає встановити чіткі правила та захистити інтереси всіх сторін, залучених у процес.

Створення ефективного ІТ-контракту вимагає ретельного аналізу технічних, юридичних і комерційних аспектів. Необхідно враховувати особливості галузі, характеристики проекту та потреби зацікавлених сторін. Технічні вимоги, права інтелектуальної власності, рівень обслуговування, терміни та багато інших факторів мають бути чітко визначені та узгоджені в контракті. У моїй доповіді, розглядаються важливі аспекти складання ІТ-контрактів, їх види та характеристики, а також важливість договорів для всіх учасників ІТ-ринку.

Також, розглянемо приклади контрактів на розробку програмного забезпечення і пояснимо, на що слід звернути увагу при складанні документів.

Договори про інформаційні технології (ІТ) – це юридичні документи, які встановлюють умови співпраці між різними сторонами, залученими до розробки, впровадження, підтримки та використання інформаційних систем,

програмного забезпечення та пов'язаних послуг. Роль таких контрактів у сучасній ІТ-індустрії важко переоцінити, оскільки вони складають основу для організації та регулювання бізнес-процесів, мінімізації ризиків та захисту інтересів учасників ринку [3].

ІТ-контракти мають широкий спектр використання та залежать від конкретних потреб і цілей сторін. Вони спрямовані на укладання контрактів між компаніями та клієнтами, регулювання відносин між постачальниками та партнерами, укладання аутсорсингових угод на постачання ІТ-послуг, ліцензій на програмне забезпечення, обладнання та багато інших аспектів діяльності з інформаційних технологій. Існує кілька важливих аспектів, які слід враховувати під час створення ефективного ІТ-контракту. Врахування особливості галузі, технічні характеристики проекту та вимоги сторін щодо його реалізації. Також, в договорі мають бути чітко встановлені права та обов'язки кожної із сторін та механізми вирішення спорів і спірних ситуацій. Взагалі, ІТ-контракти часто містять складні юридичні умови, які потребують спеціального юридичного аналізу та експертних знань.

Зазвичай контракти в ІТ-сфері включають такі важливі елементи, як визначення послуг або продуктів, терміни виконання робіт, вартість, права та обов'язки сторін, умови гарантій, конфіденційність та інші юридичні аспекти. Ці контракти можуть бути різного типу, включаючи:

1. Контракти на розробку програмного забезпечення.
2. Сервісні рівні (SLA) – договори, що визначають рівні обслуговування.
3. Контракти на аутсорсинг ІТ послуг.
4. Ліцензійні угоди використання програмного забезпечення.
5. Контракти на постачання обладнання.

При складанні договорів у сфері ІТ є деякі особливості, які враховують особливості цієї сфери. Пропоную поспілкуватись про це.

В першу чергу, звертаю вашу увагу на технічну специфікацію. Контракт має чітко визначати вимоги до товару чи послуги, що реалізовується. Наприклад, у розробці програмного забезпечення це можуть бути функціональні вимоги, архітектурні особливості тощо.

Інтелектуальна власність: Контракт повинен містити право власності на інтелектуальну власність. Визначення права на вихідний код, дизайн тощо.

Часові рамки та проміжні етапи: контракт має містити чіткі часові рамки виконання робіт і конкретні проміжні етапи проекту, щоб обидві сторони розуміли часові рамки та могли контролювати прогрес.

Рівні обслуговування: Якщо контракт стосується обслуговування або підтримки, він повинен містити рівень обслуговування (SLA), який визначає рівень якості та доступність послуги.

Відповідальність і гарантії: Контракти повинні чітко встановлювати відповідальність сторін за невиконання зобов'язань і надання гарантій щодо якості продуктів або послуг.

Тепер, я змоделюю чіткий приклад для кращого розуміння нюансів, які були визначенні вище. Компанія А наймає компанію В для розробки веб-програми.

Технічна специфікація: визначення функціональних вимог, вимог до дизайну, вимог до безпеки даних тощо для веб-додатку.

Інтелектуальна власність: Усі права на вихідний код і дизайн веб-додатку належать компанії А.

Графіки та основні етапи: Визначте часові рамки для кожної фази розробки (проектування, розробка, тестування тощо) і загальний графік завершення проекту.

Рівень обслуговування: Вказує на те, що компанія В зобов'язується надавати технічну підтримку компанії А на запит протягом одного року після завершення проекту.

Відповідальність і гарантія: Декларація про те, що компанія В несе відповідальність за помилки та неточності, виявлені протягом трьох місяців після запуску веб-додатку, і зобов'язується виправити їх безкоштовно.

Тепер, пропоную розглянути нюанси складання контрактів на розробку програмного забезпечення.

Технічні вимоги: Контракт повинен детально визначати функціональні вимоги до програмного забезпечення, включаючи функціональність інтерфейсу користувача, логіку програми, вимоги безпеки тощо.

Це може включати використання певних технологій, платформ та інтеграцій також на інших системах.

Вихідний код та інтелектуальна власність: Контракт повинен чітко ідентифікувати власника прав на вихідний код розробленого програмного забезпечення.

Клієнтам зазвичай потрібні повні права на вихідний код, щоб змінювати та підтримувати програмне забезпечення незалежно від розробника.

Тестування та якість: Контракт повинен містити вимоги до тестування програмного забезпечення, включаючи сценарії тестування, критерії прийнятності та оцінку якості. Це гарантує, що розроблене програмне забезпечення відповідає визначеним вимогам і очікуванням клієнта.

Графік розробки та основні етапи: Контракт має встановлювати чіткий графік робіт і основних етапів розвитку, включаючи дату завершення кожного етапу та кінцеву дату завершення проекту. Це допомагає клієнтам і розробникам відстежувати прогрес проекту та ефективно керувати ресурсами.

Оновлення та підтримка: Угода також може містити положення щодо надання клієнту оновлень програмного забезпечення та технічної підтримки після завершення проекту. Це може включати визначення тривалості безкоштовної підтримки, вартості майбутніх оновлень і умов, на яких вони надаються.

Конфіденційність і безпека: Контракти повинні містити положення, які захищають конфіденційну інформацію клієнта та забезпечують безпеку даних.

Це включає такі заходи, як запобігання витоку даних, захист від несанкціонованого доступу та дотримання законів про захист даних.

У висновку, хоча зазначити що контракти щодо розробки програмного забезпечення відіграють важливу роль у сфері інформаційних технологій і формують основу хорошого діалогу між клієнтами та розробниками.

Ці документи є невід'ємною частиною процесу створення програмного продукту, оскільки встановлюють чіткі права та обов'язки сторін, визначають технічні вимоги та очікування замовника, а також забезпечують захист інтересів усіх учасників проекту. Зверніть увагу, що добре складений контракт на розробку програмного забезпечення допомагає зменшити ризики та конфлікти, пов'язані з процесом розробки, а також допомагає досягти поставлених цілей вчасно та в межах бюджету. Це інструмент, який допомагає клієнтам і розробникам забезпечити прозорість та ефективність співпраці та мінімізувати можливі проблеми та розбіжності. Крім того, угоди щодо розробки програмного забезпечення сприяють просуванню інновацій та розвитку ІТ-індустрії в цілому, оскільки створюють сприятливе середовище для взаємодії між різними учасниками ринку та стимулюють конкуренцію у секторі високих технологій. Загалом контракт на розробку програмного забезпечення є важливим інструментом для забезпечення успіху ІТ-проекту, а його правильний дизайн і виконання мають важливе значення для досягнення цілей замовника та успішного завершення проекту. Наша країна має дуже гарну тенденцію щодо ІТсфери. Навіть за умов військового стану понад 80% ІТ-компаній зберегли майже 100% своїх контрактів і за результатами трьох кварталів продемонстрували зростання на 13%. Про це повідомив заступник Міністра економіки Олександр Грибан під час презентації інвестиційних можливостей України на провідній міжнародній конференції та виставці корпоративних технологій TechExGlobal у Лондоні [2].

Використана література:

1. Наталі Ренська «Як вибрати тип контракту для проекту» <https://dou.ua/lenta/columns/types-of-contracts/> (дата звернення: 11.05.2024).

2. LigaZakon- https://biz.ligazakon.net/ru/news/215825_80-it-kompaniy-sokhranili-kontrakty-i-pokazali-rost-dazhe-vo-vremya-voyny (дата звернення: 11.05.2024).

3. ІТ-контракти. Види та класифікація договорів- <https://stalirov.lawyer/posts/it-kontrakty-vidy-i-klassifikaciya-dogovorov> (дата звернення: 11.05.2024).

ДО ПИТАННЯ СУБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ НЕЗАКОННОГО ЗБАГАЧЕННЯ

Граб А.В., аспірант кафедри кримінально-правової політики та кримінального права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: Дудоров О.О., доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінально-правової політики та кримінального права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Невід'ємним елементом складу будь-якого кримінального правопорушення є його суб'єктивна сторона. Її встановлення має вкрай важливе значення як під час кримінально-правової кваліфікації злочинного діяння, так і під час розслідування та притягнення особи злочинця до кримінальної відповідальності [1, с. 155].

Суб'єктивну сторону кримінального правопорушення прийнято розуміти як його внутрішню сторону, що відображає психічні процеси, які відбуваються у свідомості суб'єкта з приводу вчиненого ним суспільно небезпечного діяння, та яка складається з певних ознак (обов'язкових та факультативних) [2, с. 184]. Ознаками суб'єктивної сторони кримінального правопорушення є вина, мотив і мета [3, с. 159]. Вину відносять до обов'язкових ознак, тоді як мотив і мету до факультативних.

Поняття вини сформульоване у ст. 23 Кримінального кодексу України (далі – КК України). Так, виною є психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої КК України, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності. Про те, що незаконне збагачення вчиняється умисно, серед іншого, свідчить й зміст статті 20 Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції, у якій мова йде про «умисне незаконне збагачення».

Умисел, згідно зі ст. 24 КК України, може бути прямим і непрямим. Прямий умисел полягає у тому, що правопорушник усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачає його суспільно небезпечні наслідки і бажає їх настання. Загалом, вітчизняні науковці, які досліджували незаконне збагачення, одноставно підтримують підхід, згідно з яким воно характеризується прямим умислом (О. І. Гузоватий та О. О. Титаренко, Б. Г. Безгинський, І. Б. Юрчишин тощо) [4, с. 152; 5, с.

106; 6, с. 82]. До того ж як зазначає О. П. Деніга, незаконне збагачення за своєю природою не може бути позбавлене умислу, адже особа беззаперечно діє цілком усвідомлено та спрямовує усі свої вольові зусилля на досягнення кримінально протиправної цілі [1, с. 163]. На додаток наявність прямого умислу є характерною ознакою переважної більшості кримінальних правопорушень, передбачених розділом XVII КК України «Кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг».

Однак диспозиція ч. 1 ст. 368-5 КК України (як і її попередниця ст. 368-2), не містить згадки ні про умисність діяння, ні про його мотив чи мету. У зв'язку з чим, О. І. Гузоватий та О. О. Титаренко уточнюють, що не виключається можливість вчинення незаконного збагачення у формі необережності: злочинної самовпевненості чи злочинної недбалості [4, с. 206]. Хоча й з практичного погляду складно уявити публічну посадову особу, яка з необережності незаконно збагатиться (наприклад, легковажно розраховуючи на відвернення суспільно небезпечних наслідків своїх дій), враховуючи численні заборони та обмеження антикорупційного законодавства з якими вона має бути ознайомлена, саме законодавчих обмежень для такої кваліфікації немає. На думку О. О. Дудорова, з урахуванням вказаної законодавчої невизначеності, вочевидь, не виключається вчинення незаконного збагачення зі злочинною самовпевненістю. Для підтвердження своєї позиції автор наводить цілком реальний приклад, за якого особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, може доручити підлеглому одержану нею як подарунок цінну річ оформити відповідно до встановленого порядку, однак не переконатися у тому, що це було зроблено [7, с. 515]. Між іншим, у випадку вчинення незаконного збагачення з необережності, виключається наявність мети, яка може бути тільки у кримінальних правопорушеннях, що вчиняються з прямим умислом, оскільки мета є свідченням бажання певного наслідку [8, с. 174].

І. М. Ясінь, пропонуючи аналізувати зміст вини, як обов'язкової ознаки суб'єктивної сторони незаконного збагачення, через розкриття змісту інтелектуальної та вольової ознаки прямого умислу слушно зазначала, що свідомістю винного охоплюється те, що набуті у власність активи не є еквівалентом витраченого часу на виконання функцій держави або місцевого самоврядування або іншим доходом, не забороненим законом, а, навпаки, такі активи, набуті незаконно, без передбачених у законі підстав, унаслідок реалізації корупційних схем, учинення незаконних правочинів або інших правопорушень, спрямованих на незаконне збагачення [9, с. 104-105].

Інтелектуальна ознака прямого умислу при вчиненні незаконного збагачення полягає у тому, що винна особа усвідомлює протиправність своїх дій, що виражається у незаконному отриманні вигоди майнового характеру; усвідомлює становище, яке вона займає, будучи особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування [4, с. 153].

Своєю чергою, особливість вольової ознаки прямого умислу при вчиненні незаконного збагачення полягає у тому, що особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, свідомо бажає вчинити суспільно небезпечні дії, задля реалізації наміру набути активи, вартість яких більше ніж на шість тисяч п'ятсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян перевищує її законні доходи, в результаті чого неодмінно буде завдана шкода охоронюваним кримінальним законом відносинам.

Факультативними ознаками суб'єктивної сторони незаконного збагачення є мотив та мета кримінального правопорушення. Як зазначають О. О. Дудоров та М. І. Хавронюк, саме ці ознаки допомагають відповісти на запитання, чому і для чого було вчинено суспільно небезпечне діяння [2, с. 184-185]. Водночасу п. 2 ч. 1 ст. 91 Кримінального процесуального кодексу України встановлено, що у кримінальному провадженні підлягають обов'язковому доказуванню мотив і мета вчинення кримінального правопорушення. Позаяк мотив і мета незаконного збагачення не визначені у диспозиції ч. 1 ст. 368-5 КК України, відтак на кримінально-правову кваліфікацію вчиненого суспільно небезпечного діяння вони не впливають, втім, очевидно, що їх розуміння важливе при аналізі згаданого делікту.

Мотив (від лат. *“moveo”* – рухаю, штовхаю) можна пояснити, як внутрішнє спонукання особи до вчинення кримінального правопорушення, тоді як мета – це уявлення про результат, якого вона прагне досягти [10, с. 96]. Зокрема, мотив незаконного збагачення характеризується як корисливий, оскільки винний керується спонуканнями незаконно одержати матеріальні блага, набути або зберегти певні майнові права, прагне уникнути матеріальних витрат, або досягти іншої матеріальної вигоди [11, с. 27]. Щодо мети зазначеного кримінального правопорушення, на думку Б. Г. Безгинського, вона полягає у набутті активів щодо яких в кінцевому результаті в особи виникне можливість прямо чи опосередковано вчиняти будь-які на свій розсуд дії [5, с. 109]. Іншими словами, сама назва ст. 368-5 КК України свідчить про корисливу мету особи винного, яка неодмінно пов'язана із мотивом. Досить влучно охарактеризувала корисливий мотив І. Б. Газдайка-Василишин, як внутрішнє спонукання суб'єкта злочину задовольнити особисті потреби матеріального характеру, та корисливу мету, як спрямованість діяння суб'єкта злочину на збагачення, одержання майнової вигоди для себе чи для інших [12, с. 180].

Зокрема, у справі № 752/17216/23 органом досудового розслідування було наступним чином сформульовано суб'єктивну сторону незаконного збагачення: «ОСОБА_8,...усвідомлюючи суспільно небезпечний характер свого діяння, передбачаючи його суспільно небезпечні наслідки і бажаючи їх настання, тобто діючи умисно, з корисливих мотивів, з метою особистого збагачення умисно, ... набув активи вартістю 13 863 073,3 гривень, законність підстав набуття яких не підтверджено доказами та які значно перевищують його законні доходи...»[13]. Тобто, дії ОСОБИ_8 кваліфікуються за ст. 368-5

КК України як вчинення кримінального правопорушення з прямим умислом, з корисливим мотивом, з метою особистого збагачення.

З усім тим, аналізуючи мотив та мету безпосередньо незаконного збагачення, складно, але можливо уявити чи то поодинокі, чи то примарні ситуації, в яких набуття активів не буде пов'язане з метою особистого збагачення. Наприклад, винна особа незаконно набула активи, щоб: утвердитись серед знайомих як найуспішніший випускник навчального закладу та завоювати авторитет; викликати заздрощі в певної особи та отримати від цього моральне задоволення тощо.

Отже, можна зробити висновок, що суб'єктивна сторона незаконного збагачення характеризується, як правило, прямим умислом, корисливим мотивом та метою. Йде мова про те, що особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, усвідомлюючи неправомірність набуття активів у власність та факт порушення цим самим порядку проходження державної служби чи служби в органі місцевого самоврядування, переслідуючи мету особистого збагачення, з корисливих мотивів, вчиняє незаконне збагачення. Водночас допускається здійснення вказаного делікту з необережності та іншими, відмінними від корисливих, мотивом та метою. Втім, попри здобуті в ході дослідження напрацювання, питання суб'єктивної сторони незаконного збагачення все ще залишається актуальним та вимагає комплексного аналізу.

Використана література:

1. Деніга О.П. Кримінально-правова кваліфікація незаконного збагачення : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08. Київ, 2015. 194 с.
2. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право: Навчальний посібник / За заг. ред. М.І. Хавронюка. Київ : Ваіте, 2014. 944 с.
3. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / підготовлено колективом авторів; за заг. ред. В. Я. Конопельського, В. О. Меркулової. Одеса, ОДУВС, 2021. 452 с.
4. Гузоватий О. І., Титаренко О. О. Кримінальна відповідальність за незаконне збагачення в Україні та деяких зарубіжних країнах : монографія / О.І. Гузоватий, О.О. Титаренко. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. 260 с.
5. Безгинський Б. Г. Кримінальна відповідальність за незаконне збагачення в Україні: дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 08 - Право; 081- Право / Безгинський Богдан Георгійович. Київ, Національна академія внутрішніх справ, 2022. 195 с.
6. Юрчишин І. Б. Актуальні питання вдосконалення кримінальної відповідальності за незаконне збагачення. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2021. Випуск 3 (38). С. 76-84.
7. Дудоров О. О. Кримінально-правові аспекти незаконного збагачення (погляд теоретика в очікуванні судової практики). Кримінальне право: теорія і практика (вибрані праці). К.: Ваіте, 2017. С. 501-518.

8. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / [Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.]; за ред. проф. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-те вид., переробл. і допов. Харків : Право, 2010. 456 с.

9. Ясінь І. М. Кримінально-правова кваліфікація незаконного збагачення за законодавством України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2017. 236 с.

10. Кримінальне право України. Загальна частина : конспект лекцій / А. А. Вознюк; вступне слово д.ю.н., проф. О. О. Дудорова. Київ : Нац. акад. внутр. справ, «Освіта України», 2016. 236 с.

11. Тютюгін В. І. Новели кримінального законодавства щодо посилення відповідальності за корупційні злочини: вирішення проблеми чи проблеми для вирішення. *Юридичний вісник України*. 2010. № 2. С. 25–31.

12. Газдайка-Василишин І.Б. Корисливий мотив та корислива мета злочинів проти власності. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2012. Випуск 2(2). С. 178-187.

13. Ухвала Голосіївськогорайонного судумістаКиєва по Справі № 752/17216/23 від 28 лютого 2024 р.Єдиний державний реєстр судових рішень. URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/117441769> (дата звернення: 15.05.2024).

СВІТОВІ МОДЕЛІ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Грошовик В.О,

здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти третього року навчання спеціальності 081 Право Бердянського державного педагогічного університету.

Герасимова Д.А.,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти третього року навчання спеціальності 081 Право Бердянського державного педагогічного університету

Науковий керівник: Петягіна І.Б.

старша викладачка кафедри правознавства Бердянського державного педагогічного університету

Досліджуючи процес становлення та розвитку пенсійних систем, науковці відзначають два концептуальних підходи щодо формування та

розвитку пенсійної системи. Перший підхід, заснований на обов'язках громадянина держави брати участь у колективному страхуванні, заснованому на принципах солідарності, на випадок таких ризиків, як старість, інвалідність, хвороба тощо. Відповідно до другого підходу, кожна людина відповідальна за формування умов свого життя, у тому числі, у пенсійному віці [8].

Необхідність ухвалення нової концепції соціальної політики має ґрунтуватися на принципах, апробованих світовою практикою та пов'язаних із моделями соціальної держави та соціальною ринковою економікою. Крім того, трансформація пенсійної системи України передбачає переоцінку багатьох теоретичних постулатів, на основі яких була сформована та реалізована чинна модель пенсійної системи. Дослідження такої моделі держави, практики формування та реалізації пенсійної політики дають змогу виокремити системні характеристики державно-управлінського впливу щодо забезпечення трансформації та визначення перспектив розвитку пенсійної системи. Роль держави полягає у забезпеченні зменшення рівня бідності непрацездатного населення пенсійного віку.

У світовій практиці пенсійного забезпечення прийнято розглядати кілька основних моделей пенсійної системи. Всі вони засновані на рестрибутивному (розподільчому) чи накопичувальному принципах, мають специфічні особливості, які враховуються при розробці національних моделей пенсійного страхування. В основу розробленої класифікації моделей пенсійних систем було покладено такі ознаки: концепція створення, рівень централізації фінансових ресурсів, рівень розвитку економіки, цілі, метод фінансування, вид інституту соціального захисту, джерела фінансування, стратегії тощо.

За джерелами фінансування Є. Четиркін виділив дві основні моделі пенсійних систем: бюджетні (не фондів) та страхові (фондові). Бюджетні пенсійні системи акумулюють кошти та розподіляють їх для поточних виплат пенсій. Для страхової моделі характерним є систематичне довгострокове накопичення коштів [9, с. 41].

Найбільш поширеною в країнах Європи є класифікація пенсійних систем, яка отримала закріплення в документах Європейської Комісії, згідно з якою на сьогодні панують чотири основні моделі: модель О. Бісмарка (континентальна); модель В. Бевериджа (англосаксонська); приватно корпоративна модель (шведська) та південно-європейська. Модель О. Бісмарка вперше була впроваджена у Німеччині в 1889 році та ґрунтувалася на принципах «солідарності поколінь». В її основі закладено механізм, центральною ланкою якого є інститут обов'язкового соціального страхування [5, с. 85].

Ним передбачено, що всі поточні платежі, які надійшли від працюючих громадян на потреби пенсійного забезпечення, відразу перерозподіляються на пенсії існуючим пенсіонерам. Цієї моделі сьогодні дотримуються багато розвинених країн. Система соціального забезпечення в ній упорядковується за

професійними групами, гарантуючи пенсію працюючим громадянам, у залежності від виплачуваних ними внесків.

Кількість базових режимів пенсійного забезпечення може суттєво відрізнятись в залежності від особливостей певної професійної групи та національних особливостей. У Німеччині існує 4 базових режими, в Італії – більш 50, у Франції – більш 100 (наразі діють лише 26). Ця модель ґрунтується, як правило, на базовому режимі, що фінансується за рахунок внесків працюючих громадян, які пропорційно розподіляються між тими, що мають право на пенсію. В межах цієї моделі існують режими додаткового пенсійного забезпечення, побудовані за накопичувальним принципом, але вони не дуже розвинені.

Модель О. Бісмарка використовують такі країни, як Австрія, Бельгія, Франція, Італія, ФРН, Греція та ін. Її притаманні такі чинники: питома вага заробітної плати в ВВП складає 45-50%; частка коштів на пенсійне страхування дорівнює 10-15% ВВП); частка додаткового договірного (недержавного) корпоративного пенсійного страхування складає 2-3% ВВП [4, с. 45].

У середньому пенсія становить близько 70% від середнього розміру заробітної плати. Для середнього класу цих країн характерні високі накопичення пенсійних активів до настання пенсійного віку [6, с. 17].

Основними особливостями континентальної моделі є: професійно-трудова соціальна солідарність; договірність заробітної плати з метою подальшого заміщення втраченого заробітку, паритетність сплати страхових внесків роботодавцем і працівником; поєднання універсальної та диференційованої системи нарахування страхових внесків. Вона ґрунтується на принципах пенсійного страхування та професійній солідарності, що передбачає створення страхових фондів, якими на паритетних засадах управляють власники підприємств, організацій та установ та наймані робітники. Зазначена модель реалізується для малозабезпечених членів суспільства, що не можуть отримувати страхові пенсійні виплати за відсутністю страхового стажу, а пенсійне забезпечення реалізується через принцип соціальної допомоги, який спричинює модифікацію цієї моделі та збільшення частки бюджетного фінансування пенсійного забезпечення.

Модель У. Беверіджа була розроблена та впроваджена в Англії у 1942 році як система соціального захисту. Її основою є інститут державного пенсійного забезпечення. Ця модель використовується і сьогодні, а саме, в США, Канаді, Великобританії, Нідерландах та інших країнах. Основними рисами її були: висока питома вага заробітної плати в ВВП (60-65%); частка коштів, що резервуються на обов'язкове пенсійне страхування, становить 12-14% від розміру заробітної плати, або 6-7% ВВП; додаткове договірне (недержавне) корпоративне пенсійне страхування – становить 3-4% ВВП [4, с. 60].

Середній рівень пенсійного забезпечення в цих країнах сягає 50% щодо відношення до середньої заробітної плати. Крім того, у середнього класу є досить високі особисті заощадження на майбутнє [6, с. 18].

Запропонована В. Беверіджем модель передбачає надання мінімального і заздалегідь обумовленого рівня пенсійних виплат всьому населенню, яке гарантоване державою. В рамках цієї системи відмінності між державами полягають в основному розмірі мінімальної пенсії. Фінансування системи здійснюється за рахунок введення спеціального податку («соціального», «пенсійного» і т.д.) [7, с. 106].

Особливістю англосаксонської моделі є розподіл страхової відповідальності між державою, роботодавцем і працівником. Наприклад, розподільна (базова) пенсія гарантується державою та відповідає прожитковому мінімуму пенсіонера, страхова частина пенсійної виплати формується роботодавцем за частковою участю працівника в межах професійної системи страхування та спрямована на заміщення передпенсійного заробітку. Добровільне страхування дозволяє реалізувати індивідуальні можливості працівника щодо формування додаткової пенсійної виплати.

В рамках моделі Бісмарка завдання пенсійного страхування полягає в збереженні рівня і якості життя працівника після його виходу на пенсію (коефіцієнт заміщення становить 60-70%). Роль участі держави в рамках даної моделі мінімізована, і навпаки, висока ступінь участі в пенсійному забезпеченні самих працівників (пенсійне страхування будувалося на солідарній відповідальності роботодавців, працівників і держави).

Скандинавська модель соціального захисту – приватно-корпоративна, характерна для Швеції, Данії, Фінляндії. Соціальний захист пенсіонерів у зазначених країнах трактується як законне право громадянина. У 1913 році в Швеції була введена нова модель пенсійної системи, яка стала першим у світі прикладом загального соціального страхування. Починаючи з 50-х років ХХ століття, Швеція об'єднала висловлені Отто фон Бісмарком і Уільямом Беверіджемідеї у «всезагальну модель» соціального захисту [7, с. 78].

Характерною рисою цієї моделі є широке охоплення різних життєвих ситуацій і страхових ризиків, які вимагають підтримки держави. Отримання страхових виплат гарантується всім громадянам та не зумовлене виплатою страхових внесків і зайнятістю. Загалом, 95 рівень соціальної захищеності, запропонований цією моделлю, достатньо високий, що досягається активною перерозподільною політикою, спрямованою на вирівнювання прибутків. Необхідною умовою функціонування цієї моделі є високоорганізоване суспільство, яке базується на основі відданості принципам суспільства добробуту. Фінансування системи соціального захисту в цій моделі здійснюється, здебільшого, за рахунок оподаткування, однак, певну роль відіграють і страхові внески підприємців та працівників.

У приватно-корпоративній моделі пенсійне страхування є сферою комерційної діяльності приватних компаній. У ній задіяні накопичувальні персоналізовані схеми збору соціально-страхових внесків недержавними пенсійними фондами та страховими компаніями. Крім внесків працюючих, джерелами коштів соціального страхування є страхові внески роботодавців,

відсотки на капітал і рента. Компанії в обов'язковому порядку інвестують кошти страхувальників на національних і міжнародних фінансових ринках для того, щоб за рахунок отриманих доходів забезпечувати захист зазначених коштів від інфляції та більш високий темп зростання заощаджень. Основний принцип цієї моделі – еквівалентність страхових внесків і пенсійних виплат.

У своїй діяльності недержавні пенсійні фонди керуються лише інтересами надійності капіталовкладень і максимізації прибутку. Однак, з одного боку, приватне пенсійне страхування стає сильною індивідуальною мотивацією заможних верств населення щодо накопичення достатніх коштів для пенсії, а, з іншого боку, існує високий ризик у збереженні накопичених коштів. Зазначена модель застосовується в США, країнах Латинської Америки, Португалії, Бельгії, Нідерландах, Фінляндії.

Південно-європейська модель соціального захисту використовується в Іспанії, Італії та Португалії. Тільки в останні десятиліття під впливом соціальних, економічних та структурних змін у цих державах були впроваджені зміни у пенсійних системах. Рівень соціальної захищеності в межах південно-європейської моделі є відносно низьким, а соціальний захист нерідко трактується як турбота родини. Основною рисою цієї моделі є асиметрична структура соціальних витрат. В Італії це спостерігається в тому, що найбільшу частину соціальних видатків становить пенсійне забезпечення – 14,7% ВВП, при тому, що на середньоєвропейському рівні це дорівнює 12,5%.

На освіту, підтримку сім'ї, материнства та політику зайнятості витрачається близько 1% ВВП [5, с. 36].

Чилійська модель пенсійної системи (або приватно-корпоративна модель) – це певний еталон при визначенні найкращого способу фінансування пенсій. Основу пенсійної системи Чилі становить інститут приватного пенсійного страхування. Під час правління А. Піночета в Чилі в 1981 році була проведена реформа пенсійної системи, яка здійснювалася в умовах значного зростання економіки, що дозволило уряду забезпечити істотне фінансування пенсійної реформи. На той час припав період розвитку фондового ринку Чилі, що обумовило високий рівень рентабельності пенсійних фондів [8].

Сьогодні такі країни Латинської Америки як Чилі, Аргентина, Болівія, Колумбія, Коста-Ріка, Перу, Сальвадор, Уругвай, – модифікували свої пенсійні системи, основним принципом яких стало заміщення розподільної системи індивідуальними накопичувальними рахунками. Нова пенсійна система полягає в обов'язковому страхуванні робітників, які працюють за наймом. Вони зобов'язані сплачувати 10% від заробітної плати в один із вказаних пенсійних фондів. Наймані працівники підлягають обов'язковому страхуванню до досягнення ними пенсійного віку. Застраховані особи мають право вибору фонду, змінювати його, і при цьому – зберігають права на накопичений капітал. Працівники, додатково до пенсійного забезпечення, повинні страхуватися на випадок втрати годувальника та настання інвалідності.

Застрахована особа може також отримати одноразову виплату на таких умовах, щоб сума, яка залишається на особовому рахунку, була достатньою для отримання пенсії в розмірі не нижче 120% базової величини і не нижче 70% від останнього доходу працівника перед виходом на пенсію. Після того, як людина закінчила активне трудове життя і досягла старості (пенсійний вік в Чилі становить 65 і 60 років відповідно для чоловіків і жінок), цей капітал повертається до нього або, в разі його смерті, – до спадкоємця, який має право на отримання накопичених коштів. Можливість успадкування, до речі, ще раз підкреслює той факт, що пенсійні накопичення – не є формою податкових вилучень[4, с. 24].

Таким чином, структура інститутів пенсійної системи в значній мірі залежить від рівня заробітної плати. Інститут державного пенсійного забезпечення переважає в тих країнах, де спостерігається низький рівень заробітної плати, інститут професійного (корпоративного) забезпечення – де середній, а інститут особистого пенсійного забезпечення – де високий. Так, низький рівень заробітної плати в Україні гальмує впровадження другого рівня пенсійного забезпечення, тому рівень соціалізації країни дуже високий. Тому функціонування пенсійних систем світу, великий досвід багатьох країн можуть бути корисними для України під час проведення власної реформи або змін, яких вона так потребує.

Використана література:

1. Конституція України від 28.06.1996 року, закон № 254к/96-ВР
2. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: закон України від 09.07.2003 року N1058-IV
3. Про недержавне пенсійне забезпечення: закон України від 09.07.2003 року N1057-IV
4. Бойко М. Д. Право пенсійного забезпечення в Україні: навч. посіб. Курс лекцій. Київ: Олан, 2005. 368 с.
5. Даценко В. В. Роль пенсійного забезпечення в системі соціального захисту населення. *Наукові праці НДІ*. 2002. №3. С. 97.
6. Морозова О. Міжнародні стандарти побудови пенсійної системи. *Вісник пенсійного фонду України : інформ.-аналіт. журнал*. Київ : 2004. № 12. С. 17-19.
7. Розвиток державного пенсійного страхування в умовах пенсійної реформи : монографія / О. П. Кириленко, Б. С. Малиняк, О. В. Петрушка та ін.; Тернопіль : ТНЕУ, 2013. 350 с.
8. Філіпчук П. В. Системи пенсійного забезпечення: огляд світового досвіду. URL: http://www/academy/gov.ua/ej/ej10/doc_pdf/Filipchuk.pdf.
9. Чернявська О. В. Класифікація національних моделей пенсійного забезпечення: зарубіжний досвід та вітчизняна практика. *Економіка та держава*. Київ, 2013. № 2. С. 38-43.

ПРАВО НА ЖИТТЯ: МОМЕНТ ВИНИКНЕННЯ ТА ПРИПИНЕННЯ

Желязкова В.С.,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти першого року навчання кафедри історії та філософії, групи мІС-з, Бердянського державного педагогічного університету

Науковий керівник: Петягіна І.Б.,

старша викладачка кафедри правознавства Бердянського державного педагогічного університету

Ключовим у визнанні права людини на життя за Конституцією України є положення, згідно з яким це право є невід'ємним, невідчужуваним та непорушним (ст. 21, 27 КУ). Право на життя належить людині від народження і захищається державою [2].

Розглядаючи право на життя, варто звернути увагу на те, що спірним є питання моменту виникнення даного права, а саме: право на життя виникає з моменту зачаття чи з моменту народження? Усі існуючі погляди з даного питання у своїй сукупності Р. Стефанчук поділяє на дві основні концепції, які умовно називає «ембріональна» та «натусіальна». Ембріональна концепція виходить з того, що право людини на життя виникає до моменту народження. Натусіальна концепція ґрунтується на тому, що пов'язує момент виникнення права на життя із моментом народження фізичної особи [6, с. 57].

Для вирішення даного питання необхідно проаналізувати положення нормативно-правових актів. Відповідно до ст. 6 Закону України «Про охорону дитинства» від 26.04.2001 № 2402–III кожна дитина має право на життя з моменту визначення її живонародженою та життєздатною за критеріями Всесвітньої організації охорони здоров'я. Також у ст. 25 ЦК України [7] зазначено, що цивільна правоздатність фізичної особи виникає в момент її народження. Разом з тим, у цій же ст. 25 ЦК України зазначено, що у випадках, встановлених законом, охороняються інтереси зачатої, але ще ненародженої дитини. Слід зазначити, що дане положення стосується спадкових відносин. Проте, зі змісту даної статті не впливає, що право на життя виникає у фізичної особи з моменту зачаття. Про це свідчить і ст. 1222 ЦК України, відповідно до якої спадкоємцями за заповітом і за законом можуть бути фізичні особи, які є живими на час відкриття спадщини, а також особи, які були зачаті за життя спадкодавця і народжені живими після відкриття спадщини. Тобто саме з моменту народження фізична особа може реалізувати весь комплекс прав, пов'язаних із прийняттям спадщини. Крім того у законодавстві відсутня кримінальна відповідальність за проведення абортів, адже у випадку наділення плоду правом на життя, такі дії повинні

були б прирівнюватись до вбивства. Можливість штучного переривання вагітності передбачена і ч. 6 ст. 281 ЦК України [7]. А якби право на життя виникало з моменту зачаття, то дана норма суперечила б нормі ч. 2 ст. 281 ЦК України, відповідно до якої фізична не може бути позбавлена життя. Аналогічну думку щодо того, що плід не наділений жодними суб'єктивними правами висловив Європейський Суд з прав людини 8 липня 2004 р. у справі «Во проти Франції». На думку Суду, потенціал і здатність ембріона людини стати людиною вимагають його захисту в ім'я людської гідності, однак це не вимагає розглядати його як людину, котрій належить право на життя у сенсі ст. 2 Конвенції [1, с. 75].

Отже, законодавчим моментом виникнення права на життя вважається саме момент народження дитини. Це пов'язано з тим, що реалізувати свої права може лише жива людина. Тобто момент народження дитини повинен бути пов'язаний саме з моментом її живонародження.

Моментом припинення права на життя є момент смерті. У Сіднейській Декларації стосовно смерті 1968 р. зазначено, що складність полягає в тому, що смерть це поступовий процес на клітинному рівні і тканини мають різну здатність чинити опір кисневій недостатності. Проте клінічна зацікавленість полягає не в збереженні окремих клітин, а в збереженні життя людини. Тому фіксування смерті різних клітин і органів не так важливе порівняно з переконанням, що ці процеси невідворотні, які б способи реанімації не застосовувались. Важливо визначити незворотне припинення всієї діяльності головного мозку.

Подібне положення міститься і у ст. 15 Закону України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів» від 16.07.1999 № 1007-XIV який втратив чинність 01.01.2019 року. Відповідно до його положень, людина вважається померлою з моменту, коли встановлена смерть її мозку. Смерть мозку означає повну і незворотну втрату всіх його функцій. Момент смерті мозку може бути встановлено, якщо виключені всі інші можливі за даних обставин причини втрати свідомості та реакцій організму. Однак Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів» від 17.05.2018 р. № 2427-VIII. Так відповідно до ст. 1 цього Закону про трансплантацію «померла особа (померлий) – особа, стан якої визначено як незворотна смерть відповідно до закону» [4].

Відповідно до Інструкції щодо констатації смерті людини на підставі смерті мозку, затвердженого Наказом Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження нормативно-правових документів з питань трансплантації» від 29.09.2000 р. № 226 смерть мозку – повне та незворотне припинення всіх його функцій, які реєструються при серці, що працює, та примусовій вентиляції легенів. Смерть мозку прирівнюється до смерті людини. До комплексу клінічних критеріїв, присутність яких обов'язкова для встановлення діагнозу смерті мозку Інструкція відносить такі: повна та стійка відсутність свідомості (кома); атонія всіх м'язів; відсутність реакції на великі

больові подразнення в зоні тригемінальних точок та будь-яких інших рефлексів, що замикаються вище шийного відділу спинного мозку; відсутність реакції зіниць на пряме яскраве світло, при цьому повинно бути відомо, що ніяких препаратів, які розширюють зіниці, не застосовувалось.

Очні яблука нерухомі; відсутність корнеальних рефлексів; відсутність окулоцефалічних рефлексів; відсутність окуловестибулярних рефлексів; відсутність фарингіальних та трахеальних рефлексів, які визначаються шляхом руху ендотрахеальної трубки в трахеї та верхніх дихальних шляхах, а також при просуванні катетера в бронхах для аспірації секрету; відсутність самостійного дихання.

Відповідно до ст. 52 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» від 10.06.2018 р. №2801-ХІІ, моментом незворотної смерті людини є момент смерті її головного мозку або її біологічна смерть [3]. Смерть мозку визначається при повному і незворотному припиненні всіх його функцій, що реєструється при працюючому серці і штучній вентиляції легень. Констатація смерті мозку людини здійснюється консилиумом лікарів закладу охорони здоров'я, в якому знаходиться пацієнт, на підставі діагностичних критеріїв смерті мозку людини. За фактом констатації смерті мозку людини консилиум лікарів складає акт, який підписується всіма членами консилиуму та долучається до медичної документації пацієнта. До складу консилиуму лікарів не можуть бути включені лікарі, які беруть участь у вилученні анатомічних матеріалів та їх трансплантації, а також трансплант-координатор закладу охорони здоров'я.

Біологічна смерть людини встановлюється медичним працівником на підставі діагностичних критеріїв біологічної смерті людини (незворотне припинення кровообігу та дихальних функцій, поява ранніх та/або пізніх трупних змін) з внесенням відповідних відомостей до медичної документації пацієнта. У разі встановлення біологічної смерті людини констатація смерті мозку людини не проводиться.

Від смерті особи слід відмежовувати оголошення особи померлою, яке здійснюється в порядку та на умовах, що передбачені в ст. 46 ЦК, оскільки внаслідок останнього факт смерті не констатується, а тільки презюмується і тому у випадку появи фізичної особи, яка була оголошена померлою, її права відновлюються, що неможливо у випадку смерті.

Характеризуючи зміст права на життя, варто зазначити, що ЦК України не визначає конкретних повноважень суб'єкта, проте передбачає низку гарантій даного права, а саме у ч.ч. 2-7 ст. 281 ЦК України [7].

Використана література:

1. Європейський суд з прав людини: Матеріали практики (2004-2005 рр.): Праці Львівської лабораторії прав людини і громадянина Науково-дослідного інституту державного будівництва та місцевого самоврядування Академії правових наук України. Серія II. Коментарі прав і законодавства. Вип. 6. - Львів, 2006. 440 с.

2. Конституція України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
3. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 10.06.2018 р. №2801-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>
4. Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів: Закон України від 17.05.2018 р. № 2427-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2427-19#Text>
5. Про основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.04.2024 р. №2801-ХІІ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>
6. Стефанчук Р.О. Особисті немайнові права фізичних осіб (поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту) : монографія. Відп. ред. Я.М. Шевченко. Київ : КНТ, 2008. 131 с.
7. Цивільний кодекс України від 16.01.2003. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

ЗАСТОСУВАННЯ МЕДІАЦІЇ У ЦИВІЛЬНИХ СПРАВАХ: ПОСЕРЕДНІЦТВО У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ТРЕНДІВ

Клименко А.Г., здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти, першого року навчання спеціальності 081 Право Бердянського державного педагогічного університету.

Науковий керівник: Каменський Д.В., доктор юридичних наук, професор кафедри правознавства Бердянського державного педагогічного університету

В останні роки медіація стала не лише важливим інструментом вирішення конфліктів, а й об'єктом системного правового регулювання у багатьох країнах світу. Україна не є винятком, приділяючи значну увагу розвитку і впровадженню медіації, як ефективного засобу вирішення цивільних, комерційних та сімейних спорів. Закон України «Про медіацію», прийнятий у 2021 році, є одним із ключових документів, що встановлює правові та організаційні засади здійснення процедури медіації в країні. Даний закон встановлює нормативні засади та порядок проведення медіації, як альтернативного методу врегулювання конфліктів поза судовим шляхом. Він

визначає основні принципи медіації, встановлює правовий статус медіатора, визначає вимоги до його підготовки та інші аспекти, пов'язані з цим процесом. Розглядаючи перші кроки у розвитку медіації, я хочу звернутися до Паундських конференцій, що відбулися в 1970-х роках та увійшли до історії, як переломний момент у розвитку сучасної медіації. Ці зустрічі були спрямовані на вивчення та обговорення альтернативних механізмів вирішення конфліктів, серед яких особливе місце відводилось медіації, як інструменту, що пропонує альтернативу традиційному судовому процесу [1].

Одним із вагомих досягнень Паундських конференцій стало поширене визнання значущості процедури медіації у вирішенні різноманітних конфліктів, включаючи міжособистісні суперечки та складні комерційні та міжнародні спори. По суті, Паундські конференції відіграли важливу роль у закладенні основи для широкого використання та визнання медіації як цінного інструменту вирішення конфліктів.

Якщо розглядати міжнародну практику, то у США спостерігається цікавий приклад, де весь правовий апарат спрямований на те, щоб більшість спорів вирішувалась добровільно в суді, де суддя може призначити перерву у розгляді справи і рекомендувати сторонам співпрацювати з посередником [2]. Практика медіації у Франції існує вже протягом багатьох років, проте регулюється законом лише з 1995 року. Фактично, існують дві форми медіації: судова і договірна. Договірна медіація регулюється меншою кількістю конкретних правових положень, доступна для використання в будь-який час без участі суду та переважно ґрунтується на вільній волі сторін, у порівнянні з численними положеннями, що стосуються медіації в судовому порядку [3]. Це свідчить про те, що Україна може спиратися на міжнародний досвід у медіації для подальшого розвитку своєї системи альтернативного врегулювання спорів.

У 2021 році працівники системи Безоплатної правничої допомоги (далі – БПД) співпрацювали з 102 клієнтами використовуючи процес медіації. Більшість конфліктів (80,4%) належали до сфери сімейних, родинних та спадкових відносин, у порівнянні з меншим відсотком житлових, трудових та інших суперечок. Водночас, основна частина цих конфліктів (41%) стосувалася прав та інтересів дітей [4]. Отже, результати аналізу практики медіації в системі БПД за 2021 рік свідчать, що переважна більшість справ, що піддалися медіації, належить до сфери сімейних, родинних та спадкових відносин.

Медіація у сфері цивільних справ демонструє важливий аспект у вивченні альтернативних способів вирішення конфліктів у сучасному світі. Процес медіації є унікальним інструментом, який сприяє вирішенню конфлікту через добровільну конфіденційну процедуру в присутності третьої нейтральної сторони (медіатора). Під час проведення процедури медіації сторони співпрацюють, намагаючись знайти прийнятне рішення для вирішення конфлікту, при цьому фокус сторін зміщений на їхні справжні інтереси, а не позиції. Медіація не завжди призводить до угоди, але великою

перевагою цього процесу є те, що він націлений на збереження або відновлення відносин між учасниками конфлікту.

Відповідно до пункту 2 частини 1 статті 1 Закону України «Про медіацію» медіатор - це фахівець з медіації, який має спеціальну підготовку та є нейтральною, незалежною та неупередженою особою, що веде процес посередництва. Одним з основних завдань медіатора є майстерне використання ефективних та перевірених практикою інструментів. Цей процес сам по собі сприяє високій ймовірності досягнення взаємовигідного рішення сторонами. Наприклад, у Великобританії в 80% комерційних суперечок процедура медіації триває не більше одного дня, а понад 90% випадків завершуються рішенням, що задовольняє обидві сторони [5, с. 30].

На заході, організованому Верховним Судом, спільно з проектом «Право-Justice», голова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду Борис Гулько навів статистичні дані, згідно з якими за 2022 рік майже 3,5 млн справ перебували на розгляді в судах, частина з яких не була вирішена. Це разом з тривалим розглядом справ у суді порушувало права осіб на доступ до правосуддя [6]. Голова Касаційного цивільного суду у складі Верховного суду наголосив на тому, що наразі необхідно шукати альтернативні способи вирішення конфліктів, які зменшуватимуть навантаження на судову систему. В Україні сторони можуть здійснювати мирне врегулювання шляхом медіації на будь-якій стадії судового процесу, а підсумки медіації закріпити оформленням мирової угоди, що передбачено частиною 7 статті 49 Цивільного процесуального кодексу України. В Україні процес медіації стає більш сприятливим, оскільки ухвалені закони забезпечують правовий захист сторонам, які беруть участь у цій процедурі.

Цивільно-процесуальний кодекс України встановлює норми, в яких зафіксовано можливість укладання мирової домовленості, зокрема це закріплено у частині 7 статті 49 ЦПК України. Проведення у цивільних справах може бути призупинено у разі проведення медіації між сторонами, про це постановляється відповідна ухвала судом, що закріплено у пункті 4¹ частини 1 статті 251 ЦПК України. При цьому, згідно з пунктом 3¹ частини 1 статті 253 ЦПК України, провадження справи може бути призупинено не більше, ніж на 90 днів у разі проведення процедури медіації, але пункт 2 частини 1 статті 20 Закону України «Про медіацію» передбачає, що сторони самі обирають термін тривалості процедури медіації під час укладання договору про проведення медіації. Це може спричинити юридичну колізію, яку слід враховувати, оскільки процесуальне законодавство обмежує термін проведення медіації у разі знаходження справи на розгляді судом.

Судова практика показує, що процедура медіації використовується і має позитивний результат. Медіація застосовується у цивільних справах, що підтверджується ухвалою Київського районного суду міста Харкова від 02 червня 2023 року (№ 953/6594/22): позов до відповідача, що мав на меті стягнення заборгованості, був припинений за рішенням сторін після проведення медіації. Представник позивача відмовився від подальшої

підтримки позову. У зв'язку з цим суд прийняв рішення припинити провадження у цивільній справі за позовом Об'єднання співвласників багатоквартирного будинку до відповідача. Крім того, суд зобов'язав Головне управління Державної казначейської служби України у Харківській області повернути Об'єднанню співвласників багатоквартирного будинку частину судового збору, яка була сплачена при поданні позову [7].

Відповідно до частини 9 статті 1 Закону України «Про медіацію», на фінальному етапі медіації результат проведеної медіації має бути закріплений угодою, яка міститиме в собі забезпечення вимог сторін конфлікту [8].

Отже, в контексті сучасних трендів медіація є ефективним інструментом для вирішення спорів альтернативним шляхом. По-перше, вона надає можливість сторонам конфлікту впливати на фінальне рішення, уникнувши передачі цієї відповідальності третій стороні. По-друге, медіація дозволяє ефективно економити ресурси, які зазвичай витрачаються на тривалі судові процедури.

Поширення практики медіації в Україні сприятиме зміцненню правового механізму вирішення спорів, зменшить навантаження на судову систему та прискорить розгляд справ. Нові закони та модифікації існуючих, а також розробка інструментів для альтернативного врегулювання конфліктів, включаючи медіацію, є необхідними для забезпечення справедливості, ефективності та доступності правосуддя.

Використана література:

1. Farkas B., Traum L. The History and Legacy of the Pound Conferences. *Cardozo Journal of Conflict Resolution*, 2017. № 18. P. 677-698. URL:

https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2968653

2. Mamchenko M. International experience of using mediation to resolve civil disputes and prospects for the development of the mediation institute in Ukraine. *Міжнародні науково-практичні інтернет-конференції юридичного та історичного спрямування*, 2022. № 45. URL: https://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3440

3. Deckert K. Mediation in France: Legal Framework and Practical Experiences. *Mediation: Principles and Regulation in Comparative Perspective* (Oxford, 2012; online edn, Oxford Academic, 24 Jan. 2013). 2012. P. 455–520. URL: <https://academic.oup.com/book/34838/chapterabstract/297783458?redirectedFrom=fulltext>

4. Ухвалено закон про медіацію: що це означає для українців. *Юридична Газета*. 2021. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/uhvaleno-zakon-pro-mediacyu-shcho-ce-oznachae-dlya-ukrayinciv.html>

5. Про медіацію, або як швидко вирішити конфлікт, не звертаючись до суду / Білозор О., Єрьоменко Г., Каневська В., та інші. Київ, 2021. 30 с.

6. Роль медіації, її розвиток в Україні сьогодні й точки перетину із судочинством обговорили на круглому столі у ВС. Офіційний сайт Судової

влади України: Верховний Суд. 2023. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1512260/>

7. Ухвала Київського районного суду м. Харкова від 2 червня 2023р. по справі №953/6594/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111294030>

8. Про медіацію: Закон України 1875-IX від 16.11.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-IX#Text>

СУБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО ЧАСТИНОЮ 1 СТАТТІ 203-2 КК УКРАЇНИ

Копілець В.В.,

здобувачки першого (магістерського) рівня вищої освіти, першого року навчання спеціальності 081 Право Бердянського державного педагогічного університету.

Науковий керівник: Каменський Д.В.,

доктор юридичних наук, професор кафедри правознавства Бердянського державного педагогічного університету

Ураховуючи важливість суб'єкта кримінального правопорушення, законодавець чітко визначив поняття останнього у Кримінальному кодексі України. Згідно зі статтею 18, суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка досягла віку, з якого може настати кримінальна відповідальність [4]. Таким чином, законодавець виключив можливість кримінальної відповідальності юридичних осіб, покладаючи її вину на конкретну фізичну особу, яка вчинила правопорушення. Хоча деякі науковці обговорюють можливість розширення кола суб'єктів кримінального правопорушення на юридичних осіб, цей питання залишається предметом дискусії.

У кримінальній науці важливе поняття осудності, яке визначається здатністю особи усвідомлювати свої дії та керувати ними під час вчинення правопорушення. Для характеристики осудності застосовується «змішана формула», яка враховує як юридичні, так і медичні ознаки, що характеризують психічний стан особи. Це включає інтелектуальну, вольову та емоційну ознаки юридичного критерію, а також медичний показник осудності.

Для визнання особи суб'єктом кримінального правопорушення необхідно також враховувати досягнення певного віку. У разі відсутності будь-якої з ознак, визначених законодавством, неможливе встановлення суб'єкта кримінального правопорушення та відповідно його кримінальної відповідальності. Ці положення стосуються і суб'єкта правопорушення, передбаченого статтею 203-2 Кримінального кодексу України, що є загальним - фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку [4]. Попри це, питання про те, хто саме може визнаватися виконавцем аналізованого правопорушення, залишається предметом обговорення в кримінальній науці.

У питанні визначення суб'єкта кримінального правопорушення, пов'язаного з гральним бізнесом, виникали різні підходи серед правознавців. Деякі вважали, що суб'єктами такого кримінального правопорушення мають бути не лише організатори азартних ігор, а й інші працівники, які забезпечують їх проведення [1, с. 152; 3, с. 150; 6, с. 649]. Інша група експертів стверджувала, що лише організатори мають визнаватися суб'єктами цього правопорушення, оскільки надання можливості доступу до азартних ігор не є більш суспільно небезпечним, ніж їх організація та проведення [5, с. 48].

Ця ситуація свідчила про відсутність уніфікованої позиції серед правників-практиків. Однак, якщо звернути увагу на позицію представників найвищих судових інстанцій України, то вони підтримали перший підхід, вважаючи менеджерів, адміністраторів азартних ігор суб'єктами кримінального правопорушення на рівні з організаторами таких ігор.

Зокрема, Судовою палатою у кримінальних справах Верховного Суду України констатувалося, що «якщо особа, не будучи організатором забороненого грального бізнесу, усвідомлено та, маючи на меті отримання прибутку, бере участь у забезпеченні (хоча б частковому) діяльності цього бізнесу, виконуючи функції адміністратора, оператора, менеджера, круп'є, касира тощо, то дії такої особи містять склад злочину, передбаченого ст. 203-2 КК України. Діяльність операторів грального закладу щодо забезпечення доступу осіб до його приміщення, розміну гравцям грошей, надання допомоги у прийнятті ставок, а також видачі грошових вигравів переможцям слід було розцінювати як пов'язану з наданням можливості доступу до азартних ігор, а їх виконавців – визнавати суб'єктами злочину, передбаченого ч. 1 ст. 203-2 КК України, як і осіб, які здійснювали керування діями таких операторів» [8].

Правильність такого підходу вже в 2019 році підтвердив і Касаційний кримінальний суд складі Верховного Суду, який, з'ясувавши, що «Особа-1 та Особа-2 за попередньою змовою групою забезпечували функціонування грального закладу, зокрема, консультували гравців з приводу гри, розмінювали їм гроші, допомагали зробити ставку й отримати виграв через термінал самообслуговування, а також безкоштовно робили для гравців каву та чай, висновував, що такі дії містять об'єктивну сторону аналізованого кримінального правопорушення» [7].

Ми поділяємо позицію Драчевського Є. Ю. який стверджує, що «діяльність круп'є, касирів, продавців, операторів, менеджерів гральних залів,

адміністраторів має розцінюватися саме як проведення азартних ігор, а тому такі особи повинні визнаватися виконавцями кримінального правопорушення, передбаченого ст. 203-2 КК України. Посилання ж на ч. 5 ст. 27 КК України є доцільним виключно при кваліфікації дій осіб, які справді мають визнаватися лише обслуговуючим персоналом, який не проводить азартні ігри – офіціантів, барменів, танцівниць, прибиральників, охоронців та інших подібних суб'єктів» [2, ст. 193].

Як зазначає О. О. Дудоров, гравець (визначення цього поняття закріплено в п. 17 ч. 1 ст. 1 Закону від 14 липня 2020 р.) не визнається суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 203-2 КК України [3, с. 150]. Погоджуючись з думкою науковця, стверджуємо, що гравці є потерпілими від таких кримінальних правопорушень. Незаконний гральний бізнес може створювати два типи потенційних потерпілих: звичайних гравців і осіб із патологічною схильністю до азартних ігор. У першому випадку, хоча і виникають сумніви стосовно того, чи можна вважати гравця потерпілим в контексті добровільного ризику та втрат, аналізується суспільна шкідливість, що може бути завдана гральним бізнесом. Дослідження в цьому плані вказують на загальний негативний вплив азартних ігор на суспільство, що включає бідність, деморалізацію та збільшення злочинності. Спричиненням такої шкоди є не лише економічними втратами, а й вплив на психічне здоров'я громадян та моральні цінності.

Розглядаючи негативні наслідки грального бізнесу для суспільства, приходимо до висновку, що окрім осіб, які безпосередньо стають потерпілими від цього виду злочинності і сприяють своїми діями нанесенню собі шкоди, існують також ті, хто отримує шкоду опосередковано через прямого потерпілого (гравця), оскільки їхні інтереси тісно пов'язані з основним потерпілим (члени родини, друзі тощо).

Отже, питання щодо того, хто саме може визнаватися виконавцем аналізованого правопорушення, залишається предметом обговорення в кримінальній науці. Вважаємо, що круп'є, касири, продавці, оператори, менеджери гральних залів, адміністратори повинні визнаватися виконавцями кримінального правопорушення, а гравці – потерпілими.

Використана література:

1. Висоцька В. В. Зайняття гральним бізнесом: кримінально-правовий аналіз складу злочину : дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2016. 241 с.
2. Драчевський Є. Ю. Кримінально-правова охорона господарських відносин у сфері організації і проведення азартних ігор та лотерей : дис. ... докт. філософ. : 081. Вінниця, 2021. 276 с.
3. Дудоров О. О. Кримінальна відповідальність за незаконну діяльність з організації або проведення азартних ігор, лотерей: аналіз законодавчих новел. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 5. С. 144-152.
4. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

5. Музика А. А. Категорія «кваліфікація злочину» та інші, суміжні категорії, в аспекті формулювання тем дисертаційних досліджень. *Вісник Академії адвокатури України*. 2010. № 1 (17). С. 161-163.

6. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. та допов. Київ : ВД «Дакор», 2018. 1360 с.

7. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати кримінального суду від 10 грудня 2019 р. у справі № 711/8582/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86333728>.

8. Постанова Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 13 жовтня 2016 р. у справі № 5-205к16. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/62394962>.

НЕЗАКОННЕ ПОВОДЖЕННЯ ЗІ ЗБРОЄЮ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Крижанівська Є.В.,

курсантка 2 курсу, факультету № 2
Донецького державного університету
внутрішніх справ,

Науковий керівник: Федорчак І. В.,

викладачка кафедри кримінального
права та кримінології, факультету №1
Донецького державного університету
внутрішніх справ

На сьогоднішній день тема незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами є одною з актуальних тем. Вторгнення загарбника на землі України змінило причини для використання вогнепальної зброї, зокрема через воєнні дії обіг зброє є більш не керований державними правоохоронними органами.

У даному випадку актуальність теми полягає в тому, що багато людей є емоційно-нестабільними, що зумовлено хронічним стресом, постійними переживаннями за власне життя, а також життя рідних та друзів. Постає питання захисту особистості та її родини, що може везти за собою використання зброї.

На даний час законодавцю необхідно звернути увагу на важливість статті 263 Кримінального кодексу України, зокрема на суб'єкт кримінального правопорушення та умов, які сприятимуть вирішенню кримінологічних

проблем пов'язаних з незаконним поводженням зі зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами.

Незаконне поводження зі зброєю посідає одне з перших місць вчинених за останні роки злочинах проти громадської безпеки, що вже є причиною звернути увагу на цю проблему.

Відповідно до статті 263 Кримінального кодексу України передбачена відповідальність за зберігання, носіння, збут чи передачу вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв без передбаченого законом дозволу.

Головним об'єктом злочину зазначеної вище статті є безпека громадян, і забезпечення адекватного та законного обігу вогнепальної, холодної, вибухової зброї [5, С. 2].

З моменту повномасштабного вторгнення ворога на територію нашої держави, багато людей придбали зброю як для особистого захисту, так й для захисту своєї родини. Однак, під час емоційного стресу, ця зброя може бути використана як знаряддя вчинення тяжких злочинів. Ознайомившись з психотипом осіб, які можуть вчиняти злочини використовуючи вогнепальну зброю, з метою особистого збагачення, приходимо до висновку, що частіше за все такі кримінальні правопорушення вчиняють чоловіки, віком близько 30-40 років, без родини, спостерігається інтерес до зброї та мають певний досвід у її використанні [1, С. 143].

Основні причини незаконного використання зброї, бойових припасів та вибухових речовин, представлені такими факторами: соціально-економічними: військове положення, фінансова нестабільність, зростання кількості злочинів; культурно-психологічними: психоемоційні стреси, тиск зі сторони соціуму, емоційна нестабільність [2, С.150].

Також, одним з важливих факторів формування особистості злочинця є насилля у родині, діти які спостерігають за агресивними проявами у родині, можуть повторювати ці прояви у дорослому, свідомому житті.

Під заходи запобігання кримінальних правопорушень передбачених статтею 263 Кримінального кодексу України, можна розглядати як врегулювання та вирішення питань: соціальних, економічних, політичних, національних; зміцнення державної влади та правоохоронної системи; територіальна та політична цілісність держави; підвищення культурного та освітнього рівнів; надання психологічної допомоги людям; які постраждали від агресивних дій; підвищений контроль за обігом зброї, вибухових речовин та бойових припасів.

Зокрема, попередження кримінальних подій з застосування зброї є перш за все превентивні дії, які поділяються на: загальні, які охоплюють широке коло людей навіть не пов'язаних зі злочинними діями на цей час (відмова від злочину, через розуміння того, що його буде покарано); спеціальні, які направлені на вивчення та контрольний облік осіб, які вже скоїли правопорушення.

Крім того, одним з ефективних методів розкриття злочинів, а також їх попередження є посилений контроль на блокпостах та пунктах отримання та відправки посилок (пошти).

Хочемо акцентувати увагу, що одним з ефективних методів розкриття кримінального правопорушення передбаченого ст. 263 Кримінального Кодексу України є: огляд місця події.

Огляд місця події - це перша та найголовніша слідча дія, так як саме на цій процесуальній дії й буде базуватись докази вчення кримінального правопорушення передбаченого ст. 263 Кримінального кодексу України. Тобто, саме під час проведення огляду місця події проводиться виявлення та фіксація зброї, бойових припасів та вибухових речовин. Крім того, проведення огляду місця події, де на місці виявлено заборонені в обігу предмети, необхідно проводити за участю спеціаліста, який має певні знання та навички з поводженням зі зброєю, вибуховими речовинами та бойовими припасами, так як усі дії мають бути продумані та скоординовані з забезпечення особистої безпеки та безпеки населення.

Враховуючи, всі вищевказані факти, стає зрозумілим, що на сьогоднішній день змінились причини використання зброї, бойових припасів та вибухових речовин, на що впливає емоційний стан, який є не стабільний через бойові дії в країні. Крім того, рівень злочинності, з використанням зброї збільшився у рази та дане проблема стає все більш актуальною, через те, що військовий конфлікт на даний час не має вирішення, тому продовжує підвищуватись кількість злочинів з використанням вогнепальної, холодної зброї, вибухових речовин. На нашу думку, важливо посилити законодавство стосовно незаконного поводження зі зброєю.

Використана література:

1. Величенко Л. О. Деякі особливості огляду місця події під час розслідування незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами. Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу в умовах воєнного стану: тези доп. Міжнародної наук.-практ. конф. (м. Харків, 25 листоп. 2022 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків:ХНУВС, 2022. С. 101-104. URL:https://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/14808/Suchasni%20tendentsii%20rozvytku_KhNUVS_2022.pdf?sequence=1&isAllowed=y
2. Величенко Л. О. Психологія особистості злочинця як суб'єкта незаконного обігу зброї та боєприпасів. Юридична психологія. 2022. № 2 (31) С. 74-84. URL:<https://psychped.naiou.kiev.ua/index.php/psychped/article/view/1530/1524>
3. Кізіменко Є. В. Кримінологічна характеристика особи злочинця, який учиняє незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція». 2018. Випуск 36. Том 2. С. 143-146

4. Кізіменко Є. В Характеристика культурно-психологічних факторів незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами. Вісник Кримінологічної асоціації України. 2019. № 1 (20). С. 144-151.

5. Кримінальний кодекс України. Стаття 263. Незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами С. 1-3 <https://nmrda.kr-admin.gov.ua/wp-content/viyskovozoboviazanum/stattia263.pdf>

ДЕЯКІ АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ БАНКРУТСТВА СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Луцій М. В.,

здобувача першого (магістерського) рівня вищої освіти, першого року навчання спеціальності 081 Право Бердянського державного педагогічного університету.

Науковий керівник: Каменський Д.В.,

доктор юридичних наук, професор кафедри правознавства Бердянського державного педагогічного університету

В Господарському кодексі України суб'єктами господарювання визнаються учасники господарських відносин, які здійснюють господарську діяльність, реалізуючи господарську компетенцію (сукупність господарських прав та обов'язків), мають відокремлене майно і несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями в межах цього майна, крім випадків, передбачених законодавством (ст. 55 ГК України).

Отже, суб'єктами господарювання є: 1) господарські організації - юридичні особи, створені відповідно до Цивільного кодексу України, державні, комунальні та інші підприємства, створені відповідно до цього Кодексу, а також інші юридичні особи, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані в установленому законом порядку; 2) громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані відповідно до закону як підприємці. Згідно зі ст.1 Кодексу України з процедур банкрутства під банкрутством потрібно розуміти визнану господарським судом неспроможність боржника відновити свою платоспроможність за допомогою процедури санації та погасити встановлені в порядку, визначеному цим Кодексом, грошові вимоги кредиторів інакше, ніж через застосування ліквідаційної процедури. Боржник - юридична особа, неспроможна виконати свої грошові зобов'язання, строк виконання яких

настав. Щодо того, хто може ініціювати процедуру банкрутства юридичної особи, варто зауважити, що ініціатором може бути, як кредитор, так і сам боржник - юридична особа [1, с. 97].

Кредиторами неплатоспроможних боржників є юридичні або фізичні особи, а також органи доходів і зборів та інші державні органи, які мають в установленому порядку підтверджені документами вимоги щодо грошових зобов'язань до боржника (ч.1 ст.210 Господарського кодексу України).

Питання банкрутства юридичних осіб врегульовано Кодексом України з процедур банкрутства, Господарським кодексом України, Господарським процесуальним кодексом України та іншими законами України. Статтею 215 ГК України передбачено відповідальність за порушення законодавства про банкрутство, зокрема за фіктивне банкрутство, приховування банкрутства або умисне банкрутство [2].

Під фіктивним банкрутством потрібно розуміти завідомо неправдиву заяву боржника до суду про нездатність виконати зобов'язання перед кредиторами та державою. Приховування банкрутства, фіктивне банкрутство або умисне доведення до банкрутства, а також неправомірні дії під час процедур неплатоспроможності, пов'язані з розпорядженням майном боржника, що завдали істотної шкоди інтересам кредиторів і держави, тягнуть за собою кримінальну відповідальність винних осіб відповідно до закону. Є дві процедури котрі можна застосувати до боржника. Це позасудова процедура, та безпосередньо судова процедура. До позасудової процедури належить процедура санації боржника до відкриття провадження у справі про банкрутство, яку врегульовано ст.4 та ст.5 КзПБ. Згідно з ч.5 ст.4 КзПБ санація боржника до відкриття провадження у справі про банкрутство - це система заходів щодо відновлення платоспроможності боржника, які може здійснювати засновник (учасник, акціонер) боржника, власник майна (орган, уповноважений управляти майном) боржника, інші особи з метою запобігання банкрутству боржника шляхом вжиття організаційно-господарських, управлінських, інвестиційних, технічних, фінансово-економічних, правових заходів відповідно до законодавства до відкриття провадження у справі про банкрутство. Ініціювати процедуру санації до відкриття провадження у справі про банкрутство має право боржник. Але здійснити це можна за рішенням засновників (учасників, акціонерів) боржника (ч.1 ст.5 КзПБ) [3].

Затверджений господарським судом план санації є обов'язковим для всіх кредиторів, вимоги яких було до нього внесено. Суд може припинити процедуру санації боржника в разі порушення виконання плану санації. Припинення процедури санації боржника відбувається за заявою боржника або кредитора в разі наявності підстав вважати, що такий план санації не буде виконано (ч.10 ст.5 КзПБ). Судовими процедурами що можуть застосовуватись по відношенню до боржника є розпорядження майном боржника та ліквідація банкрута.

Подати заяву про відкриття провадження у справі про банкрутство може кредитор або боржник. Заяву подають у письмовій формі. Вимоги до позовної

заяви встановлено у ст.34 КзПБ. Для звернення до суду з майновими вимогами потрібно сплатити судовий збір (ч.2 ст.4 Закону України «Про судовий збір»). Боржник зобов'язаний у місячний строк звернутися до господарського суду із заявою про відкриття провадження у справі у разі, якщо задоволення вимог одного або кількох кредиторів призведе до неможливості виконання грошових зобов'язань боржника в повному обсязі перед іншими кредиторами (загроза неплатоспроможності), а також в інших випадках, передбачених КзПБ (ч.6 ст.34 КзПБ). Не пізніше ніж через 5 днів із дня надходження заяви про відкриття провадження господарський суд вирішує: прийняти її, відмовити у прийнятті або повернути. Ухвалою про прийняття заяви про відкриття провадження у справі про банкрутство вирішують питання щодо призначення арбітражних керуючих. Роль арбітражного керуючого досить важлива на всіх етапах процедури банкрутства. Із числа арбітражних керуючих призначають розпорядника майна, керуючого санацією та ліквідатора. Розпорядження майном боржника являє собою систему заходів щодо нагляду та контролю за управлінням і розпорядженням майном боржника з метою забезпечення збереження, ефективного використання майнових активів боржника, здійснення аналізу його фінансового стану, а також визначення наступної процедури (санації чи ліквідації). Санація боржника - це система заходів, що здійснюються під час провадження у справі про банкрутство з метою запобігання визнанню боржника банкрутом та його ліквідації, спрямованих на оздоровлення фінансово-господарського становища боржника, а також задоволення в повному обсязі або частково вимог кредиторів шляхом реструктуризації підприємства, боргів, активів та/або зміни організаційно-правової та виробничої структури боржника. Ліквідація банкрута - це судова процедура, яка вводиться у випадку підтвердження неплатоспроможності боржника та відсутності застосування заходів, спрямованих на запобігання визнанню боржника банкрутом[4].

Використана література:

1.Юридична особа. Юридична енциклопедія : [у 6 т.] / ред. кол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. Київ : Українська енциклопедія П. Б. Бажана 1998-2004. 736 с.

2. Законодавче визначення суб'єктів господарювання. URL: https://pidru4niki.com/12980108/pravo/zakonodavche_viznachennya_subyektiv_gospodaryuvannya.

3. Банкрутство суб'єктів господарювання та фізичних осіб. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/BANKRUPT#!>

4. Процедура банкрутства юридичної особи: URL: https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/Процедура_банкрутства_юридичної_особи

и

ВПЛИВ ЯК ОСНОВНА ОЗНАКА СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 369-2 КК УКРАЇНИ

Мішура М. В.,

аспірант наукової лабораторії з проблем
протидії злочинності ННІ № 1 Національної
академії внутрішніх справ

Наразі поняття впливу, навіть виходячи з офіційної назви ст. 369-2 КК, є ключовим (центральним) для цілей інтерпретації та застосування досліджуваної заборони. У диспозиціях норми йдеться про вплив на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. Таким чином, йдеться про неправомірний вплив, яким власне і зловживає суб'єкт злочину.

Не лише теорія, а й практика правозастосування стикається з численними труднощами юридичної оцінки поняття «вплив». Так, у постанові Третьої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду (далі – ККС ВС) від 21 листопада 2022 р. (справа № 991/492/19), судді проаналізували доводи захисника про ненадання стороною обвинувачення доказів для підтвердження реального чи можливого впливу ОСОБА_1 на осіб Бориспільського ВП ГУНП України в Київській області, Бориспільської місцевої прокуратури та Бориспільського міськрайонного суду, так само як і спроб здійснити такий вплив.

Відхиляючи цей аргумент сторони захисту, Суд зазначив, що, по-перше, він стосується фактичних обставин, установлених судом апеляційної інстанції, що не є предметом перевірки касаційного суду, оскільки, як зазначено вище, ВС під час перевірки судових рішень спирається на встановлені судами нижчих ланок фактичні обставини. По-друге, що є важливим для цілей кваліфікації, визначення конкретних осіб, на яких повинен бути здійснений вплив, та реальність здійснення такого впливу не є обов'язковою ознакою складу кримінального правопорушення, за яким засуджено ОСОБА_1.

Судді ККС ВС у згаданій постанові зауважили: виходячи зі статусу, який мав засуджений, його службового авторитету, зв'язків тощо, потерпілий ОСОБА_4 обґрунтовано міг розраховувати, що пропозиції та обіцянки ОСОБА_1 за неправомірну вигоду здійснити вплив на осіб, уповноважених на виконання функцій держави, є реальними.

Також Третя судова палата зафіксувала висновок про те, що диспозиція ч. 2 ст. 369-2 КК (у редакції, чинній на момент вчинення інкримінованих дій) визнає як кримінально караним діянням прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди для себе чи третьої особи за вплив на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави, або пропозицію чи обіцянку здійснити вплив за надання такої вигоди [1].

Із цього випливає, що спосіб здійснення впливу і те, чи мав місце такий вплив, перебувають поза межами об'єктивної сторони розглядуваного кримінального правопорушення, а тому власне вплив на особу, уповноважену на виконання функцій держави, значення для кваліфікації за ч. 2 ст. 369-2 КК не має, перебуваючи поза межами складу кримінального правопорушення. Фактично у межах ст. 369-2 КК ідеться про поведінку, яка передуює впливу на особу, уповноважену на виконання функцій держави.

Свого часу, у постанові об'єднаної палати ККС ВС від 29 березня 2021 р. було зазначено, що виходячи з положень чинного законодавства зміст поняття «вплив» жодним чином не обмежується лише «впливом з використанням влади або службового становища», який є всього лише одним із способів вчинення цього злочину. Такий вплив полягає в тому, що службова особа передусім завдяки своєму становищу вживає заходів до вчинення дій іншими особами (не підпорядкованими їй та які не перебувають від неї в службовій залежності), де використовує службовий авторитет, зв'язки зі службовими особами, а також різні інші можливості, обумовлені займаною посадою [2].

До слова ст. 18 Конвенції ООН проти корупції та ст. 12 Конвенції Ради Європи про корупцію підкреслюють, що при зловживанні впливом суб'єкт пасивного підкупу може «торгувати» не лише реальним, але й вигаданим (або удаваним) впливом. Водночас чинна редакція ст. 369-2 КК не містить такого застереження, що можна сприймати як порушення міжнародних зобов'язань з боку нашої держави.

До того ж раніше сформульовані правові позиції ККС ВС свідчили про те, що вплив, який є «предметом торгівлі» при вчиненні злочину за ст. 369-2 КК, повинен бути саме *реальним*, а не удаваним. Наведу для прикладу одну з таких позицій. Колегія суддів Другої судової палати ККС ВС у постанові від 22 лютого 2018 р. зазначила: «кримінальна відповідальність за ч. 2 ст. 369-2 КК України настає за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди для себе чи третьої особи за вплив на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави, або пропозицію чи обіцянку здійснити вплив за надання такої вигоди. Суб'єктом цього злочину є будь-яка особа, при цьому специфікою таких осіб є те, що вони, не маючи статусу службової особи, мають *реальну* можливість вплинути на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави» [3]. Як бачимо, про удавану можливість впливу касаційний суд тут не згадує.

Відповідно, на практиці торгівля «удаваним» впливом кваліфікувалася здебільшого як злочин проти власності, а саме – шахрайство (ст. 190 КК).

Тут варто висловити застереження: хоча неодноразово згадувані міжнародні антикорупційні документи пропонують криміналізувати будь-які форми зловживання впливом, як реальним, так і удаваним, вітчизняна судова практика тривалий час рухалася шляхом визнання лише реального впливу як передумови застосування ч. 2 або ч. 3 ст. 369-2 КК.

Водночас деякі дослідники вважають, що вплив, яким «торгує» суб'єкт передбаченого ч. 2 (ч. 3) ст. 369-2 КК злочину, може бути не лише реальним, а й удаваним. Отже, відповідальність за цей злочин повинна наставати незалежно від того, чи такий вплив фактично здійснюється, чи буде він насправді здійснюватися і чи особа взагалі спроможна здійснити такий вплив [4, с. 64-73].

Згодом, акцентувавши увагу на реальності впливу в уявленні саме того, хто, надаючи (обіцяючи, пропонуючи) неправомірну вигоду, учиняє «активне» зловживання впливом (за ч. 1 ст. 369-2 КК), і таким способом сприйнявши підходи, зафіксовані в міжнародних документах та наукових джерелах, об'єднана палата ККС ВС у своїй постанові від 29 березня 2021 р. підтвердила коректність цієї позиції. Подальша судова практика врахувала сформульовані Об'єднаною палатою правозастосовні орієнтири [1].

Наведу доречний приклад. Колегія суддів Першої судової палати ККС ВС у постанові від 04.07.2023 р. (справа № 504/317/21) визнала оперуповноваженого сектору кримінальної поліції Лиманського ВП ГУНП в Одеській області винним у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 369-2 КК. Відповідно до фактичних обставин кримінальної справи, обвинувачений одержав від рідного брата підозрюваного неправомірну вигоду у вигляді грошових коштів в сумі 1 тис. 100 дол. США за здійснення впливу на слідчого суддю щодо обрання останньому запобіжного заходу, не пов'язаного із триманням під вартою. Місцевий суд визнав оперуповноваженого винуватим і засудив за ч. 2 ст. 369-2 КК; апеляційний суд залишив без зміни цей вирок.

У касаційній скарзі захисник, серед іншого, вказував на неправильну кваліфікацію дій засудженого за ч. 2 ст. 369-2 КК, оскільки не було доведено наміру впливу на слідчого суддю та об'єктивних можливостей здійснити такий вплив.

ККС ВС залишив без зміни рішення судів попередніх інстанцій, підтвердивши правильність кваліфікації дій оперуповноваженого за ч. 2 ст. 369-2 КК. Зокрема суд наголосив на такому моменті: *активні* дії оперуповноваженого полягали в тому, що він запевняв рідного брата підозрюваного в тому, що він може вплинути на начальника слідчого підрозділу, на суддю та будь-якого іншого співробітника, здійснював збір документів і направляв їх контакту з зазначенням найменування слідчого, а тому вчинені оперуповноваженим дії створили уяву про можливість впливу на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави. Отже, зазначені обставини свідчать про спрямованість умислу оперуповноваженого саме на одержання неправомірної вигоди для себе за вплив на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави [5].

Таким чином, як вбачається з цього рішення, своєю активною поведінкою обвинувачений створив у свідомості надавача неправомірної вигоди уявлення

про реальність впливу на прийняття рішення уповноваженою особою, хоча об'єктивно можливостей для здійснення такого впливу в нього не було.

В аспекті *de lege ferenda* у ч. 3 ст. 9.5.8. проекту КК «Одержання неправомірної вигоди за вплив (торгівля впливом)» кримінально протиправними визнаються зокрема дії особи, яка одержала від іншої особи неправомірну вигоду за *реальний* чи *удаваний* вплив на прийняття рішення публічною службовою особою [6]. Тобто на «нормопроектному» рівні цю проблему, яка має безпосередньо практичне значення, фактично було вирішено.

За результатами авторського аналізу, який врахував як теоретичні напрацювання, так і матеріали судової практики, суб'єктом злочину, передбаченого ст. 369-2 КК, може бути будь-яка особа, яка в уяві того, хто здійснює підкуп, здатна реально (об'єктивно можливо) вплинути на особу, уповноважену на виконання функцій держави чи місцевого самоврядування. Таким чином, говорячи про характер впливу на уповноважену особу, потрібно керуватися саме суб'єктивним критерієм, а саме: чи сприймає власне надавач вигоди (тобто «замовник» впливу) можливість реалізації цього впливу саме як реальну, навіть якщо об'єктивно суб'єкт «пасивного» зловживання при цьому не може (не здатен) реалізувати такий вплив.

Використана література:

1. Постанова ККС ВС від 21 листопада 2022 р. Справа №991/492/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107805010?fbclid=IwAR20fNzz3bGjY5GwzEbIRV5DneDqsgGoA0n3xYUL9QN-MVJZkRBSOoVN8tE> (дата звернення: 02.05.2024).

2. Постанова об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 29 березня 2021 р. Справа № 554/5090/16-к. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/96074938> (дата звернення: 02.05.2024).

3. Постанова ККС ВС від 22 лютого 2018 р. в справі №686/8714/16-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72460348> (дата звернення: 02.05.2024).

4. Дудоров О.О. «Торгівля» удаваним впливом: проблеми кваліфікації та вдосконалення кримінального закону. Актуальні проблеми кримінального права : матеріали XII Всеукраїнської науково-теоретичної конференції, присвяченої пам'яті професора П.П. Михайленка, м. Київ, 18 листопада 2021 р. / редкол. : В.В. Черней та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 64–73.

5. Постанова ККС ВС від 04 липня 2023 р. у справі № 504/317/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112118034> (дата звернення: 02.05.2024).

6. Кримінальний кодекс України (проект). Контрольний текст (станом на 14.10.2023 р.). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/10/15/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-14-10-2023.pdf> (дата звернення: 02.05.2024).

ВПЛИВ ТЕХНОЛОГІЙ НА СУЧАСНУ ЗЛОЧИННІСТЬ: АНАЛІЗ КІБЕРЗЛОЧИНІВ ТА ЇХ ПРОТИДІЇ

Рачкован Д.О.,

курсант 2 курсу, факультету №1
Донецького державного університету
внутрішніх справ

Федорчак І.В.,

викладач кафедри кримінального права та
кримінології факультету № 1 Донецького
державного університету внутрішніх справ

Аналіз спеціальної літератури показує, що існує значна кількість робіт, присвячених різним аспектам боротьби з кіберзлочинністю. Серед авторів, які досліджують цю тему, можна відзначити праці Д. С. Азарова, Ю. М. Батуріна, П. Д. Біленчука, В. М. Бутузова, В. Б. Вехова, В. О. Голубєва, О. Ю. Іванченко, М. В. Карчевського, Н. В. Коваленко, А. А. Музики, С. О. Орлова, Д. В. Пашнєва, В. С. Цимбалюка, В. П. Шеломенцева та інших. Однак, стрімке зростання комп'ютерних технологій і їх застосування, а також тенденція до зростання кіберзлочинів свідчать про те, що одними з перших, хто користується цими технологіями, є злочинці. Сучасні технології та інформація швидко потрапляють до рук злочинців, оскільки вони не мають фінансових обмежень, з якими стикаються правоохоронні органи, наприклад Департамент кіберполіції. Процес виявлення та фіксації кіберзлочинів і їх наслідків ускладнюється їх прихованим характером, що вимагає постійного вдосконалення заходів протидії цьому виду злочинності.

Вважаємо, кримінально-правове поняття «кіберзлочинність» охоплює злочини, зазначені в статтях 361, 361-1, 361-2, 362, 363, 363-1 Кримінального кодексу України, які містяться в Розділі XVI «Злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку». Кіберзлочинність можна визначити як соціально-правовий феномен, що проявляється у протизаконній діяльності (кримінальній активності) частини населення за допомогою електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), телекомунікаційних систем, комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку. Такий підхід до визначення кіберзлочинності був підтриманий МВС України під час встановлення переліку злочинів, що підпадають під компетенцію колишнього Управління боротьби з кіберзлочинністю (нині Департаменту кіберполіції Національної поліції України) [2].

Технологічний розвиток стрімко впливає на різні сфери життя, і злочинність не є винятком. Сьогодні кіберзлочини є однією з найбільш актуальних загроз сучасного суспільства. Зростання обсягів даних та активне використання цифрових технологій створюють умови для розширення

злочинних дій у кіберпросторі. У цій статті розглянемо основні види кіберзлочинів та методи протидії їм.

Кіберзлочини включають широкий спектр злочинних дій, що здійснюються з використанням інформаційних технологій. До них відносяться атаки на комп'ютерні системи, крадіжка персональних даних, фішинг, поширення шкідливого програмного забезпечення, фінансові шахрайства, а також незаконний контент в інтернеті. Ці злочини можуть мати серйозні наслідки, включаючи фінансові втрати, порушення конфіденційності та репутаційний ризик.

Протидія кіберзлочинам вимагає поєднання різних стратегій та заходів. Основні методи боротьби з кіберзлочинами включають законодавчі заходи, технологічні рішення, освіту та обізнаність, міжнародну співпрацю, а також ефективне розслідування та притягнення злочинців до відповідальності [1].

Законодавчі заходи передбачають створення та удосконалення законодавчої бази щодо кіберзлочинів. Закони повинні чітко визначати види кіберзлочинів та передбачати покарання за їх скоєння.

Технологічні рішення включають розробку та впровадження сучасних інструментів для виявлення, запобігання та розслідування кіберзлочинів. Системи моніторингу, антивірусне програмне забезпечення, міжмережеві екрани та системи виявлення вторгнень можуть допомогти зупинити кіберзлочини.

Освіта та обізнаність відіграють важливу роль у запобіганні кіберзлочинам. Підвищення рівня обізнаності громадян про загрози кіберзлочинів та способи їх уникнення може знизити ризик стати жертвою злочинців.

Міжнародна співпраця є необхідною для ефективної протидії кіберзлочинам, оскільки ці злочини часто мають міжнародний характер. Обмін інформацією та досвідом дозволяє оперативно реагувати на загрози та затримувати злочинців.

Ефективне розслідування кіберзлочинів та притягнення злочинців до відповідальності є важливими аспектами боротьби з кіберзлочинністю. Органи правопорядку повинні бути добре оснащені та підготовлені для розслідування таких злочинів [3].

У висновку можна підсумувати вплив технологій на сучасну злочинність, зосередивши увагу на кіберзлочинах та їх протидії. Технологічний розвиток спричинив зростання та ускладнення кіберзлочинів, що становить значний виклик для суспільства та правоохоронних органів. Зловмисники використовують нові методи та інструменти для скоєння злочинів у кіберпросторі, таких як фішинг, злом акаунтів, атаки на мережі, фінансові шахрайства та інші форми кіберзлочинності.

Проте, розвиток технологій також надає можливості для протидії кіберзлочинам. Новітні методи виявлення, моніторингу та реагування на загрози в кіберпросторі допомагають правоохоронцям і спеціалістам з кібербезпеки оперативно розпізнавати та запобігати злочинам. Розробка нових

стандартів безпеки, співпраця між державними та приватними організаціями, а також освіта громадськості про ризики та правила безпечної поведінки в Інтернеті є ключовими складовими протидії кіберзлочинам.

Таким чином, незважаючи на складнощі, які виникають у зв'язку з розвитком технологій та зростанням кіберзлочинності, сучасне суспільство має потенціал для ефективної протидії цим викликам. Важливо продовжувати інвестувати в технології та ресурси, розвивати професійні навички у сфері кібербезпеки та підтримувати міжнародну співпрацю для забезпечення безпеки в цифровому світі.

Використана література:

1. Бутузов В. М. Співвідношення понять «комп'ютерна злочинність» та «кіберзлочинність». *Інформаційна безпека людини, суспільства, держави*. 2010. № 1 (3). С. 16-18.

2. Іванченко О. Ю. Кримінологічна характеристика кіберзлочинності, запобігання кіберзлочинності на національному рівні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. Вип. 3. С. 172-177.

3. Конвенція про кіберзлочинність : міжнародний документ від 23.11.2001 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575#Text (дата звернення: 05.05.2024).

ЗАХОПЛЕННЯ ЗАРУЧНИКІВ В АСПЕКТІ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Рудницький О.С.,

здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти третього року навчання спеціальності 081 Право Бердянського державного педагогічного університету

Науковий керівник: Мирошніченко В.О.,

к.п.н., доцент кафедри правознавства Бердянського державного педагогічного університету

Першою міжнародною нормою, яка забороняла захоплення заручників (із застереженням про те, що ця заборона стосується захоплення заручників як форми репресивних дій по відношенню до військовополонених), була Женевська конвенція про поводження з військовополоненими 1929 р. Ця міжнародно-правова заборона на використання військовополонених в якості заручників виявилась недостатньо дієвою під час Другої світової війни. Адже

ще під час Першої світової війни репресалії, у тому числі і захоплення заручників, проти військовополонених відігравали досить велику роль.

Слід зауважити, що під час обговорення на Женевській конференції положень домовленості про поводження з військовополоненими, делегатів деяких держав хвилювало те, що, не дивлячись на одностайну заборону репресалій, застосування їх у майбутніх війнах не виключалось лише самим фактом існування відповідної міжнародно-правової норми [3, с. 358]. Така завбачливість робить пошану делегатам, які обговорювали проект конвенції, адже відомий, наприклад, той факт, що генерал Де Голль командуючий французькими військами, восени 1944 р. перед зайняттям Страсбурга наказав за кожного вбитого із засідки французького солдата розстрілювати п'ять німецьких військовополонених [5, с. 75], тобто збирався використовувати полонених німців в якості заручників життя французьких солдат. Таким чином, існує свідчення спроби порушення Женевської конвенції 1929 р. з боку представника військ союзників. Цілковита заборона репресалій по відношенню до військовополонених, закріплена Женевською конвенцією 1929 р., виправдала себе під час Другої світової війни у більшій мірі, ніж на це сподівалися її розробники. Цьому в великій мірі сприяла діяльність Міжнародного Комітету Червоного Хреста та нейтральних держав, які виступали в якості посередників і, тим самим, відстоювали права військовополонених.

Отже, можна сказати, що Женевська конвенція про поводження з військовополоненими 1929 р., так би мовити, тримає пальмову гілку першості у питанні заборони актів захоплення заручників під час воєнних дій. З іншого боку, той факт, що вона розповсюджує свою дію лише на військовополонених, залишаючи інші категорії осіб практично беззахисними перед загрозою захоплення їх в якості заручників, є великим недоліком указанного міжнародно-правового акту, що суттєво послаблює вказану норму. Можливо, саме цей недолік дозволив Сполученим Штатам Америки прийняти у 1940 р. внутрішньодержавний нормативно-правовий акт, який у великій мірі базувався на застарілих (з моральної точки зору) нормах міжнародного військового права, прийнятих ще у ХІХ ст. Назва цього акту – Правила військового міністерства США «Про ведення сухопутної війни».

У § 359 правил «Про ведення сухопутної війни», також присвяченому питанням захоплення заручників, містяться посилання на те, що заручників брали під час війни для різних цілей, але відсутнє жодне слово про те, що така практика варта осуду взагалі, або по відношенню до окремих категорій осіб (істотний недолік з огляду на набрання чинності Женевською конвенцією про поводження з військовополоненими 1929 р.). Цей параграф також містить формулювання згідно з яким: «Якщо заручника взято, то з ним слід поводитися як з військовополоненим» [4, с. 324]. Указане застереження, на нашу думку, має досить суперечливе значення, оскільки з одного боку, Правила наділяють заручників тими самими правами та обов'язками, які мають військовополонені згідно з діючими міжнародно-правовими нормами, а

з іншого, оскільки ті самі міжнародно-правові норми (а саме Женевська конвенція 1929 р.) виключають можливість використання військовополонених в якості заручників, вона унеможлиблює саме існування категорії заручника згідно з цими правилами. Адже заручник, з яким слід поводитися як із військовополоненим (зазначимо, що не вказано жодних обмежень такого поводження), вже не може виступати в якості заручника, оскільки, згідно з указаним формулюванням, цілком прирівняний за своїм статусом до військовополоненого.

Зазначимо, що у своїх роботах Хайд виказував подвійне ставлення до питання захоплення заручників: з одного боку, він визнавав, що взяття заручників окупантом при певних обставинах може виявитись доцільним засобом забезпечення підкорення неспокоїного населення, якому пред'являється справедлива вимога сприяти підтримці порядку. З іншого, – зазначав, що події, які мали місце під час Першої світової війни, призводять до висновку, що така міра є зброєю, яку деспот схильний застосовувати з метою усунення будь-яких перешкод його свавільним, безжальним та жорстоким діям [4, с. 324].

Виходячи з вивченого ним досвіду застосування взяття заручників у Першій світовій війні, Хайд зауважував на тому, що загальна згода повинна або цілковито заборонити окупанту звертатися до такої практики, або зобов'язати його суверена по закінченню війни надати його колишньому противникові докази необхідності, що змусили його представників вжити таких заходів, а також звіт про засоби здійснення цих заходів. Проте, він не був занадто категоричним у своєму погляді на це питання. І також на підставі того, що право окупанта брати заручників визнано, вважав можливим усього лише вимагати, аби особа, яка веде військові дії, у найрішучишій формі застерігала своїх офіцерів, які перебувають на ворожій території, від зловживань та надала їм чіткі вказівки про те, за яких обставин можуть бути взяті заручники і яким чином із ними слід поводитися, доки вони утримуються як такі [4, с. 324]. Тобто Хайд, з одного боку, висловлював дуже гуманну та прогресивну ідею про необхідність цілковитої заборони захоплення заручників, з іншого ж, – припускав застосування захоплення заручників згідно із загальноновизнаною в той час військовою доктриною.

Слід зазначити, що з правової точки зору, до Другої світової війни вважалося цілком припустимим як взяття заручників, так і їхнє вбивство у ході репресалій. Свідчення про це можна знайти у працях деяких відомих авторів, наприклад, Колера, Ліста, Флейшманна та Спэйта.

Шведський дослідник Бернадотт писав у 1946 р. про військові дії німецької армії у Другій світовій війні так: «Шведський народ обурювала не стільки боротьба озброєних сил, скільки пограння ними всіх людських принципів та всіх міжнародних домовленостей, що відображалися в арештах та стратах в якості заручників ні у чому не повинних людей» [5, с. 102]. Звичайно ж це є цілком вірною оцінкою психологічного впливу, який фашистська армія своєю практикою взяття заручників та репресаліями

здійснювала на народи інших держав. Однак цілком хибне, на наш погляд, твердження про те, що взяття заручників або вбивство невинних людей у ході репресалій суперечить яким-небудь міжнародним домовленостям, як і взагалі всім законам та звичаям війни. Адже до прийняття Женевських конвенцій 1949 р. не існувало жодних міжнародних домовленостей про захист цивільних осіб у воєнний час, як не існувало і жодних норм військового права, які забороняли б взяття заручників із числа цивільних осіб. Нагадаємо, що єдина заборона, яка існувала на той час, була встановлена Женевською конвенцією 1929 р. і стосувалася використання репресалій (у тому числі і у формі захоплення заручників) виключно по відношенню до військовополонених.

Зазначений підхід до проблеми захоплення заручників у праві збройних конфліктів зберігся до кінця 40-х років ХХ ст. Відомо, наприклад, що Військовий Трибунал у Нюрнберзі, який судив генералів Південно-Східної групи військ (діло № VII), після серйозної перевірки фактів захоплення заручників та проведення репресалій заявив у своєму вирокі від 19 лютого 1948 р., що заручники, яких беруть для забезпечення безпеки своїх військ, та так звані «репресивні полонені», тобто заручники, яких беруть тільки після здійснення акту, що призводить до репресалій, за законом можуть бути страчені (досить сумнівне з моральної точки зору рішення, особливо якщо зважити на думки таких теоретиків міжнародного права, як Г. Гроцій, Е. де Ваттель, Ч. Хайд і т.д., які не визнавали можливості вбивства заручників, проте, з огляду на відсутність нормативної заборони, цілком виправдане з юридичної точки зору). При цьому трибунал створив ряд теоретичних передумов та намітив деякі заходи, що повинні передувати репресаліям як останньому заходу, та виказав таку думку, що кількість страчених заручників повинна відповідати акту, скоєному противною стороною, результатом якої і стали вказані репресалії. Цей так званий принцип пропорційності мав місце ще у російському проекті, що був підготовлений для розгляду на Брюссельській конференції 1874 р. Його було додано і до проекту кодексу воєнного права (Oxford Manual), розробленого Інститутом міжнародного права в Оксфорді. Однак цей принцип не надає чіткого чисельного співвідношення між репресаліями та актами протидії. Оскільки репресалії за своєю природою призначені для того, щоб бути ефективним засобом примушення, то співвідношення кожного разу з'ясовується виходячи з мети конкретного випадку застосування репресалій. Загальне правило для його з'ясування надано французьким юристом Пелле, який писав: «Репресалії повинні обов'язково здійснювати відповідне враження на тих, хто є винуватцем або призвідником акту, що суперечить нормам міжнародного воєнного права» [3, с. 69].

Таким чином, зрозуміло, що у період із середини ХІХ ст. до середини ХХ ст. існувала стала практика застосування захоплення заручників під час воєнних дій, що базувалася на нормах міжнародного воєнного права, які з'явилися ще у ХІХ ст., а прийняття Женевської конвенції про поводження з

військовополоненими 1929 р. слід вважати лише першим кроком на шляху заборони захоплення заручників нормами права збройних конфліктів.

Наступним кроком стало прийняття 12 серпня 1949 р. Женевських конвенцій про захист жертв війни (Конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, що потерпіли корабельну аварію, зі складу збройних сил на морі [2, с. 94]; Конвенція про поліпшення долі поранених та хворих у діючих арміях; Конвенція про поводження з військовополоненими; Конвенція про захист цивільного населення під час війни). Розробники внесли до цих міжнародних конвенцій загальну для всіх них ст. 3, яка містить таке положення: «Забороняються і завжди і усюди будуть заборонені наступні дії по відношенню до вищезгаданих осіб, а також внесли у Конвенцію про захист цивільного населення під час війни низку положень, які зазначають: «Репресалії по відношенню до опікуваних осіб та їх майна заборонені», а також: «Взяття заручників забороняється» [2, с. 96].

Таким чином, очевидно, що цей крок у напрямку міжнародної заборони захоплення заручників (хоча, безглуздом було б припущення, що чотири вказані конвенції приймалися з метою заборонити виключно цей вид злочинів) був досить вдалим оскільки: по-перше, Женевська конвенція про поводження з військовополоненими 1949 р., підтверджувала та підсилювала прийняту раніше заборону використовувати військовополонених в якості заручників; по-друге, визначена заборона захоплювати у заручники осіб, які безпосередньо не беруть участі у воєнних діях, будь то особи зі складу збройних сил, які склали зброю, чи ті, хто припинив брати участь у воєнних діях внаслідок хвороби, поранення, затримання або з будь-якої іншої причини (слід зауважити, що конвенції 1949 р. відрізняють поранених, хворих та осіб, що потерпіли корабельну аварію, із складу збройних сил на морі та поранених та хворих у діючих арміях); по-третє, згідно з Конвенцією про захист цивільного населення під час війни на міжнародному рівні встановлена абсолютна безумовна заборона на захоплення в якості заручників цивільних осіб.

Конвенції про захист жертв війни, підписані у Женеві 12 серпня 1949 р., були вельми важливим та обміркованим кроком і не були позбавлені низки недоліків. Жодна з вказаних конвенцій не дає роз'яснень із приводу того, що ж саме слід вважати захопленням заручників, або кого саме слід вважати заручником. Таким чином, не дивлячись на те, що формально вказані конвенції визнають захоплення заручників дією, забороненою завжди і всюди, реальне застосування цих міжнародно-правових норм до конкретних випадків захоплення заручників неможливе саме через брак нормативно закріпленого визначення цього діяння у зазначених міжнародно-правових нормах.

В якості недоліку також виступає використання невдалої, на наш погляд, термінологічної бази (принаймні тієї її частини, що безпосередньо стосується актів захоплення заручників) вказаних конвенцій. А саме, оскільки у текстах усіх Женевських конвенцій, прийнятих 12 серпня 1949 р., використано словосполучення взяття заручників, яке можна трактувати як договірне

прийняття від противної сторони певних осіб (на зразок того, як це робилось у давнину з метою забезпечення міждержавних угод) – може постати проблема з визнанням в якості забороненого, згідно з вказаними конвенціями, насильницького отримання заручників тобто захоплення заручників.

Якщо ж зробити загальну спробу оцінити наслідки прийняття 12 серпня 1949 р. у Женеві чотирьох конвенцій про захист жертв війни для розвитку міжнародної боротьби із захопленням заручників, то їх скоріш слід визнати позитивними, ніж негативними. Оскільки, попри всі недоліки, що мають ці конвенції, вони все ж є досить важливими для становлення у сучасному міжнародному праві загальної безумовної заборони на захоплення заручників, яка, без сумніву, була необхідна у середині ХХ ст. через брак більш-менш дієвих міжнародних норм із цього приводу і залишається цілком виправданою сьогодні через певну активність окремих осіб у захопленні заручників. До того ж необхідно зазначити, що Женевські конвенції 1949 р. стали підґрунтям для багатьох міжнародно-правових актів як у галузі міжнародного права збройних конфліктів, так і в галузі міжнародного кримінального права, прийнятих пізніше (Конвенція про незастосування строку давності до військових злочинів та злочинів проти людяності 1968 р.; Додатковий протокол 1977 р. № 1 до Женевських конвенцій 1949 р. щодо захисту жертв міжнародних збройних конфліктів; Додатковий протокол 1977 р. № 2 до Женевських конвенцій 1949 р. щодо захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру; Проект кодексу злочинів проти миру та безпеки людства, прийнятий у 1991 р.; Статут Міжнародного трибуналу для судового переслідування осіб, відповідальних за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, скоєні на території колишньої Югославії з 1991 р.; Міжнародний кримінальний трибунал для судового переслідування осіб, відповідальних за геноцид та інші серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, скоєні на території Руанди, та громадян Руанди, відповідальних за геноцид та інші подібні порушення, скоєні на території сусідніх держав, у період із 1 січня 1994 р. до 31 грудня 1994 р.; Римський статут Міжнародного кримінального суду, прийнятий 17 липня 1998 р.).

Отже, наприкінці двадцятих та сорокових років ХХ ст. в межах галузі права збройних конфліктів було зроблено перший та другий кроки на шляху міжнародно-правової боротьби з актами захоплення заручників у новітній історії. Характеризуючи умови, в яких були зроблені ці кроки зазначимо, що всі конвенції були прийняті у період одразу після війн, тобто після періодів, коли мало місце доволі активне використання заручників. Діяння завжди з'являється раніше за норми, що визначають його як злочин та встановлюють його караність.

Використана література:

1. Міжнародне право в документах / [уклад.: М. В. Буроменський, Ю. В. Щокін, В. М. Стешенко, Р. Б. Хорольський]. Харків : Мачулін, 2006. 406 с.

2. Сироїд Т. Л. Міжнародне публічне право : навчальний посібник. Харків : ТОВ «Прометей-Прес». 2005. 244 с.
3. Тускоз Жан Міжнародне право: Підручник. Пер. з франц. Київ : «АртЕк», 1998. 416 с.
4. Хайд Ч. Международное право, его понимание и применение Соединенными Штатами Америки: В 6 т. / Пер. с англ. С. М. Раппопорта, под ред. С. Б. Крылова, 1953. Т. 5. 618 с.
5. Черкес М. Ю. Міжнародне право: підручник. Київ: Знання, 2000. 284с.

ЖЕНЕВСЬКА КОНВЕНЦІЯ (III) У СВІТЛІ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ: ПОРУШЕННЯ НОРМ І ТРАНСФОРМАЦІЯ В ТЕРОР

Снежинська І.І.,

здобувачка першого (бакалаврського)
рівня вищої освіти четвертого року
навчання спеціальності 081 Право
Бердянського державного педагогічного
університету

Науковий керівник: Лисенко Т.В.,

кандидатка юридичних наук, доцентка
кафедри правознавства Бердянського
державного педагогічного університету

Актуальність дослідження. У контексті недавніх подій в Україні, проблема дотримання Женевської конвенції (III) про поводження з військовополоненими набуває особливої актуальності. російська агресія та невиконання міжнародних норм свідчать про серйозні порушення прав людини та міжнародного гуманітарного права.

Ступінь досліджуваної проблеми. Проблема порушення Женевської конвенції (III) [1] стосовно поводження з військовополоненими має високий ступінь актуальності та надзвичайно важлива для міжнародного співтовариства. Порушення правових норм «підриває» основні принципи гуманітарного права та створює загрозу мирному співіснуванню на міжнародній арені.

Метою даного дослідження є аналіз відповідності дій російської федерації нормам Женевської конвенції (III) про поводження з військовополоненими у контексті військової агресії проти України. Методи дослідження включають аналіз міжнародних документів. Застосовані аналіз,

синтез, індукція, опис, спеціально-юридичні методи дослідження, порівняння тощо.

Сутність дослідження. Женевська конвенція (III) про поводження з військовополоненими є ключовим документом міжнародного гуманітарного права, створеним для захисту осіб, які опинилися у військовому полоні під час збройних конфліктів. Однак, у зв'язку з сучасними геополітичними подіями, конвенція стикається з серйозними викликами, зокрема у контексті військової агресії російської федерації проти України.

Женевська Конвенція (III), прийнята у 1949 році, визначає стандарти поводження з військовополоненими та захист їхніх прав під час збройних конфліктів [1]. Однак, не дивлячись на чіткі норми, російська федерація систематично порушує ці принципи у своїй діяльності. Проблема порушення Женевської Конвенції (III) стає особливо актуальною в контексті нинішньої ситуації у світі.

Одним з ключових аспектів Конвенції є статті, які стосуються умов утримання військовополонених. Згідно зі статтею 25, військово полонених слід розміщувати в умовах, що не шкодять їхньому здоров'ю і відповідають їхнім звичкам [1]. Однак, дії російської федерації у кількох конфліктних зонах, зокрема на сході України, свідчать про те, що ця держава не дотримується цих зобов'язань. Військовополонені перебувають у небезпечних умовах, які порушують їхні права та загрожують їхньому здоров'ю.

Також важливою проблемою є забезпечення військовополонених достатнім харчуванням та медичною допомогою, що відповідає вимогам статей 26 і 29 цієї Конвенції. В умовах конфлікту дефіцит харчування та надання медичної допомоги стає реальністю для багатьох військовополонених, що є порушенням їхніх прав та призводить до серйозних наслідків для їхнього здоров'я.

Світове співтовариство виявляється слабким у реагуванні на дії російської федерації. Для ефективного вирішення цієї проблеми необхідно прийняти радикальні та рішучі заходи, які включатимуть у себе не лише політичний тиск, але й економічні санкції та міжнародні судові процедури. По-перше, міжнародні організації та держави повинні звертати належну увагу на порушення прав військовополонених та вимагати від росії дотримання міжнародних стандартів. По-друге, слід розглянути можливість введення ще більш жорстких економічних та політичних санкцій проти країни-терориста. Такі заходи можуть виявитися ефективними та примусити росію переглянути свою політику стосовно утримання військовополонених.

Крім того, важливо вжити конструктивних заходів для покращення умов утримання військовополонених. Це може включати розширення міжнародного гуманітарного доступу до зон конфлікту, надання фінансової та технічної підтримки організаціям, які надають допомогу військовополоненим, а також залучення нейтральних посередників для вирішення гуманітарних питань.

Висновки. У сучасних умовах військової агресії російської федерації проти України виявляється нагальна потреба в захисті осіб, які опинилися у військовому полоні, згідно з міжнародними нормативами. Бездіяльність світового співтовариства може призвести до серйозних наслідків у сфері міжнародного права та безпеки. Щоб запобігти подальшим порушенням міжнародного гуманітарного права, необхідно прийняти рішучі та гуманні заходи, спрямовані на зупинення агресії та відновлення міжнародного правопорядку.

Використана література:

1. Женевська Конвенція (III) про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text (дата звернення: 10.05.2024).

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ У ВИГЛЯДІ ДОВІЧНОГО УВ'ЯЗНЕННЯ

Холявенко А.В.

здобувачка 5-го курсу вищої освіти
Навчально-наукового інституту
інформаційної безпеки та стратегічних
комунікацій Національної академії Служби
безпеки України

Науковий керівник: Каменський Д.В.,

доктор юридичних наук, професор, професор
кафедри кримінального права та кримінології
навчально-наукового гуманітарного
інституту Національної академії Служби
безпеки України

Проблема відбування покарання у вигляді довічного ув'язнення стає предметом уваги та обговорення в сучасному світі, викликаючи великий інтерес серед дослідників, правозахисників та громадськості загалом. Актуальність цієї теми зумовлена кількома ключовими чинниками, які варто врахувати при проведенні дослідження. Довічне ув'язнення є одним з найбільш серйозних видів покарання, яке застосовується у багатьох країнах для найнебезпечніших злочинців, чим викликає різноманітні етичні, правові та гуманітарні питання, які потребують уважного аналізу та обговорення. Відбування довічного ув'язнення ставить питання про відновлення

правопорядку, відповідальності перед суспільством та відшкодування збитків, а також про гуманне та справедливе ставлення до засуджених. Також, у зв'язку із поширенням культу прав людини та зростанням громадської свідомості, довічне ув'язнення потрапляє під серйозні сумніви та критику. У контексті військових злочинів і довічного ув'язнення, важливо дотримуватися принципів справедливого судочинства, уникати жорстокого чи принизливого поводження та забезпечувати відповідні умови утримання ув'язнених. Тобто тут слід врахувати, як держава збалансовує інтереси безпеки та права людини в умовах воєнного часу. Ширше розуміння психологічних, моральних та правових наслідків такого виду покарання відіграє важливу роль у формуванні сучасних правових систем та підходів до кримінальної юстиції.

Найбільш суворим інститутом державно-правового примусу є кримінальне покарання у вигляді позбавлення волі та довічного позбавлення волі, особливо довічне позбавлення волі, до якого у світлі сучасних гуманізаційних процесів на світовій арені досить неоднозначне ставлення [1, с. 84]. Довічне позбавлення волі – це один із видів кримінального покарання, найвища міра покарання в Україні, що прийшла на заміну смертній карі. Сьогодні в Україні покарання у вигляді смертної кари не існує. Такий суворий вид покарання передбачав Кримінальний кодекс УРСР 1961 року [2]. Призначається лише у виняткових випадках.

Кримінальним кодексом України (ст.51) довічне ув'язнення віднесено до заходу примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні злочину, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого (покарання). Особі може загрожувати довічне позбавлення волі лише за вчинення певних особливо тяжких злочинів, наприклад: посягання на територіальну цілісність і недоторканність України, що призвело до загибелі людей або інших тяжких наслідків (ч.3 ст. 110 КК України), терористичний акт, що призвів до загибелі людини (ч.3 ст. 258 КК України), умисне вбивство за наявності кваліфікуючих ознак (ч.2 ст. 115 КК України), диверсія, вчинена в умовах воєнного стану або збройного конфлікту (ч. 2 ст. 113 КК України). Питання про застосування давності до особи, засудженої до довічного позбавлення волі, вирішується судом. Якщо суд не визнає за можливе застосувати давність, довічне позбавлення волі замінюється позбавленням волі (ч.5 ст.80 КК України). Засудженим до довічного позбавлення волі може бути подано клопотання про його помилування. Помилування здійснюється Президентом України стосовно індивідуально визначеної особи. Актом про помилування може бути здійснена заміна засудженому призначеного судом покарання у виді довічного позбавлення волі на позбавлення волі на строк не менше двадцяти п'яти років (стаття 87 Кримінального Кодексу України).

Станом на 1 лютого 2024 року в установах виконання покарань і слідчих ізоляторах Державної кримінально-виконавчої служби України перебували 43387 людей, з них 1593 засуджені до довічного позбавлення волі [3]. За даними правозахисників, близько 100 осіб засуджені незаконно, і це лише

серед тих осіб, які відбувають покарання у виді пожиттєвого позбавлення волі [5]. Згідно зі статтею 151 Кримінально-виконавчого кодексу, засуджені до довічного позбавлення волі люди тримаються окремо від інших засуджених. Виключенням є лише ті ув'язнені, які після відбуття десяти років покарання у приміщеннях камерного типу були переведені до звичайних житлових приміщень колонії максимального рівня безпеки.

Засуджені, що відбувають покарання у вигляді довічного позбавлення волі, зазвичай розміщуються в приміщеннях камерного типу, причому найчастіше вони знаходяться у таких камерах по дві особи. Ці засуджені зобов'язані носити спеціальний одяг, який відрізняється від одягу інших категорій ув'язнених. Існують випадки, коли особу, засуджену до довічного позбавлення волі, можуть тримати в одиночній камері. Такий захід застосовується в ряді випадків, зокрема: для забезпечення захисту від можливих нападів з боку інших ув'язнених; з метою запобігання вчиненню засудженим нових злочинів; або на підставі медичного висновку за рішенням начальника виправної установи.

Виправні колонії також створюють спеціальні консультаційні пункти для тих засуджених, які не мають загальної середньої освіти. Ці консультаційні пункти дозволяють засудженим отримати необхідну освіту, що може бути важливим для їхньої подальшої реабілітації та ресоціалізації.

Засуджені до довічного позбавлення волі можуть залучатися до праці, проте їхня діяльність обмежується територією колонії. Це пов'язано з особливими вимогами щодо тримання таких засуджених у приміщеннях камерного типу, які мають підвищений рівень безпеки та контролю.

Основна ідея довічного ув'язнення полягає в тому, що засуджена особа позбавляється свободи настільки тривалий час, що це фактично еквівалентно пожиттєвому покаранню. Цей вид покарання застосовується зазвичай для найважчих кримінальних правопорушень.

Одним з важливих аспектів визначення довічного ув'язнення є те, що це не тільки покарання для засудженої особи, але і засоби захисту суспільства від небезпеки, яку вона представляє. Враховуючи серйозність кримінальних правопорушень, за які може бути застосовано довічне ув'язнення, цей вид покарання вважається необхідним для забезпечення громадської безпеки та відновлення правопорядку.

Проте довічне позбавлення волі також стикається з критикою, зокрема через його негуманність та можливість помилкових вироків. У зв'язку з цим, в деяких країнах існують обмеження щодо застосування довічного ув'язнення, а також альтернативні форми покарання, спрямовані на реабілітацію та ресоціалізацію засуджених.

Відбування покарання у вигляді довічного ув'язнення стикається з рядом серйозних проблем, які варто врахувати при аналізі та обговоренні цього виду покарання. До цих проблем належать психологічні, соціальні, економічні та правові аспекти, які впливають як на самих засуджених, так і на суспільство в цілому.

Психологічні аспекти включають в себе питання про вплив довготривалого ув'язнення на психічне здоров'я засуджених. Позбавлення надії на виправлення та повернення до суспільства може призвести до розвитку депресії, апатії та інших психологічних проблем, які поглиблюються з кожним роком ув'язнення.

Соціальні аспекти включають у себе питання про відносини з родиною, друзями та іншими членами суспільства. Засуджені особи можуть втратити зв'язок зі своїми близькими та відчувати відчуження від суспільства, що ускладнює їх подальшу реінтеграцію після звільнення.

Економічні аспекти також відіграють важливу роль у контексті довічного ув'язнення. Утримання засуджених у в'язницях до кінця їхнього життя потребує значних матеріальних ресурсів, які можуть бути використані для інших цілей, таких як соціальні програми або підтримка жертв злочинів.

На *правовому рівні* проблеми включають у себе питання про справедливість та ефективність довічного ув'язнення як виду покарання. Помилки у вироку або недостатня доказова база можуть призвести до неправомірного застосування цього виду покарання, що порушує права засуджених та може вести до серйозних негативних наслідків.

Удосконалення системи виконання довічного ув'язнення є нагальним завданням у сучасному кримінальному праві. Необхідність забезпечення справедливого та гуманного ставлення до засуджених, а також забезпечення безпеки суспільства ставить під сумнів ефективність та гуманність довічного ув'язнення.

Однією з ключових рекомендацій для поліпшення системи виконання довічного ув'язнення є збільшення фокусу на психологічній підтримці для засуджених. Запровадження програм психологічної підтримки та консультування може допомогти засудженим подолати стрес та адаптуватися до умов ув'язнення. Крім того, важливо розвивати реабілітаційні програми у в'язницях. Такі програми мають на меті навчання та професійну підготовку засуджених, щоб підготувати їх до повернення у суспільство після звільнення. Забезпечення можливості отримання освіти та навичок може допомогти засудженим знайти роботу та інтегруватися у суспільство, зменшуючи ризик відновлення злочинності.

Узагальнюючи, проблеми відбування покарання у вигляді довічного ув'язнення відображають складність та важкість цього виду покарання як для засуджених, так і для суспільства в цілому. Вирішення цих проблем вимагає комплексного підходу, який враховує психологічні, соціальні, економічні та правові аспекти та спрямовані на забезпечення справедливості та гуманного ставлення до засуджених.

Судові помилки щодо довічного ув'язнення потребують негайної уваги та коригування. Вирішення цієї проблеми вимагає покращення методів дослідження справ, посилення нагляду за діяльністю правоохоронних органів та судів, а також забезпечення доступу до справедливого судового процесу для всіх громадян.

Використана література:

1. Крикушенко О.Г. Кримінальне покарання у виді позбавлення волі: концептуальні підходи до його сучасного дослідження. Фінанси і право. 2017. № 3. С. 84-91.
2. Кримінальний кодекс УРСР: Закон УРСР від 28.12.1960 року № 2001-05. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2001-05> (дата звернення: 06.05.2024 р).
3. За рік в Україні кількість довічників збільшилась на 15 осіб. URL: <https://zmina.info/news/za-rik-v-ukrayini-kilkist-dovichnykiv-zbilshylas-na-15-osib/#:~:text=Станом%20на%201%20лютого%202024,засуджені%20до%20довічного%20позбавлення%20волі.> (дата звернення: 07.05.2024 р).
4. Кримінально-виконавчий кодекс України від 11.07.2003 № 1129-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text> (дата звернення: 07.05.2024 р).
5. Останній шанс для незаконно засуджених. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2016/02/18/7099440/> (дата звернення: 13.05.2024 р.).

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ РОЗШИРЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВИЛ ВЕДЕННЯ ВІЙНИ У КІБЕРПРОСТОРИ

Филина Д. О.,

учениця групи 10-1 комунального закладу освіти «Міський юридичний ліцей наукового спрямування при Університеті митної справи та фінансів» Дніпровської міської ради

Науковий керівник: Борисевич М.О.,
вчитель захисту України та правознавства
КЗО «МЮЛ» ДМР.

Конвенційна війна регулюється сотнею правил на відміну від кібервійни, зокрема Женевськими конвенціями, які мають не один десяток статей. Війна у кіберпросторі регулюється усього лише 8 правилами які були опубліковані 4 жовтня 2023 року Міжнародним Комітетом Червоного хреста[1].

Цими правилами є:

- 1) Не спрямовувати кібератаки на цивільні об'єкти.
- 2) Не використовувати зловмисне програмне забезпечення чи інші методи, які автоматично поширюються та завдають шкоди військовим і цивільним без розбору.

3) Плануючи кібератаку на військовий об'єкт, робити усе аби мінімізувати чи уникнути наслідків для цивільних.

4) Не проводити жодних кібероперацій проти медичних чи гуманітарних закладів.

5) Не здійснювати кібератаки на об'єкти необхідні для виживання населення, або ті, які можуть вивільнити небезпечні сили.

6) Не погрожувати насильством, щоб посіяти терор серед цивільного населення.

7) Не підбурювати до порушень Міжнародного гуманітарного права.

8) Дотримуватися правил, навіть у разі відсутності дотримання цих правил ворогом.

Тобто, на відміну від конвенційної війни, правила ведення якої існують з 1949 року, правила ведення кібервійни надзвичайно нові. Загалом 8 правил просто не можуть врегулювати навіть базові та основні аспекти ведення війни у кіберпросторі. Ураховуючи об'єктивну необхідність врегулювання кібервійни певними правилами, загальну актуальність тематики, за аналогією з нормами Міжнародного гуманітарного права, я пропоную доповнити правила такими нормами:

1) У разі, якщо кібернапад може торкнутися цивільного населення, сторона повинна надавати ефективне попереднє повідомлення про це.

За аналогією з 20 нормою збірника звичаєвих норм Міжнародного гуманітарного права [2], в якій зазначається «Кожна сторона конфлікту повинна надавати ефективне попереднє повідомлення про напади, які можуть торкнутися цивільного населення, окрім випадків, коли обставини не дозволяють цього».

Таке правило є необхідним тому що, попередження про напад є важливим. Кібернапади можуть мати серйозні наслідки для громадян, які можуть включати в себе порушення роботи критично важливих об'єктів яка може нести велику значимість для життя та безпеки населення. Попередження про такий вид атак надає змогу вжити заходи безпеки та мінімізувати шкоду нападу. Завчасне попередження сприяє можливості визначити відповідальність за атаку.

Врешті-решт посилаючись на Міжнародне гуманітарне право є певні межі для атак, які можуть спричинити надмірної шкоди, жертви серед цивільного населення. Прикладом може бути атаки на енергетичні системи для порушення нормального функціонування електромережі.

Це може призвести до відключення електроенергії в містах і регіонах, що матиме серйозні наслідки для життя і безпеки громадян. Такі атаки можуть спричинити серйозні перебої в наданні медичних послуг, водопостачання та інших послуг, життєвоважливих для безпеки і здоров'я цивільного населення.

2) Сторони конфлікту повинні у максимально можливій мірі не використовувати для своїх цілей ресурси у кіберпросторі, якщо ці ресурси використовуються для цивільних цілей, зокрема забезпечують життєдіяльність цивільних осіб.

За аналогією з нормою 23МГП. Кожна сторона конфлікту повинна у максимально можливій мірі уникати розміщення військових цілей у межах або поблизу густонаселених районів. Використання кіберзагроз проти цивільних ресурсів може вивести з ладу критично важливі для існування системи [2].

Прикладами нападів на системи можуть бути напади на систему охорони здоров'я, енергетики, транспорту, і зв'язку. Наприклад, злам системи керування світлофорами або системи управління громадським транспортом в місті, хоча й ускладнить військам рух цим містом, може призвести до хаосу на дорогах, затримок у русі, а також аварій і небезпеки для цивільних учасників дорожнього руху.

3) Кібернапади на ЗМІ заборонені, якщо такі ЗМІ використовуються у тому числі як засіб оповіщення населення про воєнні небезпеки. Кібернапади на інфраструктуру цивільного захисту заборонено (сирени тощо).

За аналогією з нормою 34 МГП. Цивільні журналісти, що перебувають у професійних відрядженнях в районах збройного конфлікту, мають право на повагу та захист, доки вони не беруть безпосередньої участі у воєнних діях. Безумовно напади на ЗМІ мають бути заборонені. ЗМІ інформують людей щодо різних питань життєдіяльності, вони є необхідними у передаванні інформації. Під час війни ЗМІ відіграють надзвичайно важливу роль, адже саме вони можуть надавати розголосу тим чи іншим фактам воєнних злочинів та гуманітарних катастроф, привертаючи увагу міжнародної спільноти. При завданні кібернападу на ЗМІ, інформація яка є надзвичайно важливою може бути видалена або змінена [2].

Поширення дезінформації неодмінно призведе до паніки серед населення та буде становити чималу загрозу для стабільності громадян. Збої у системах оповіщення, системах для передання інформації ускладнюють можливість реагувати на небезпеку при розповсюдженні важливої інформації.

Прикладом кібернападу на ЗМІ може бути атака на ресурси які попереджають про небезпеку воєнних дій. При відсутності достовірної інформації, велика кількість людей може потрапити під загрозу яку може завдати шкоди цим людям.

Більш конкретним та реальним прикладом у наш час може бути кібератака росії на телебачення України, взлом супутникового телебачення та показ своєї пропаганди на каналах, які повідомляли про сигнали повітряної тривоги.

Через злам, повідомлення про тривогу не було, тим самим можливість потрапити під обстріли збільшилась в рази.

4) Кібератака на військовослужбовця має прямо стосуватись його діяльності як військового, взлом, викрадення та оприлюднення особистої інформації не допускається.

За аналогією з нормою 90 МГП заборонено тортури, жорстоке чи нелюдське поводження, наруга над людською гідністю, зокрема принизливе й образливе поводження. Кібератаки на військовослужбовця мають бути

спрямовані прямо на його діяльність, через те що особиста інформація кожної людини має право бути захищеною [2]. Наприклад якщо при взломі телефона, виявиться що у військовослужбовця є інша родина, сторона супротивника може використовувати ці дані для шантажу. Якщо особиста інформація буде викрадена тощо, це може завдати сильного урону свідомості людини яка, як військовослужбовець має доступ до конфіденційної та важливої інформації. А отже може спричинити вплив цієї інформації.

5) Взлом, викрадення, зберігання та розповсюдження особистої інформації (у тому числі сімейної чи інтимної інформації) як про комбатантів, так і про некомбатантів заборонені.

Заборонено здійснювати кібернапади, як індивідуальні, так і масовані, на цивільних осіб, у тому числі родичів військовослужбовців, з метою залякування, шантажу, та для примушування здійснення дій на свою користь. Нормою 93МГП заборонено звалтування й інші форми статевого насильства. Сімейне життя повинно поважатися, наскільки це можливо [2].

Дії такі як взлом, викрадення, зберігання та розповсюдження особистої інформації має бути заборонені через право кожної людини на приватність свого життя. Зокрема, особиста інформація про комбатантів може включати їхнє місцезнаходження, плани дій та іншу конфіденційну інформацію, яка може бути вкрай важливою для їхньої безпеки.

Викрадення, розповсюдження цієї інформації, може понести ряд серйозних наслідків. Наприклад це може вплинути на стратегічне планування та національну безпеку країни. Прикладом може бути те як проросійські хакери зламали особистий профіль Головнокомандувача ЗСУ Валерія Залужного в соцмережі Instagram. Коли МГП стверджує, що сімейне життя слід поважати настільки, наскільки це можливо, і тому викрадення інформації з метою залякування має бути заборонено.

Використана література:

1. 8 rules for “civilian hackers” during war, and 4 obligations for states to restrain them - Humanitarian Law & Policy Blog. *Humanitarian Law & Policy Blog*. URL: <https://blogs.icrc.org/law-and-policy/2023/10/04/8-rules-civilian-hackers-war-4-obligations-states-restrain-them/> (date of access: 15.05.2024).
2. Звичаєві норми міжнародного гуманітарного права. Одеса : Фенікс, 2017. 40 с. URL: https://fsfr.org/wp-content/uploads/2017/06/Zvich_Normi.pdf (дата звернення: 15.05.2024).

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В ТУРЕЦЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ

Яковець О. Є.,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти першого курсу Гуманітарно-економічного факультету Бердянського державного педагогічного університету

Науковий керівник: Мирошніченко В.О.,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри правознавства Бердянського державного педагогічного університету

Проблеми забезпечення та захисту прав людини завжди залишаються актуальними у будь-якому суспільстві. Незважаючи на значні досягнення в цій сфері, існують численні виклики, з якими ми стикаємося сьогодні.

Одним з таких викликів є зміна соціальних, економічних та технологічних умов, які можуть впливати на права людини. Наприклад, швидкий розвиток технологій може створювати нові можливості для порушення приватності та масового спостереження, що підіймає питання про захист особистих даних.

Додатково, глобалізація суспільства і економіки може призвести до порушень прав людини в контексті торгівлі людьми, експлуатації робочої сили та інших форм сучасного рабства. Крім того, конфлікти, війни та природні катастрофи часто призводять до масових порушень прав людини через переселення, знищення інфраструктури та зміни влади.

Також важливо зазначити, що нерідко права окремих груп, таких як жінки, діти, мігранти, інваліди та меншини, можуть бути порушені або систематично обмежені через дискримінацію або недоступність ресурсів. У світлі цих викликів, необхідно постійно вдосконалювати законодавство, зміцнювати інституції правосуддя та забезпечувати доступ до правосуддя для всіх. Також важливо залучати громадянське суспільство, міжнародні організації та уряди для спільної роботи у сфері захисту прав людини.

Звіти громадських організацій надають досить детальні дані про конкретні випадки порушення прав людини в Туреччині, такі як тиск на свободу слова, обмеження політичних прав, ситуація з правами жінок та дітей, й інші питання.

Досить цікавим джерелом виявився спеціальний звіт щодо ситуації в Туреччині, представлений в Європарламенті тодішнім єврокомісаром з політики сусідства Йоганессом Ганом 10 листопада 2015 року [6].

Проте, слід зазначити, що політична ситуація та ставлення до прав людини можуть змінюватися з часом, і рівень вивчення цієї теми також може залежати від актуальності даних та досліджень в різний період.

Права людини – це правила, якими мають керуватися державні органи під час взаємодії з окремими людьми або групами осіб [4].

Туреччина – країна з багатою історією і складною політичною ситуацією. Це беззаперечно впливає на рівень захисту прав людини.

В останні роки деякі міжнародні та недержавні організації, такі як ООН, Європейський суд з прав людини та правозахисні організації, регулярно висловлюють занепокоєння щодо питань порушення прав людини в Туреччині.

Зі всієї маси можна виділити кілька головних проблем, що привертають увагу як внутрішніх, так і міжнародних спостерігачів: свобода слова та преси: зростаючий тиск на незалежність ЗМІ, що обмежує свободу слова та право на інформацію; систематичні порушення прав людини: тиск на опозицію, обмеження політичних прав, тортури та інші форми недопустимого поводження; стан правової системи: є питання щодо незалежності судів та ефективності правосуддя, які становлять виклики для забезпечення справедливості та захисту прав людини; ситуація з правами меншин: особлива увага приділяється ситуації з правами курдської меншини.

Схожої думки дотримуються автори статті «Права людини як фактор впливу на державний лад (на прикладі Туреччини)» Кузнецова З. В. та Мамедова А. Е.: «Незважаючи на закріплення широкого кола прав і свобод громадян, приєднання держави до безлічі міжнародно-правових актів, ситуація з реалізацією прав і свобод громадянами залишається напруженою, викликає критики міжнародних інститутів» [5, с. 19].

Права людини – це своєрідний маркер того, що відбувається в державі [5, с. 19], і Туреччина є цьому гарним наочним прикладом. Вона є однією з країн, на яку найбільш з усіх учасниць Конвенції про захист прав та основних свобод людини 1950 року скаржаться її ж громадяни [5, с. 19].

Порівнявши Конституції Турецької Республіки 1924 та 1961 років, можна побачити цікаву й на перший погляд непомітну деталь: у Конституції зразка 1924 року права та свободи були закріплені у п'ятому розділі «Публічні права турків» (двадцять статей) [1], а в Конституції 1961 року – у другому розділі. Напрошується висновок про те, що в перші роки існування держави важливішими були загальні засади та повноваження трьох гілок влади. Натомість у 60-ті роки Туреччина зробила великий крок на шляху демократизації, відвівши правам і свободам людини одне з головних місць в оновленій Конституції [2]. До того ж, список прав у ній було суттєво розширено, порівняно з попереднім документом. Конституція Туреччини 1982 року додала до вже існуючого масиву фундаментальних прав людини нові положення, наприклад, особиста недоторканість, заборона примусової праці, захист приватного життя й багато іншого [3].

Окрім конституційного захисту, починаючи з 1985 року Туреччина ратифікувала цілу низку міжнародно-правових актів. Для наочності наведемо кілька прикладів [5, с. 20]: Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (20 грудня 1985 р.); Конвенція проти тортур та інших жорстоких,

нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведження та покарання (2 серпня 1988 р.); Факультативний протокол Конвенції проти катувань (27 вересня 2011 р.).

На додачу до вищезазначених міжнародно-правових актів за останні 15 років Туреччина внесла значні зміни до національних законодавчих актів у сфері захисту прав людини. Ось деякі з них [5, с. 21]: Закон № 6291 «Про внесення змін до Закону про виконання покарань та заходи безпеки» (11 квітня 2012 р.); поправки до ст. 94 Кримінального кодексу, яка нині передбачає, що на кримінальну відповідальність за застосування тортур більше не поширюється принцип позовної давності (квітень 2013 р.).

Проте, не дивлячись на зазначені позитивні тенденції у сфері захисту прав людини на найвищому законодавчому рівні, на практиці спостерігаються систематичні проблеми. Наведемо кілька реальних прикладів порушення фундаментальних прав людини в Туреччині, зокрема владними та силовими структурами, про які є інформація в мережі інтернет [5, с. 21]: вбивство двох беззбройних жінок – Машаллах Едін і Зейнеп Ташки в кварталі Куди в Джизре 8 вересня 2015 року, яке було, імовірно, скоєне поліцейськими снайперами; вбивство представниками сил безпеки Ахмета Каймаза і його 12-річного сина Угура у процесі проведення контртерористичної операції в листопаді 2004 року; повідомляється, що на кінець грудня 2016 року понад 160 засобів масової інформації закрили після спроби перевороту в липні 2016 р. і більше 130 журналістів були ув'язнені в Туреччині, більшості з них були висунуті звинувачення у тероризмі, зокрема такі звинувачення висувуються й журналістам, які пишуть курдською мовою.

Наведені факти свідчать про зловживання владою та тоталітарний характер діючого державного ладу Туреччини.

Отже, неможливо стверджувати, що на сьогоднішній день Туреччина є демократичною державою в повній мірі. Можна прослідкувати прояви тоталітаризму в діях владних та силових структур.

Країні потрібні системні реформи у сферах правосуддя, свободи слова та захисту прав людини, щоб забезпечити відповідність міжнародним стандартам та зобов'язанням. Необхідно зміцнити незалежність судової системи та забезпечити дотримання правових гарантій для всіх громадян, незалежно від політичних поглядів чи статусу. Міжнародні організації та спільнота мають продовжувати висловлювати занепокоєння щодо порушень прав людини в Туреччині та вживати заходів для їх усунення. Важливо забезпечити активну участь громадянського суспільства в процесі захисту прав людини та впливати на прийняття конструктивних рішень. Уряд Туреччини повинен вести діалог з міжнародними партнерами та громадськими організаціями для спільної розробки й впровадження стратегій забезпечення і захисту прав людини.

Загальною метою має бути створення справедливого, демократичного та правового суспільства в Туреччині, в якому права людини будуть поважатися та захищатися на всіх рівнях.

Використана література:

1. The Constitution of Republic of Turkey, accepted on October, 29, 1924. URL: <http://genckaya.bilkent.edu.tr/1924constitution.pdf> (дата звернення: 06.05.2024).

2. The Constitution of the Republic of Turkey, accepted on popular referendum on July 9, 1961. URL: <http://www.anayasa.gen.tr/1961constitution-text.pdf> (дата звернення: 06.05.2024).

3. The Constitution of the Republic of Turkey, adopted at a national referendum on November 7, 1982. URL: https://global.tbmm.gov.tr/docs/constitution_en.pdf (дата звернення: 06.05.2024).

4. Введення у права людини / За ред. К.В. Бергем, Г.М. Карлсен, Б. Слюдал. Осло: Норвезький Гельсінський Комітет із прав людини. 2003. 117 с.

5. Кузнецова З. В., Мамедова А. Е. Права людини як фактор впливу на державний лад (на прикладі Туреччини). *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. № 45. Том 1. С. 19-23. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2020/12/No.45-1.pdf> (дата звернення: 07.05.2024).

6. Сааков В. В ЄС розкритикували порушення прав людини в Туреччині. URL: <https://www.dw.com/uk/%D1%94%D1%81-%D0%BA%D1%80%D0%B8%D1%82%D0%B8%D0%BA%D1%83%D1%94-%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B5%D1%87%D1%87%D0%B8%D0%BD%D1%83-%D0%B7%D0%B0-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B5%D0%BC%D0%B8-%D0%B7-%D0%BE%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%BC%D0%B8-%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0%D0%BC%D0%B8-%D0%BB%D1%8E%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%B8/a-18839508> (дата звернення: 06.05.2024).